

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- TAKÁCS ZSUZSA versei 1121
BORBÉLY SZILÁRD versei 1123
NÁDAS PÉTER: Jártam már ebben a házban (*A Párhuzamos történetek című regényből*) 1126
VISKY ANDRÁS versei 1141
LADÁNYI ISTVÁN verse 1143
KUKORELLY ENDRE: Hogy nem állítod meg, az látszott azon (*regényrészlet*) 1150
BÁTHORI CSABA versei 1177
LACKFI JÁNOS verse 1179
PAPP SÁNDOR ZSIGMOND: Az éjfékete bozót (*elbeszélés*) 1180
SÁNDOR IVÁN: Mikorik a golyónyomok? (*Budai Katalin beszélgetése*) 1188

*

- LATOR LÁSZLÓ: Ki írja, hogy csinálja? (*Takács Zsuzsa: A letakart óra*) 1195
KERESZTURY TIBOR: „Lőttek az egésznek” (*Tolnai Ottó: Balkáni babér*) 1198
KÁLMÁN C. GYÖRGY: Kételyek és bizonyosságok (*Keresztury Tibor: Kételyek kora. Tanulmányok a kortárs magyar irodalomról*) 1201
THOMKA BEÁTA: A hírlapírás poétikája (*Keresztury Tibor: Reményfutam; A vaddisznó rokona*) 1204
ANGYALOSI GERGELY: A szintézis megkísértései (*Thomka Beáta: Beszél egy hang. Elbeszélők, poétikák*) 1210
BAGI ZSOLT: A posztmodern Ignotus (*Angyalosi Gergely: Kritikus határmezsgyén*) 1214
LOVÁSZ ANDREA: „Kész a lenyűgözés” (*Sziji Ferenc: Szuromberek királyfi*) 1221

2002

NOVEMBER

Folyóiratunk a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
a Soros Alapítvány, Pécs Város Önkormányzata,
a Baranya Megyei Önkormányzat, valamint
a József Attila Alapítvány támogatásával jelenik meg.

A Jelenkor az újságospavilonokon kívül a következő boltokban és elárúsítóhelyeken kapható

PÉCSETT: Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a. – JPTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. – Művészetek Háza, Széchenyi tér 7-8. – Írók Könyvesboltja, Kossuth Lajos u. 21. – Betűdzsungel, Király u. 9. – Zrínyi Könyvesbolt, Jókai u. 25. – Bagolyfészek Könyvesbolt és Antikvárium, Ferencsek u. 27. – Pécsi Kulturális Központ Információs Irodája, Széchenyi tér 1.

VIDÉKEN: Baján: Lord Könyvesbolt, Tóth Kálmán tér 1. – **Balatonfüreden:** Könyvesbolt, Tagore sétány – **Balatonlellén:** Könyvesbolt, Kossuth Lajos u. 9. – **Cegléden:** Lord Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Debrecenben:** SZIGET Egyetemi könyvesbolt, Kossuth Lajos Tudományegyetem – Lícium Könyvesbolt, Kálvin tér 2/c. – Ady Endre Könyvesbolt, Piac u. 26. – **Dunaújvárosban:** Lord Könyvesbolt, Vasmű út 5. – **Egerben:** Gárdonyi Géza Könyvesbolt, Széchenyi u. 12. – **Gödöllőn:** Fama Könyvesbolt, Szabadság tér 9. – **Gyöngyösön:** Ady Endre Könyvesbolt, Fő tér 8. – **Győrben:** Rónai Jácint Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. – Könyvesház, Bajcsy-Zsilinszky út 35. – **Hódmezővásárhelyen:** Lord-Extra Könyvesbolt, Andrássy út 5-7. – **Kecskeméten:** Katona József Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – Móra Ferenc Könyvesbolt, Szabadság tér 3/A – **Keszthelyen:** Helikon Könyvkereskedés, Kossuth L. u. 2. – **Komáromban:** Lord Könyvesbolt, Jókai tér 2. – **Kőszegen:** Városkapu Könyvesbolt, Városház u. 4. – **Mezőkövesden:** Könyvesbolt, Mátyás király u. 108. – **Miskolcon:** Egyetemi Könyvesbolt, Egyetemváros – Kazinczy Könyvesbolt, Széchenyi u.

33. – Széchenyi Könyvesbolt, Széchenyi u. 54. – **Mosonmagyaróvárott:** Könyvesbolt, Szent István u. 104. – **Nagykanizsán:** Zrínyi Miklós Könyvesház, Fő út 8. – **Nyíregyházán:** Bessenyei György Könyvesbolt, Kossuth tér 1. – **Pápán:** Pápai Könyvesház, Kossuth u. 3. – **Sárospatakon:** Comenius Könyvesbolt, Rákóczi u. 9. – **Sárváron:** Könyvesbolt, Batthyány u. 19-21. – **Siófokon:** Kó-Ma Könyv, Batthyány u. 33. – **Sopronban:** Vörös Cédrus Könyvkereskedés, Mátyás király u. 34/F – **Szegeden:** Sík Sándor Könyvesbolt, Óskola u. 27. – **JATE bölcsészkar** könyvtár – Buch Könyvesbolt, Dugonics tér 12. – Grand Café Mozi és Kávézó, Bibic u. 2. – Móra Ferenc Könyvesbolt, Kárász u. 5. – **Székesfehérvárott:** Vajda János Könyvesbolt, Fő u. 2. – **Szekszárdon:** Babits Mihály Könyvesbolt, Kölcsey ltp. 2. – **Szombathelyen:** Savaria Könyvesbolt, Mártírok tere 1. – A. Z. Könyvesbolt, Király u. 1. – **Tatabányán:** Szemethy és Tsa Könyvesbolt, Fő tér 15. – **Veszprémben:** Kölcsey Ferenc Könyvesbolt, Cserhát u. 7. – **Zalaegersze-gen:** Simon István Könyvesház, Tüttösy u. 7.

BUDAPESTEN: Vince Könyvesbolt, I., Krisztina krt. 34. – Pont Könyvesbolt, V., Mérleg u. 6. – Magiszter Könyvesbolt, V., Városház u. 1. – Osiris-Századvég Könyvesbolt, V., Veres Pálné u. 4-6. – ELTE Jogi Kar, jegyzetbolt, V., Szerb u. 21-23. – Írók Boltja, VI., Andrássy út 45. – Cartafilus Kft boltjai a Kálvin téri, a Deák téri és a Kossuth téri metróaluljáróban – Odeon Videotéka, XIII., Hollán Ernő u. 7. – Stellium Könyvesbolt, V., Párizsi udvar – Helikon Könyvesbolt, VI., Bajcsy-Zsilinszky u. 37.

250,- Ft

JELENKOR

JELENKOR

XLV. ÉVFOLYAM

11. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztők
KERESZTESI JÓZSEF, NAGY BOGLÁRKA

Tördelőszerkesztő
DÉCSI TAMÁS

Korrektor
KÖVI ANITA

Szerkesztőségi titkár
J. ANTAL ZITA

*

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

BALLA ZSÓFIA, CSUHAI ISTVÁN, PARTI NAGY LAJOS,
TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
e-mail: jelenkor@axelero.hu

Szerkesztőségi fogadóórák minden hónap első csütörtökén 14-től 16 óráig
a Jelenkor szerkesztőségében.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett
válaszborítókkal ellátott küldeményt megválaszolunk.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány

(Pécs, Széchenyi tér 17. Telefon: 72/310-673),

a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
a Soros Alapítvány, Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata,
a Baranya Megyei Önkormányzat és a József Attila Alapítvány támogatásával.

Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Üzleti és Logisztikai Központja.

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál

és a Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságnál (LHI) – 1900 Budapest,
Orczy tér 1. – közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással

a Postabank Rt. 219-98636/021-02809 pénzforgalmi jelzőszámmal,
illetve közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj az I. félévre 1500,- Ft, a II. félévre 1250,- Ft,

egy évre belföldre: 2750,- Ft, külföldre: 8000,- Ft.

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

KERTÉSZ IMRE kapta 2002-ben az irodalmi Nobel-díjat, melyet december 10-én vesz át Stockholmban. Gratulálunk az első magyar Nobel-díjas írónak!

A NÁDAS PÉTER 60. SZÜLETÉSNAPOJA alkalmából szerkesztett októberi Jelenkor-szám bemutatója október 8-án volt Pécsen, a Művészetek Házában. Az esten *Thomka Beáta* irodalomtörténész, *GreCsó Krisztián* író, *Szolláth Dávid* irodalomtörténész és *Ágoston Zoltán* főszerkesztő beszélgetett Nádas Péter életművéről.

KÖSZÖNTJÜK A HATVANÉVES NÁDAS PÉTER címmel irodalmi estet rendeztek a budapesti Szlovák Intézetben október 17-én. *Szegedy-Maszák Mihály* laudációját követően a Kalligram és a Jelenkor folyóiratoknak a szerző munkásságát méltató tematikus számaikat mutatta be *Balassa Péter* és *Földényi F. László*.

ESTERHÁZY PÉTER és KAJETAN KOVIČ vehette át a C.E.T. 2002-es Irodalmi-díjait szeptember 28-án a pesti Vigadóban.

GRECSÓ KRISZTIÁN *Pletykaanyu* című novelláskötete nyerte el idén a Bródy Sándor Alapítvány legjobb első prózakötetért járó díját. Az átadásra szeptember 27-én a Múcsarnokban került sor.

TOLNAI OTTÓ munkásságáról rendezett kerekasztal-beszélgetést a PTE Doktori Iskolája és a Jelenkor szerkesztősége október 4-én Pécsen, a Művészetek Házában. A kerekasztal résztvevői *Ágoston Zoltán*, *Böhm Gábor*, *Csuhai István*, *Keresztury Tibor*, *Kálmán C. György*, *Mikola Gyöngyi*, *Rácz I. Péter*, *Szajbély Mihály*, *Thomka Beáta* és *Utasi Csilla* voltak. A beszélgetést követően *Balázs Attila*, *Bozsik Péter*, *Lovas Ildikó*, *Tolnai Ottó* és *Virág Gábor*, a Jelenkor vajdasági szerzői olvastak fel műveikből.

A X. JAK TANULMÁNYI NAPOK résztvevői *Erotika, obszcenitás, irodalom* címmel hallgathatták meg *Böhm Gábor*, *Dánél Mona*, *Hites Sándor*, *Horváth Györgyi* és *Máthé Andrea* előadásait október 5-én a pécsi Művészetek Házában. A hagyományos felolvasóest szereplői *Harcos Bálint*, *Kiss Noémi*, *Németh Zoltán*, *Pályi András* és *Szécsi Noémi* voltak.

A VISEGRÁD 4+ FESZTIVÁL keretében Jindřich Streit *Fotóhómovák* című kiállítását nyitotta meg *Parti Nagy Lajos* október 2-án Pécsen, a Művészetek Házában. A fesztivál további eseménye volt a *Magyar Lettre Internationale* folyóirat bemutatkozása október 3-án, ugyancsak a Művészetek Házában. Az esten részt vett *Csordás Gábor*, *Németh Gábor*, *Parti Nagy Lajos*, *Teslár Ákos*, *Vörös István*, *Závada Pál* és a folyóirat főszerkesztője, *Karádi Éva*.

AZ ÉLET ÉS IRODALOM szerkesztősége nyitotta meg október 10-én a Művészetek Házában havonta megrendezendő *És-esték* sorozatát. *Kovács Zoltánt*, *Tarnói Gizellát*, *Váncsa Istvánt*, *Csuhai Istvánt* és *Károlyi Csabát* *Takáts József* eszméletörténész faggatta.

UNDERGROUND MŰVÉSZET ÉS ALTERNATÍV NYILVÁNOSÁG – az értelmiség és a punk/rock zene kapcsolata a hetvenes-nyolcvanas évek magyarországián címmel rendezett konferenciát november 8–9. között a PTE Kommunikációs Tanszéke Pécsen a Dominikánus Házban. A meghívottak közt szerepelt *Vörös Miklós*, *György Péter*, *Hammer Ferenc*, *Hárs György Péter*, *Horányi Attila*, *Mátyás Győző*, *Szombathy Bálint*, *Dereky Pál*, *Klaniczay Gábor* és *Havasréti József*.

Szerzőinkről

- Takács Zsuzsa** (1938) – költő, műfordító, Budapesten él.
Borbély Szilárd (1964) – költő, író, Debrecenben él.
Nádas Péter (1942) – író, Gombosszegen él.
Visky András (1957) – költő, író, drámaíró, Kolozsvárott él.
Ladányi István (1963) – költő, irodalomtörténész, kritikus, Hajmáskéren él, az *Ex-symposion* szerkesztője.
Kükorelly Endre (1951) – költő, író, Budakalászon él.
Báthori Csaba (1956) – költő, műfordító, esszéista, Budapesten él.
Lackfi János (1971) – költő, műfordító, a *Nagyvilág* rovatvezetője, Zsámbékon él.
Papp Sándor Zsigmond (1972) – író, szerkesztő, Kolozsvárott él.
Sándor Iván (1930) – író, kritikus, esszéista, Budapesten él.
Budai Katalin (1953) – irodalomtörténész, kritikus, Budapesten él.
Lator László (1927) – költő, műfordító, kritikus, Budapesten él.
Keresztury Tibor (1962) – kritikus, publicista, az *Alföld* szerkesztője, Debrecenben él.
Kálmán C. György (1954) – irodalomtudós, kritikus, Budapesten él.
Thomka Beáta (1949) – irodalomtörténész, kritikus, Pécsen él.
Angyalosi Gergely (1953) – kritikus, irodalomtörténész, az *Alföld* főmunkatársa, Budapesten él.
Bagi Zsolt (1975) – filozófiatörténész, kritikus, Pécsen él.
Lovász Andrea (1969) – kritikus, mesekutató, Szegeden él.

TAKÁCS ZSUZSA

A menyasszony megszégyenülése

*Ahogy a többé meg nem valósuló
remény, mint faképnél hagyott
menyasszony, ruhája uszályát
rángatva menekül, és a szögletekbe
akadt tüll jajgatva meghasad,
és azontúl mindannyiunknak
hallgatnunk kell az anyag tiltakozását,
a minden székszörgésnél, köhögésnél,
lábczoszogásnál hangosabb templomi
zenét: a menyasszony sírását,
emlékezetünk megőrzi, előveszi,
lejátssza a csúfság szégyene miatti
hangokat; a csuklást, a szipogást
a templom előtti tér lázvörösre
festett padján. Álmaink,
de ébrenléteink gyilkos óráin is
visszajár kézfejének kétségbeesett
röpködése, madárlábszerű
ujjperceivel mellünkön matat
egyre szárazabb keze, és letöri
a kabátunkra tűzött tavaszi virágot.*

Láz futotta el

Láz futotta el a fekete-fehér terítőt
az asztalon, ahol egymással szemben ültünk,
kockái megszínesedtek és hullámozni kezdtek.

Csak nem leszek szerelmes? – kérdeztem magamban.
Éreztem, hogy téged is ugyanaz a diadalérzet
fog el, a körülmények semmibevétele.

Egy zöld, kirobbanó lugasban sóhajtozás
támadt, és hálálkodni kezdtek a madarak.
Ismerős üveghang rajongott és ígéretgett:

hogy kockáztathatok és nyerek majd.
Hogy fölfelé haladok egy létrán,
éreztem, és hogy angyalok emelnek.

Álom

Ki idomítja az ablakok alatt kutyáit éjjel?
Hogy fölhúzni se merjük a redőnyt,
csak hallgatjuk a morgást és nevetést?

Visszafojtott lélegzetünk kihallatszik
talán? És úzóbe vesznek a kiéheztetett ebek,
ha kilépek, vagy védelmet nyújtanak?

Hogyan kerülök a süppedő, fölázott mezőre
folyton? hegyes fülű üldözőim elé ki helyez?
talán a legnyájásabb szomszéd,

akiről mindenki tudja, hogy: örült; vagy:
álmodom ezt? és mindenki rajtam nevet,
ha menekülés közben elterülök a sárban?

Enigma, Berlin 1936

*Az átszírt szívo, amiben a szerelmesek
hisznek, engem feladatomra
emlékeztet. Vezérre vágytam*

*mindig. Apám szelleme kegyetlenségre
tanított. Amit elmulasztott életében, most
halálában kívánta pótolni. Nem*

*találtam megnyugtatónak neveltetésem.
Korunk szelleme túlságosan szabados
nekem. Megvetésem a gyengéknek szól.*

Wannsee

*De hol van már Otmar Freyherr von Verschuer,
ki tudós doktor volt, megszállott elme,
és a haladást mindennél többre becsülte?
De sajnós, csak azt becsülte!*

*Ki frissen metszett fejet kapott spirituszban,
a Birodalmi Posta szállította keletről, mert
a megkínzott gyermekarcok vonásait csodálta.
És különösen az ikrekért rajongott.*

*Famulusa küldött neki mindig a friss hullákból
anatómiailag korrektül kimetszett részeket,
ártatlan szemeket, mert mestere erre vágyott.
És gyűjteménye ma is ritkaság!*

*Hol van Georg Leibbrandt, Erich Neumann, Wilhelm
Kritzinger, hol Gerhard Klopfer, az ügyvéd, Otto Hoffmann,
a kereskedő és Heinrich Müller, aki eltűnt nyomtalan?
És a többi kilenc hová lett?*

Tizenöt férfi beszélgetett kilencszáznegyvenkettő január huszadikán az Am Großen Wannsee egyik villájában, a kesernyés cigarettafüst és az erős konyak ködében. A fanyar szag nem is hasonlított a véréhez.

És hamarosan nem várt megrendelések futnak be az erfurti Topf und Söhne céghez. De ekkor már senki sem kérdezte, hol van az örült porosz tiszt? És hová tűnt Henriette Vogel szeme kékje?

Három kavics a sírra

[I.]

Mert azt várják a holtaktól, hogy tudják az utat a mindennapok szakadéka fölött. Amikor elhagyják a kétségbeesés vidékeit, és elindulnak egy távoli, ismeretlen birodalom felé, amely olyan, mint a zene. Aradó, mindenütt jelenlévő magányos várakozás. Ez a zene nem töri át a falakat. Halkan kopog. A réseken szívárog át. Nesztelenül belopódzik, és feltöri a láda mélyére rejtett diót. Előgurítja az elveszettnek hitt üveggolyót, játszik vele. Egyszerre pattannak el a vitrinekben a metszett kristálypoharak. Pattan el a húr.

[II.]

Nyitott doboz Isten léte, tele halottakkal. Egymásra dobálva fekszenek benne, és néznek el messze. Szemüket egy pillanatra sem hunyják le. Isten egy távoli zugban kucorog, és reszket. Görcsösen összeszorítja szempilláit. Vékony, nyüszítő hangon sír.

[III.]

*Nyitott doboz Isten léte, tele
játékkal. Néha gyerekek ülnek körül,
keresgélnek benne. Minden játék egy
rejtély. Isten ott ül közöttük, és
figyeli őket. Maga is gyermek, aki
keresgél. Amikor valamit talál,
megörül neki. Forgatja kicsi
kezeiben. Majd visszaejti.*

Párhuzamos történetek

Jártam már ebben a házban

Nem tudtam, mi lesz. De jól ismertem ezt a viharos szelet, amint a közeli Városliget sötétjéből az arcomba vág. Élveztem, hogy jól ismerem.

Szerettem volna megúszni a históriát, szó nélkül elmenni innen, folytatni a saját elátkozott életem. Az utca csillogott a nedvességtől, de a szél nem csapott már az arcunkba permetet, az eső megint alábbhagyott. Valami fölöslegesen vagyok túl, mintha azt gondolnám, valami teljesen elfogadhatatlanon. Ha el kell menni innen, akkor menjek el. Túl kell magam végre tennem a saját baklövésemen. Semmi másra nem vágyakoztam jobban, mint hogy minden magyarázkodás nélkül átsétáljak a végállomáshoz, felüljek a kivilágított, üres buszra, jöjjön a kalauz, váltsak jegyet, aztán amikor az indulási idő elérkezett, szálljon be a sofőr kényelmesen, vigyenek innen el. A következő állomásnál talán le is szállhatnék, észrevétlenül visszamehetnék a Városligetbe, s figyelném, hogy mit csinálnak lenn a mélyben a férfiak.

Már tudtam, hol lakik, mára ennyi tudás bőven elegendő.

Mi érdekelhetne még.

Csakhogya semmi nem volt ilyen egyszerű. Nem csupán azért, mert a férfi nem akarta, hogy cigarettát hozzak neki. Tőlem semmit, velem semmit, ezt oly hangsúlyosan jelezte, mintha nem ismerné vagy szándékosan sértené meg az emberi kíméletesség szabályait. Nem kívánta elfogadni az előzékenységemet. Más ürügy az elmenetelre nem kínálkozott, de a néma ígéretem miatt sem mehettem. Vagy legalábbis volt egy néma kérése, amelyet nem volt erőm nem teljesíteni. Elegem volt belőlük, elegem volt a férjéből, de nem tudtam földadni.

Zavaros kíváncsiságom, az utálatos tehetetlenkedésem tartott itt. Elegem volt magamból. Hiszen tudhattam volna előre. Kizárólag a tökéletes árulás elégíthetett volna ki. Jólesett volna becsapni a nőt, bosszút állni az elszenvedett sérelmekért. Mi köze lehetne hozzám, egy ilyen szerencsétlenhez. Mi közöm lehetne hozzá, ha egyszer ilyen faragatlan tuskóhoz tartozik. Akit a kabátja miatt sem tudtam hová tenni. De hiába volt elegem magamból és belőlük, ha végül is arra voltam kíváncsi, miként fog alakulni velük az elátkozott életem. Addig ettől a nőtől nem szabadulhatok, amíg nem tudok nemet mondani. Azt csinálom, amit ő kíván, valójában a néma rabszolgája lettem. Megint csak várok, hónapok óta várok, amivel leginkább önmagam előtt teszem lehetetlenné magam. A főiskolán vészesen halmozódtak a mulasztásaim, nem jártam be az órákra, világos volt, hogy a szemeszter végén nem fognak vizsgára engedni. Ha tudná a férfi, hogy mennyire nevetségessé tettem magam, akkor elégedett lehetne, és a megalázásomon sem kéne fáradoznia.

Persze nem tudhattam, hogy mit miért teszek, vagy miért nem teszek. Szándékainak megítélését illetően általában tévedést tévedésre halmoz az ember. Meglehet, hogy a nőnek nem is volt semmiféle néma kérése, hanem valamit végzetesen félreértettem. Nem értek. Elegendem volt a vakmerő férjéből, akitől mégsem tudtam megtagadni a gyermeteg bámulatomat. Még cigarettáért is elmentem volna neki szívesen. Mint aki ürügyet keres, hogy életében először beléphessen egy olyan kocsmába, amely számára mindeddig zárt területnek számított. Nem lehetett vele semmi dolgom. Hiába is tettem ajánlatot, hogy szívesen megalázko-dom. Olyan lettem tőle, mint egy kutya, amint vicsorogva és nyüszítve megadja magát a farka rangsorának. Ez egy kiszámíthatatlan, hatalmaskodó ember, ezt világosan láttam, amikor a kocsijába beszálltam. Nem akartam, hogy bármi dolgom legyen vele. De hirtelen eszembe jutott Weisz Ilonka, akit néha elkísértem a bejáratig, amikor a részeges apjának egy nagy csatos üvegben bort kellett hoznia. Inkább őrizkedtem a vakmerő emberektől, jól ismertem a gyöngé férfiaknak ezeket az esztelen és hataloméhes játékaikat.

Vádaskodásom sorrendjét mégsem lehetett megfordítani. Ha egyszer nem tudtam elfogadható ürügyet találni a gyors távozásra, akkor ezt a saját gyávasá-gomnak és ostobaságomnak kellett betudnom, nem neki. Minden erkölcsi dühöm visszahullt a saját fejemre. Esztelensége láttán a saját gyávaságom miatt szégyen-keztem leginkább. Nem felejtettem el, hogy miként hagytak helyben Weisz Ilonka faragatlan bátyjai. Minek ehhez indok, minek magyarázat, szó nélkül kéne faképnél hagynom mindkettőjüket, kinek tartoznék én bármiféle elszámolással, lázadoztam magam ellen. Magamnak magyarázok nyilvánvaló dolgokat.

Valami olyasmit nem tudok rendesen megoldani, amit minden egészséges ember az elemi önzésétől vezetve old meg. Nincsen bátorságom eldönteni, hogy mi lenne jó nekem. Vagy ha egyszer eldöntöttem, s most igazán eldöntöttem, akkor erősebbnek bizonyul a belém sulykolt udvariasság igénye, mint a saját testi jóérzése. Gyöngé a jellemem, vagy legalábbis gyöngébb, mint mindenki másé, aki a saját testi és lelki érdekei szerint kormányozza az életét. Nem a nő tett jellemtelenné, de a nő a lehető legmélyebbre lök a jellemgyöngéségben. Micsoda egy nevetséges ember vagyok. Másoknál biztosan eleve alávalóbb és ostobább. Telve voltam szemrehányással önmagammal szemben, szolgálának szület-tél, mondogattam mélységes elégedetlenségemben. Inkább megúszni a dolgot, mintsem a döntéssel bárkit megbántani, inkább tűrni, mintsem föladni az elővigyázatosságomat. Minduntalan túl akartam volna tenni magam a választékos neveltetésem, s nem vettem észre, hogy valósággal csüngök rajta, előírásait nagy élvezettel és gyöngéd szeretettel ápolom.

Álltunk a kocsi két oldalán, s én zavarosan vágycakozva, valamilyen fölmentő ötlet után nyomozva elnéztem a kivilágított buszokat és a kocsmára régről ismerős lány fényeiben az italozó férfiak árnyait. Azért is tettem, hogy ne kelljen látnom az ellenszenvesen vékony alakját. Le nem vette rólam az ellenséges tekintetét, valami olyasmit látott, amit magamban én sem ismerek.

Egyik bőrkabátos karjával a kocsi félig nyitott ajtajára, könyökével a tetőre tá-maszkodott, hüvelykujjával támasztotta fel az állát. Mintha tudná, mire gondolok, milyen erkölcsi kétségekkel küszködöm. Önelégültségével az arcomba vá-gott, hiszen belőlem éppen az öntudatból hiányzott egy jó adag.

Hiába szólt annyi minden ellene, a nyíltsága, a hajlékonysága, a nyúlánksága, az önhittsége ellenében nem volt mit tennem vagy mondanom. A másik ember testi jelenléte és a róla való vélekedésem között nincs közvetlen kapcsolat, ezt azért megértettem. Mindig újra elfelejti az ember, s mindig újra össze kell hoznia ezt a kétféle tapasztalatát és tudását. Az öreg kocsi sötétjében tarkójának kamaszos törekenységét vettem először szemügyre. Most arcának realitásával kellett szembenéznem közlőrl és háborítatlanul.

Miért ne akartam volna minden érzékemmel felfogni, hogy kitől kéne Klárát elszakítanom.

Milyen erényekkel kéne rendelkeznem, miként lehetnék egészen más, mint amilyen vagyok, hogy elnyerhessem őt ettől az alaktól. Mintha azt kérdezném, miként tehetném magamat is olyan ellenszenvenné, amilyennek őt látom. Arcának kihívó realitása azonban a nőtl függetlenül is fogva tartott és felkavart. Mintha a vonásaival valamilyen ismeretlen játékot űzne, s ennek a játéknak a szabályait minden tiltakozás nélkül el kéne fogadnom. Holott azonnal szégyenkeztem miatta, és zavaromban nem tudtam, mitévő legyek. Mégis éreztem, hogy elfogadom, amit nem ismerek, készségesen belemegyek, amiről semmit nem tudok. Az ilyen vékony férfiak mindig két számmal nagyobb inget kénytelenek viselni, mint amilyet a nyakuk mérete szerint hordaniuk kéne, amitől igen sérthetőnek és törekenynek látszanak. De annál nagyobb a meglepetésem, amikor a szívósságukkal, az eszességükkel és az agresszivitásukkal találkozol. Ugyanakkor felfedeztem, hogy amit eddig furcsa árnyéknak véltem a homlokán, valójában baljós göbökkel teli fekete folt. Ahogy a kocsi tetejére könyökölve előredőlt, sötétén fényes haja a homlokán éktelenkedő foltba hullt. Mintha ez a folt magyarázatot adna a vele szemben érzett rettenetemre, holott a bőrbetegség neve nem jutott azonnal eszembe.

Közvetlenül a fejünk fölött lengett a szélben az utcai lámpa. Homlokába hullt hajából árnyékok nyújtóztak az arcába; hosszú ujjak, ahogy a lámpa ingott, úgy nyúltak bele. Szemének sötét felületén néha fölillant a fény. Mintha valamit mondana, ahogyan a lámpa ingott, bólogatna, aztán mégse mondaná. Akárha azt akarná kérdezni, melyikünk bírja így tovább. Toljad már föl egy kicsit a sisakrostélyodat. Kihívás volt, de nem kihívó, hiszen maga is csupasz. Lássuk, mire menénk, kérdezte, egymással mire mennénk. Ami valamennyire a nőre vonatkozott, ám nem egészen, hiszen a tekintetével az arcomat tapintotta meg, a tulajdonságaim közé nyúlt be. A tartása szólított fel, a csupasz tekintete, hogy én is így tegyek. Mintha kölcsönösen tükörbe néznénk, meglepettségemben közel kéne hajolnom, de mégsem önmagam ismerősen utálatos ábrázatába pillantanék.

Mi tagadás, az arc szépsége meglepett. Valószínű, hogy intelligenciájának élességével lepott meg. Vannak profilok, amelyek semmit nem mondanak, a hirtelen szembefordulás állítja el a lélegzeted. Meg fordítva, mikor egy jelentékeny profilhoz jelentéktelen arc tartozik, s akkor a csalódottság. Egy napszamos megviselt, szálkás arcából nézett rám a szépsége. Mintha több évszázad mélységéből nézne. Fehér inget viselt, a legfelső gombig bezárva, miként az alföldi kubikosok ünnepnapon, tüntetett a szikárságával és a borostáival. Szabályosak, harmonikusak voltak a vonásai, egy hosszú arc, keletiesen vágott, csaknem moccanatlan szemekkel. Meglepő volt, hogy mennyi leplezetlen szenvedést írt a vonásaiba a

tapasztalat. Holott inkább zárkózott embernek látszott, vagy legalábbis annak akart látszani. És nemcsak a lélek szenvedését írták rá leplezhetetlenül, hanem a test nélkülözéseit, a szegénységet, a gátoltságát, bírvágyának minden elfojtott és szabadjára engedett dühét.

Nem voltak ilyen tapasztalataim, nem ismertem a gyűlöletet vagy a dühödtté váló érzelmeket, mindez mégsem volt ismeretlen, nem volt távoli, mert az elviselés titkos szenvedélye közel hozott hozzá. Valakihez, aki talán ugyanolyan szenvedélyesen megtagadta az érzelmeit, mint én. A tagadás vízszintes ráncokat írt a bőrébe a homlokán. Elég volt csak egy kicsit megemelnie a szemöldökét, mint ahogy most is kérdően nézett, s föltorlódtak a bőrbetegség foltjától fekete, több évszázados barázdák. Gyönyörű volt a két szemöldöke, dús, tömör, sötét, nagyon erős és férfias. Ez a férfi farkas. Mert ahogy kutattam a név után, emlékeztem, hogy a bőrbetegség valamiként a farkassal vagy a vérengző farkasok legendaival áll kapcsolatban.

A tagadás és a tapasztalat semmi bizonytalankodót vagy elmosódottat nem hagyott az arcán. Sugarasan szétfutó, száraz ráncokat ültetett a szemzugába, két éles barázdával fogta be támadóan vékony ajkait. Olyan vonásokat rajzolt egymás mellé az arcán, amelyekkel sem az indulatait, sem a vonzalmait nem fedhette el. Túlságosan érzékeny lehetett ahhoz, hogy valóban zárkózott és elutasító legyen. Külön álltak a szándékai, és más lapon az adottságai. Közel akartam hajolni hozzá, mint ahogy a vékony emberek hajlékonyságával valamelyest ő is fölkinálta önmagát, s leplezetlenségével közel is került. Be akartam pillantani a hosszú árnyékok közé, úgy könyököltem rá a kocsijára, oly könnyednek szánt mozdulattal, mint amilyet a saját testével maga ajánlott.

Arra azért nem számíthatott, hogy a férfiak tulajdonságaira irányuló érdeklődésem ennyire gátlástalan, meghökkentettem vele, ám azonnal elfogadta, nem idegenkedett. De éreztem, hogy veszélyben vagyok, veszélybe kerültem, most aztán magára hagyom a neveltetésemet, elengedek egy kapaszkodót. Olybá tűnhetett, mintha mozdulatát szántsándékkal utánoznám, holott épp ellenkezőleg, nyers vonzalmam kormányozott, amikor magam is a kocsi tetejére könyökölve bámultam bele az arcába vagy a lelke közepébe. Legfeljebb annyi volt a különbség, hogy én a tenyerembe fektettem, nem a hüvelykujjammal támasztottam fel az államat. Inkább élvezhette, hogy meghajlított.

Így néztük egymást, és a nedves kocsitető tompán csillogott.

Ha nem lett volna oly áttetszően gyöngéd a bőre, s ugyanakkor nem lettek volna oly erősek és vadak a borostás pofacsontjai, ha erőszakos állat nem szelte volna ketté egy bájos szépségmélyedés, ha nem lettek volna finoman metszett szemrései, és halántékáról nem futott volna alá egy göbös, kanyargós, durva ér, ha tekintete nem hányódott volna ellentétes érzelmek között, akkor fájdalmasan kiszolgáltatott marad; egy arc, amelyen azonnal látható minden titkos érzélem és minden megalázó tapasztalat. Így azonban éppen az látszott, hogy mi mindent érez, amit ugyanakkor a saját jól felfogott érdeke szerint elszántan, akaratosan és hetykén megtagad. Nyers erő tolakodott a finomságára, gyöngeségére durvasággal válaszolt. Egy születt önsorsrontó, egy eszes és józan ignoráns. Elég jól össze volt szerkesztve rajta minden, hogy az ember ne tudja levenni róla a tekintetét, s ne tudja megmondani, hányadán áll vele.

Veszélyesen hosszú idő telt el, míg egyikünk sem szólt.

A kölcsönösen kockázatos játék épp arra ment ki, hogy nyíltan vegyük szemügyre egymás adottságait és képességeit, ne titokban; nyíltan tegyük, mint az átlatok. Még az is eszembe jutott, hogy ezt a furcsaságot a homlokán talán bőrfarkasnak hívják. Ebben a kifejezésben fogalmazta meg magát a baljós előérzetem. Ő lesz a farkas a mesében. Ami miatt azonnal lelkiismeret-furdalást érez az ember. Testi adottságot miként köthetek össze erkölcsi ítélettel, hogyan lehetek ilyen igazságtalan. Mindannak, amit rajtam láthatott, ott volt rögtön a visszfénye a szemében és a száját keretező keserű vonásban. Mintha az idegenkedést kiváltó testi jel azért figyelmeztetne rá, hogy mennyire nincsen semmi esélyem. Enyhén vibráló gunyorosság a szemzugában, mégse tudhattam, hogy mit lát és miként ítél. Csupán éreztem, hogy mást akar, mint ami két ember viszonyában megszokott vagy elfogadható. Vagy undorral töltött el a göbökkel teli farkasfolt és páni félelemmel a tekintete. Nem akartam tudomásul venni, hogy milyen megvetéssel átitatott elégedettséggel nézi az arcomat, kedvét leli benne. S amennyiben mégis megszólalok, ha nem bírom ki a hallgatást, ha nem állom a fölényes és szemérmetlen tekintetét, akkor föladtam a titkos játszmat, akkor a saját jövőm, a következő pillanat kockázatát nem vállalom.

Kérdeztem, hányadik emeleten laknak, mert zavaromban még a házra is visszapillantottam, ahol egy első emeleti ablakban épp kialudt a fény. Közvetlenül mellette folgyúlt egy másik szobában. Utáltam a saját elrekedt, bizonytalan fekvésű hangomat.

Támadásra készen kérdezett vissza, miért kérdezem. Pillantása olyan bizalmatlansággal telt el irántam, mintha hátsó szándékaimtól tartana.

Nem értettem, hogy mitől tarthat, nem akartam megérteni, hogy mivel sértettem volna meg. Mondtam, azért kérdezem, mert jártam már ebben a házban, illetve a házat elég jól ismerem.

Kérdezte, mikor, miért jártam, honnan ismerem. Nem akart kérdéseket hallani, s válaszolni végképp nem fog egyetlen kérdésemre sem. Közben ellökte magát a kocsijától, valamelyest hátralépett, de a nyitott ajtót nem engedte el, ne csapódjon vissza még.

Akárha minden mozdulatában követnem illene, erre én is fölegyenesedtem.

Olyan lett a bőrkabátjában, mint egy tapasztalt vallatótiszt.

Megint kényszernek engedek.

Mondtam, elég régen jártam ebben a házban, ám akkor nem egyszer, nem kétszer, ugyanis ehhez a környékhez kötődik a gyermekkorom. Itt lakott a zongoratanárnőm.

Úgy, szóval zongoratanárnő, ez igazán nagyon érdekes, válaszolta gúnyosan és támadón, mintha egykori zongoraleckéim miatt azonnal szociális sérelmeket kéne megtorolnia. Reméli, szép eredményeket értem el. Szerencsés lehetett a gyermekkorom.

Siettem megnyugtanni, hogy erről szó nincs, van ugyan elképzelésem a hangszerről, de sajnos nem tanultam meg tisztességesen zongorázni, és magam sem értettem, miért erőltetem ezt a könnyed, csevegő hanghordozást. Mondtam, csupán azért kérdezem, mert érdekelné, hogy itt lakik-e még a zongoratanárnőm. Egy igen szeretetreméltó, idősebb hölgy volt. Helyesebben egy igen szigorú

asszony, alaposan tartottam is tőle. Talán helyesebb lenne úgy fogalmazni, magyaráztam, hogy egy tiszteletreméltó hölgy, és ha még itt lakik, akkor talán ismeri. De azt sem értettem, hogy minek ez a beszámoló, mi a csudának magyarázkodom. Meg egy pesti házban nem is nagyon ismerték egymást az emberek, vagy úgy tettek, mintha nem ismernék. Kellemetlen volt hallani a saját igyekvő hangomat. Ha ismerné a gyermekkorom történetét, akkor tán megbocsátóbb lenne. Nem fogom neki elmesélni. Bár a hamis társasági hangvételtől nem tudtam végleg lemondani. Volt egy nagyon szép, feketére lakkozott, ezüsfogantyús botja, magyaráztam, valamilyen baleset vagy betegség következtében bicegve járt. A frizurája meg a botja különösen előkelővé tette a küllemét. És éppen abban a szobában állt a zongora, ahol az imént felgyulladt a villany.

Rövid, elutasító, leplezetlenül gúnyos nevetést kaptam válaszul. Azt jelentette, hogy fölöslegesen igyekszem a mindent elsimító úri modorommal.

Rejtőzködő és rejtélyeskedő emberek minden banális kérdést a személyük ellen intézett támadásnak tekintenek. Bárhogy mérlegeltem volna, ártatlanok voltak a kérdéseim. Ilyen emberek minden szó vagy mozdulat mögött titkos szándékot sejtnek, gondolkodásuk valójában *projicció*kéből áll. Vagy talán azért nem méltatta figyelemre a kérdéseimet, hogy tüntetőn semmisnek tekinthesse a jelenlételemet. Nem tudtam megszabadulni attól a gondolattól sem, hogy ennek az embernek baljós ügyekhez lehet köze, és jobb lesz őrizkednem tőle.

Vagy féltékenységtől tébolyult, és akkor nekem kéne kíméletesebbnek lennem. Dühöngtem.

Nem nagyon értettem, hogy miként lehetne elkönyvelni a bárdolatlanságát. Semmi ne legyen úgy, ahogy én óhajtanám, és főleg ne úgy legyen, ahogy a felesége elképzeli. Mintha nagy élvezettel bosszút állna. Ami felettébb érthető volt, beszédességemmel készségesen elébe mentem, hogy lazítsak a feszültségen, ne maradjon ilyen nyers a helyzetünk, ne maradjunk ilyen csupaszon. Ha már egyszer itt vagyunk, és nem tudjuk, miként szabadulhatunk, akkor legalább adjunk elfogadható formát a néhány fölöslegesen együtt töltött percnak. Igazán nem nagy ügy. Számára viszont talán épp e formára vonatkozó javaslat lett elfogadhatatlan és nevetséges; megvetésre méltónak ítélte a módszert, amivel menteni kívántam volna a menthetőt.

Előmászott az elsüllyedt polgári világ minden képmutatása. Láthatóan nem ismerte ugyan, amit mélységesen megvetett. Végül is nekem kellett megérteni, hiszen én tolokodtam bele az életükbe. S akkor még én kívánom ezen a csevegő hangon enyhíteni a saját bárdolatlanságomat.

Könnyedén átadhatta magát bármilyen veszélynek, hiszen nem félt az összetűzésektől. Magát illetően nem látta szükségét, hogy az emóciókat szokásrendszer csillapítsa. Még attól sem félt, hogy valakit a kocsijával eltipor. Örökösen részen vagyok, figyelek, kivárok, abban a hitben ringatom magam, hogy a létezés élén valamennyit tompíthatok, folyamatosan mellébeszélék. Lelkem mélyén irigyeltem. Erkölcsstelennek tarthatom őt, nyugodtan, mondta a tekintete, ő azonban azt válaszolja erre, hogy a módszeremmel sem leplezhetem, hogy egy tekerő féreg vagyok. Láttam, hogy átlátja. Ettől viszont még jobban láthattam őt.

Most tüntetően hallgat, máskor szemérmetlenül szónokol, egyszerre játszik elutasítással és csábítással, hol bőbeszédű, hol szófukar, mert fontos neki, hogy

kiszámíthatatlan legyen. Számító játékot játszik másokkal és önmagával, számításai azonban szigorúan titkosak. Még a játék kellemetlensége is izgatott, hiszen a legérzékenyebb pontomon támadt rám. A kiszámíthatóság visszaállítására tett kísérleteim miatt valósággal lerohant. Mintha azt mondaná, ő nemcsak ismer egy másik világot, ahol minden ízükben mások az emberi érintkezés szabályai, hanem engem is jobban ismer, mint ahogy én magamat ismerhetem, s ha elég bátor vagyok, akkor a titkos és kiszámíthatatlan világot kínálja föl nekem.

Mondta, félfő, hogy a felesége nyolc percből harmincnyolc percet fog gyártani. Különös érzéke van hozzá, akkor boldog, ha várathat magára. Ezért most inkább magamra hagy, s biztos, ami biztos, felmegy utána.

Minden szava sértett, nem kívántam vele a feleségéről diskurálni, nem akartam belemenni. Sem ilyen tónusban, sem máshogyan. Olcsón el akarta volna árulni a feleségét. Ez csak egy nő, akire mindig várni kell. Inkább nevetségesen megmakacsoltam magam, csökönyösen kérdeztem, hogy nem éppen abban az első emeleti lakásban laknak-e, amelyben a zongoratanárnőm lakott. S hogy mióta laknak itt.

De mintha egyáltalán nem hallana kérdéseket.

Nyájasan azt felelte, hogy a kocsi ajtaját nem zárja be. Ha közben meggondolnám magam, és netán mégis el akarnék menni, mert látja, hogy nem tudom eldönteni, akkor arra kér, hogy előbb röviden, de jó erősen dudáljak neki. Sokáig mégse maradjon a kocsi őrizetlenül. És ezzel elengedte a kocsi ajtaját, amely visszacsattant. A legnagyobb zavarban hagyott ott.

Szitkozódtam, tényleg nem tudtam eldönteni, mitévő legyek. Olyan volt, mint egy kegyelemdöfés. A tudomásomra hozta, hogy az arcomról mindent leolvasott. Ha most mentem volna el, teljes lett volna a vereség és a megaláztatás. Ha ellenben maradok, akkor se más. Járása is szép volt, a hosszú, sima és igen határozott lépteit. Eltűnt a homályos kapualjban, s aztán a lépcsőkről hallottam visszhangozni a futó lépteit. Nem gondolkodtam hosszasan, hogy illő-e vagy nem illő, mentem utána. Mintha teljesen értelmetlenül kijelenteném, hogy erre a házra elsősorban nekem van jogom, a ház azonban nem a házat jelentené. Meg nem fogom itt neki a kocsiját őrizni. Nem volt olyan nyári verőfény, amikor a kapualj ne lett volna riasztóan homályos. Tudni akartam, hányadik emeletre megy, hol tartja fogva a feleségét. Azt már jól láttam, mivel. Mintha csökkenthetném a magamra mért megaláztatás terjedelmét, ragaszkodtam ehhez a tudáshoz.

A macskahúgytól és a dohos pincemélytől bűzlő kapualjba belépve azonnal megmeredtem. Mintha valamilyen maradék szemérem állított volna le. Ehhez nincs jogom. Vagy inkább egy régi rettegés emléke. Kemény körműkön csúszva a kövön, csikorogva és horzsolódva, két macska tűnt el a pincelejáraton. Sötétben egy sötét és egy világosabb villanás. Az egyetlen mezítelen villanykörte fényében egy közönséges fekete macska egy óriási vörös angóramacsokát űzött.

Azt még hallottam, hogy az első emeleten a férfi nem áll meg, de ekkor az utca domború kockakövein elrohant az ötös busz, és kapun bezúduló robajával elnyomta távolodó lépteinek visszhangjait. A zajon át éppen csak hallottam valahonnan egy halk ajtócsapódást. A harmadikon is lehetett. Amiről ismét eszembe jutott a kislány a harmadikról, a Weisz Ilonka, róla meg eszembe jutott a lefüggönyözött udvari szobájuk a nyári verőfényben. A szégyenem, amelyről

azóta sem tudtam senkinek beszámolni, és a napfényes délután közönye a szégyenem iránt. Amint ennek a magányos villanykörtének a bágyadt fényében néztem az ismerős mintázatú falakat, abban is biztos lehettem, hogy Pálóczy bácsi nem él. Csak nélküle mocskolódhatott el minden ennyire.

Aztán csönd lett, a lépcsőházban kialudt a fény, de az esőtől fénylő, üres, sárga udvar fölött zajongott a szél. Velem szemben egy másik mezítelen körte, mely a lakók névjegyzéke fölött örökké világított, különben sötétség mindenütt. Ha élt volna, akkor rend lett volna és tisztaság, a lámpán pedig lámpabúra. A kapu mellett sem álltak volna ilyen fedetlenül a telitömött szemetesedények. Mintha nem szégyeníthettek volna meg, mert nem engedtem volna magam lépre csalni. Ennek a mai estének az értelmetlensége sem történne meg velem. Vagy mégis egy másik házban lennék. Gyerekként nem vettem észre, hogy a ház milyen kopott és szegényes. Időközben megváltoztak az arányok, s mintha egy másik házra hasonlítana, amely nem tudni, honnan, de nagyon régről ismerős.

Mindössze tíz év telt el.

Vagy mintha valaki időközben elmesélte volna nekem élete történetét, s abból tudnám, hogy van egy ilyen ház, volt benne egy zongoratanárnő, volt egy kislány, aki a fenekén billegő, piros szoknyácskájában fölcsábított egy kisfiút a harmadikra, ahol aztán megtörtént a borzalom. Mint ahogy az este sem volt más, mint hiábavaló és kikerülhetetlen szégyen. Ahol tíz évvel előbb is egy pincébe levezető lépcső odvas torka előtt kellett elhaladnia, s bármiként igyekezett óvatosan és nesztelenül belépni ezen a kapun, az egymás körül settenkedő macskákat mindig ugyanígy riasztotta meg. Csupán a nagy vörös macska volt ismeretlen, a fekete macska ismerős, akárha Pálóczyék fekete macskája élne még.

Furcsa módon én voltam ez a valaki, akinek megvoltak ezek a képei, amelyekre azóta sem gondolt, vagy ha gondolt, akkor jobbnak tűnt gyorsan felejteni.

Most is azt a hat lépcsőt kellett elérnem, amelyek a földszintre fölvezetnek. Ebben a házban a hat lépcső miatt nem földszint volt a földszint neve. A lakók névjegyzékén akartam megbizonyosodni, hogy itt lakik-e még a zongoratanárnőm. Vagy ezzel az átlátszó ürüggyel vezettem félre magam. Mintha dolgom lenne itt. Nem szabad, nincs jogom, nevetségesen és lehetetlenül viselkedem. Ne menjek el, nincs mitől tartanom, nincs mit veszítenem, súgta mégis a csillapíthatatlan képzelet.

Két tömzsi pilaszter között lehetett az örülten sárga kerámiával borított udvarra kilépni, s az egyik pilaszteren, régiesen metszett, kék betűkkel, ott állt egy fehér zománcablán gyerekkorom legrejtélyesebb szava: *mezzanin*.

Ez volt a ház, semmi kétség. A csöndes és várakozással teli szorongás emléke szintén a házhoz tartozott.

Ez egy csillagos ház volt, s ezért a zongoratanárnőmnek ki kellett belőle költöznie. Amikor az ostromnak vége lett, akkor visszaköltözhetett, mert már nem volt csillagos. Soha, senkitől nem merészeltem megkérdezni, hogy a csillagos ház mit jelent. A felnőttek hangjából éreztem, hogy a dolog ahhoz a mély rettenethez tartozik, amit éppen csak túlélünk, és sokan elpusztultak benne. Mint ahogy azt sem merészeltem megkérdezni, mit jelent a *mezzanin*. Híres zongoraművész szerettem volna lenni, s nem akartam leleplezni előttük a tudatlanságomat. Meg attól is tartottam, hogy az ügyetlen kérdés miatt megint rettenetes dol-

gokat tudok meg. Bizonyos jelekből arra következtettem, hogy a *mezzanin* nem földszintet jelent. Néha ugyanis azt mondta a zongoratanárnő, hogy mielőtt az órát megkezdénénk, menjek már le a Pálóczy bácsihoz, adjam neki oda a cédu-lát, fölírta rá, hogy mit hozzanak neki a Garay téri piacról. Ha ilyenkor óvatosan megkérdeztem tőle, hogy a földszintre vigyem-e, akkor olyan értetlenül nézett, mint aki nem érti, mit nem értek, s kérdezte, hová máshová vihetnéd angyalom, ha nem a földszintre. Máskor mégsem földszintet mondott, nem is azt, ami a táblán állt, hanem valami hasonlót, de szerencsére nem vette észre, hogy milyen tanácstalan lettem. Úgy akartam volna megtudni, hogy közben a nagy rettenetet ügyesen elkerüljem.

Mielőtt elmennék, adnám már le a *meddzanínón* ezt a kulcsot a Pálóczy bácsi-nál, mondta egy másik alkalommal. Ezek a Pálóczykéig igazán angyalok, angya-lok. Ha nincsen ott, akkor a pincében biztosan megtalálom a műhelyében, a macskáktól pedig nem kell tartanod, angyalom. Ez a *meddzanínón* majdnem úgy hangzott, mint amikor valamivel erősebben, valamivel halkabban kellett játszanom, és rám kiáltott, hogy figyelj, angyalom, ez most *meddzoforte*, figyelj, ez most *meddzopiánó*, angyalom. Vagy a *pianínón* kellett volna leadnom a kulcsot. Állandó-an valamilyen elfogadható megoldás után kutattam, miként tudhatnék meg többet a dolgok jelentéséről, de a váratlanul feltáruló rettenet ne érinthesse meg a bőrömet minden részletével. A Pálóczy bácsi azért maradt a csillagos házban, mert a házmestereknek igazi keresztényeknek kellett lenniük. Az elejtett sza-vakból ezt azért megértettem. Az egyik igazi kereszténynek el kellett mennie, de csak igazi keresztény lehetett a házmester, s ezért neki ott kellett a zsidókkal ma-radnia. Ezt azért nem értettem. Volt egy szó ebben a házban, amely csaknem földszintet jelentett, mégis olyan volt, mintha a zenei hangzás erősségét vagy va-lamilyen ismeretlen zeneszerszámot jelentene. Pálóczy bácsi, ahogy ő maga el-mesélte, élő tanúja lett, hogy az öreg Weiszéket miként hurcolták el. Rajtam kí-vül biztosan mindenki értette, hogy ezek között a dolgok között mi a kapcsolat.

Meglehet, hogy ezért is gondoltam a házat előkelőnek, mert innen több ismeretlen dologra nyílt kilátás, mint a mi házainkból, s talán ezért nem vettem észre, hogy milyen nyomasztóan szegényes ház ez. Sokkal többet beszéltek benne az emberek, szabadabban, ordítottak az emeletek között és az udvaron. Vagy talán azért volt bizonytalan az elképzelésem az előkelőségről, mert azt hittem, hogy kivételet, idegent jelent, valami olyasmit, ami mélyen titokzatos, amit nem hoz-tam kapcsolatba a gazdagsággal vagy a szegénységgel. A *mezzanin* előkelő volt a szememben, mivel egyetlen más házban nem volt ilyen. A zongoratanárnőt szintén igen előkelőnek kell tartanom, mert szép botra támaszkodik és bicegve jár. Amire azt mondták, csípőficam, s ez sem volt kevésbé kivételes, mint a *mez-zanin*. Így gondolkodtam a dolgokról. Minden bizonynal évtizedeknek kell eltel-niük, amíg az embernek sikerül bizonyos fogalmakat kiszabadítania a gyermeki képzetek közül. Ahogy a szegénységet nem vettem észre, talán a ragyogó tisztaság és rend miatt, a saját jómódunkat sem méltattam figyelemre. Nem tudtam, hogy ez a jómód miből táplálkozik vagy milyen lábakon áll. A nagyszüleimmel egy ténylegesen előkelő villában laktunk a Stefánián, ám ott soha senki nem használt ilyen minősítéseket, mint ahogy a lélegzetvételéről is csak akkor beszél az ember, ha légszomja van. Arról sem volt tudomásom, hogy a ház kinek a tu-

lajdonában lenne. Korábban a szüleim Aréna úti lakása sem volt kevésbé tágas, ápolt és nyugodt, vagy az anyai nagynénémé a Damjanich utcában, az apai nagynénémé a Teréz körúton. Erről sem beszélt senki, mert a szellemi vagy az erkölcsi erényeket előbbre valónak tartották, mint a tárgyi világot, illetve még akkor is ezekre az erényekre hivatkoztak, amikor a pénzügyi tranzakcióikat bonnyoltították, ami szintén a *bon ton*hoz tartozott. Ennek a hamisságát viszont sokáig nem érzékeltem, hiszen alig ismertem másik világot, illetve nem vettem észre, hogy léteznek ilyen különbségek. S mivel nem voltak a gazdagság vagy a szegénység minősítésére vonatkozó fogalmain, sokáig nem gondoltam arra sem, hogy a helynek vagy a környéknek bármiféle jelentősége lenne egy városban. Mire pedig megérthettem volna az összefüggést szülővárosom települési szerkeze, szociális struktúrája és építészete között, olyan léptékű lett a szociális átrendeződés, hogy ezek a hagyományos fogalmak tulajdonképpen elveszítették a jelentésüket. Nem maradt előkelő vagy gazdag városnegyed, s az ilyesmit jelölő fogalmak is alámerültek a feledésbe.

Arról persze nagyon pontos fogalmaink voltak, hogy mi nem illendő. A jómodor fogalmai furcsa módon jóval tovább kitartottak, mint a polgári létezés szociális minősítésének fogalmai. A *bon ton* mibenlétéről mindenestre nem ítéltettem magam, arról viszont szabadon dönthettem, hogy mi előkelő. Mintha jobb híján rám lenne bízva a döntés, s úgy is viselkedtem, mint egy döntőbíró. Az illendőség ezzel szemben drákói szigorral párosult és mértani előírásokból állt. Mindenáron el kellett kerülni bizonyos dolgokat, míg más előírásokat akkor is betartani, ha cigánygyerekek potyognak az égből.

Az előkelőség dolgában elég volt mérlegelni, semmiféle tiltás nem akadályozta a döntésemet. Anyám húga például nem lakott nálunk rosszabb körülmények között abban a belső kertekre néző, levegős és napfényes, végeláthatatlanul nagy lakásban, a fáktól mindig árnyas Damjanich utcában, ahol nemcsak szoba nyílt szobából, hanem furcsa módon a padlóig értek le az ablakok, a franciaablakok. Ez is nagyon előkelő volt, hogy ezek franciák. Kinn az utcán villamosok közlekedtek. Mégis elég világos volt előttem, hogy mi ugyan vidékies visszavonultságban és csöndben élünk a Stefánián a nagyszüleimmel, s ha úgy hozza a szükség, akkor csupán taxival tudunk bejutni a városba, de talán épp ezért mi vagyunk a kivételeesebbek. A sárga villamos az én szememben sokáig előkelőbb volt, mint a taxi. Viszont a mi vidékies és visszavonult életünk előkelőbb, mint a zajos városi. Ami azt jelentette, hogy olykor a hátrányok tesznek valakit előkelővé, nem az előnyök. Vagy fordítva, ha az ember előkelő óhajt maradni, akkor nem tanácsos mindenben az előnyöst keresnie. Meg az sem biztos, hogy ami ma előnytelen, holnap nem lesz-e mindennél előnyösebb. Ez nagyon fontos szabály volt, hiába is nem mérlegelte senki hangosan. Az embernek két-három lépéssel előbbre kellett látnia az orránál, hogy megítélhesse a saját pozícióját. Volt valamilyen titkos útmutatás, amelynek a segítségével nemcsak az előkelőség puszta tényét, hanem a mértékét vagy a hőfokát is meg lehetett állapítani. Ami nem a szobák számához, nem a tárgyakhoz vagy az épület állagához kapcsolódott.

Ninó a Teréz körúton szellemileg igen előkelő helyen állt a családi hierarchiában, míg Irén a Damjanich utcában, úgymond a lénye szerint előkelő helyen,

mert ő a szépségével sajnos mindenkit elragad, de a férje miatt mégsem számított az igazi előkelőségek közé. Ez a férfi híresen gazdag volt, állandóan erről beszéltek, mert valahogy a gazdagságát nem tudta sem megszokni, sem tartósítani, közönséges volt, egy bárdolatlan ember. Szőrös ujjain több köves gyűrűt és egy különösen csúnya pecsétgyűrűt viselt, amitől nagyon féltek a lányai. Szájon verte őket vele. Ezek sem voltak kevésbé neveletlenek, bár róluk sem lehetett volna azt mondani, hogy ne lettek volna előkelő lények. A nagyanyám azt mondta, hogy Irén nagynéném nem figyelt a neveltetésükre sem. Nem lehetett volna pontosan megmondani, hogy Irén nagynéném mire figyelt. Szeszélyesen váltogatta figyelme tárgyait, s így a környezetében minden mozgott és változott. Lakásukban oly nagy volt a felfordulás, mintha éppen költözni készülének vagy még nem pakoltak volna ki. Valahol mindig bömbölt egy rádió, volt belőle több, ami a gramofonhallgatásban, a füttyörészésben vagy a hegedülésben nem zavarta a lányokat. Nagyanyám inkább nem húzta le a kesztyűjét, s mindig úgy intézkedett, hogy lenn várja a taxija, köszöni, igen kedves, csak egy szempillantásig maradj.

Anyámat gondoltam a legelőkelőbbnek, mert ő volt közülünk az egyetlen, aki mindenkit bátran elárult, elment, az egész családot elárulta, még engem is szó nélkül elhagyott. Alig maradtak róla emlékeim. Inkább csak mondatok, amelyeket a jelenlétemben úgy suttogtak el a többiek, hogy ne értsem. Vele kapcsolatban a valóságos emlékképeket így aztán nem tudtam elválasztani a vágyaimtól és a fantáziámtól. Nemhogy Párizsban lakott, mert ez igazán nem lett volna lényéhez illőn kivételes, hanem Párizstól egy kőhajításnyira a vincennes-i erdőben, s nemhogy egy tóra nézett volna szobájának ablaka, hanem a tó túlsó oldalán az egykori francia királyok várkastélyára, s ezt látta szobájának franciaablakából. Tudtam, hogy ezeket a királyokat lefejezték, azt is tudtam, hogy az anyámnak nincsen semmije, de semmije. Rettenettel telve mondták róla, hogy vagyontalanul él ott, és a bizonyos nőn kívül nincs többé senkije, senkije. Úgy képzeltem el, hogy még mindig ugyanazt a fehér vászonruhát viseli a piros bőrövvel, amelyben az utolsó vonattal megszökött. Nyár volt akkor, nagyon meleg nyár. Tudtam, hogy piros volt a cipője és a táskája. A bizonyos nő, akivel elment, a Világifjúsági Találkozóra jött Budapestre. Ezeknek a dolgoknak megértettem a lényegét, hiába titkolták előlem, hogy a nő miatt szökött meg, és ennek a nőnek a házában él a vincennes-i erdő szélén.

A véletlenül fölfogott, olykor félre is értelmezett szavakból mindenesetre kialakítottam róla egy képet, amelyen nem lehetett semmi nem előkelő. Kíméletlen anya volt, nem méltó rá, hogy az édesanyámnak nevezzem, ezt azonban soha senkinek nem hittem el. Előkelőségben és szigorban a zongoratanárnómre hasonlított. Azt is mondták, ne is gondolj rá, igazán nem érdemes. Valakivel ebben a szigorú előkelőségben él a messzi és vonzó idegenben. Mondták, hogy ez egy erkölcsi fertő. Amiről nem juthatott más az eszembe, mint egy pocsolya, amint dagonyáznak benne a disznók, az élvezettől rőfögnek. Máskor úgy képzeltem el az előkelőséget, mint a zongoratanárnóm méltósággal viselt bénaságát, ő igazán soha nem panaszkodott. Vagy a végzet fenyegető műveként képzeltem el, amely haragjával engem is el fog érni, és egy szép napon le fog sújtani.

Ismételgettek velük kapcsolatban egy igen szép szót, amit szintén nem sike-

rült se megértenem, se megjegyezni. Ez épp olyan volt, mint a félemelet. Csak jóval később jöttem rá, hogy hiszen ezt a szót én már korábbról ismerem, persze, hogy félemeletet jelent a *mezzanin*. Ha a szép szó elér és megérint, akkor magam is olyan előkelő leszek tőle, mint ő vagy a bizonyos nő, aki orvosnő volt. Kuncogtak hozzá a nők, felvihogtak, amikor valakivel kapcsolatban a szájukra vették, alig tudták elfojtani a sikongásokat. Holott a szó csupán annyit jelenthetett, hogy kóros eset, a többiektől különböző, amit ez az orvosnő gyógyított. Vagy azért kapta volna meg, mert bennünket a bizonyos nő miatt elhagyott. Nem értettem, hogy erkölcsileg miért lenne feddhető, ha egyszer a betegsége miatt kellett megtennie. Meg honnan tudhatta volna előre, hogy néhány hét múltán elhurcolják az apámat, és akkor tényleg egyedül maradok. Amikor megtette, nem láthatta előre, s amikor már belátta, akkor nem jöhetett vissza betegem, hogy engem elvigyen.

Magára a szóra, hiába hangzott olyan szépen, a ragály és a betegség annyira ráragadt, hogy félelmemben sem tudtam volna megjegyezni. Eltűnt anyámtól mégsem tudtam megtagadni borzongó vonzalmamat. Amivel csak lehetett, mentegtettem, mert szomjúhoztam rá, hogy bármilyen anyám legyen. Olykor elképzelttem, mi lett volna, ha minden nem így történik, ahogy elmesélik, hanem ugyanúgy nem történik semmi, mint minden más családban. Beléborzadt a testem. Sírtam a boldogság pusztá gondolatától, hogy még egyiküket sem veszítettem el, nagyon sokat sírtam, de mindig titokban. Szerettem volna, ha egy szép napon visszajön, s még azt sem bántam volna, ha ezért a tettért őt is letartóztatják és elviszik. Úgyis mindig belázasodtam ettől az állandó borzongástól. Ahogy az apámat kerestem az utcákon, és váratlanul föl is fedeztem. Ismeretlen férfiak után eredtem a Teréz körúton, elébük kerültem, hátha fölismernek.

Akkor éreztem igazán, hogy velem vagyok, az anyámé vagyok, senki nem tud eltépni tőle, amikor a nagyanyám büntetésből kizárt a délszaki növényekkel zsúfolt télikertbe, ahol a nedves föld illatától nehezebben vette az ember a lélegzetet. Meg tudtam állni, hogy ne sírjak a büntetés miatt, de aztán be is lázasodtam. A sírás az anyám hiányához tartozott, és a legmélyebb titkomnak kellett maradnia. Ennél a vonzalomnál nagyobb titkom egészen addig nem volt, amíg ebben a Dembinszky utcai házban a Weisz Ilonka miatt tényleg el nem ért a végzet.

El nem tudtam képzelni, hogy mennyi idő telt el.

Még arra is nehéz volt visszaemlékezni, hogy mióta mennyi telhetett volna el.

A Terézvárosi templom harangszava volt az utolsó viszonyítási pont, este nyolc. Nem tudtam volna megmondani, hogy mikor jöttem föl ezen a hat kikoptatott lépcsőn, s nem gyerekként állok-e a lakók névjegyzéke előtt. Pálóczy nem volt többé, de az első emeleten változatlanul megtaláltam a zongoratanárnőt, vagy legalábbis a neve megmaradt a névjegyzéken. A harmadikon pedig ott állt Weiszék neve, s akkor Weisz Ilonka bármelyik pillanatban megjelenhetett.

A hozzám hasonló fiatal emberek azokban az években azzal a kérdéssel bajmóldtak, hogy van-e értelme és célja az életüknek, s mit kell tenniük, hogy a tökéletes kilátástalanságnak valamicske értelmet adjanak.

Engem inkább az a kérdés foglalkoztatott, hogy nem valamilyen sajátos érzelmi csalódás-e az életem.

Úgy tűnik, mintha léteznék, holott valójában nem voltam, nem vagyok, s csupán akkor leszek, ha megölöm magam.

Még egyszer megnéztem az órám, már csak zavarában is megteszi az ember, holott ilyenkor semmit nem lát.

Mintha a mutatók állása és a számok alapján nagyobb biztonsággal tudnék a kérdésben dönteni, hogy a jó óra, amelynek az esti harangszó óta el kellett telnie, vajon tényleg eltelt-e reálisan. Nem tudtam eldönteni, hogy az órából mennyit töltöttem itt, nem volt mihez viszonyítanom. Mint egy mentőötlet, eszembe jutott, hogy az utcán azóta kétszer haladt el a busz. Az elme rögzíti, az ember füle az ilyesmit vissza véli hallani. Arról azonban megint csak nem tudtam dönteni, hogy tényleg elment-e kétszer, vagy csak önnön megnyugtatósomra gondolom, s ha elment, akkor ez most az idő szempontjából mit jelent.

Az elmém mindent apró darabokra szétszedett, de örökösen magamra hagyott az összefüggéstelen részletekkel. Valami történik vagy történt a világban, amit az összefüggések ismerete nélkül nem érthetek.

Mintha az indulatokat és az érzelmeket nem követné az értékelő értelem, s így olyan időket hagynék magam mögött, amelyeknek se a tartamáról, se a tartalmáról nem tud elszámolni az emlékezet.

Nem azért volt így, mintha kihagyott volna az emlékezetem. Vagy éppenséggel eszembe jutott volna ez vagy az. Nem hagyott ki, nem jutott eszembe semmi, hanem egyszerre minden az eszemben volt. Minden összefüggéstelenül együtt állt. Ennek nem lehetett bemérni az idejét, se kimérni. Túl sok volt, és túlságosan ijesztő egy olyan múltban állni, amely minden ízében jelen.

Alighogy észleltem, akárha megsejteném, hogy az életemben körülbelül mi mihez kapcsolódik, miből nem következik semmi, forrón az arcomba lövelltek az indulatok bénító vérhullámai. Harag és gyűlölet, amit irántuk éreztem. A félelem, amit magam miatt. Vay Klára. A nevük tényleg ott állt a táblán. Hetés Simon József. A zongoratanárnő fölött az utcai lakásban, a másodikon. És akkor most már nemcsak a családi nevüket tudtam, de azt is, hogy a nő hazudott. Nincsenek összeházasodva, ezt is tudom. Mintha egyetlen pillanatra merültem volna fel, s az időtlenség majd azonnal visszavesz. Nemcsak az önféltéssel, hanem az irántuk táplált haraggal is visszatartottam még magam. Amióta itt állok félúton a lakásuk és a kocsijuk között, fél óra biztosan eltelt, lehet, hogy csak húsz perc.

Jól tudtam, miért nem jönnek vissza, és ez volt a fontosabb.

Micsoda köztöznivaló barom vagyok.

S mintha képes lennék elhessegetni a képet, nem akartam magam előtt látni, hogy mit csinálnak. Láttam a fürdőszoba félig nyitott ajtaját, akárha belesnék, láttam őket a mosdónak feszülve a fürdőszobában. Klára teste rövid, fekete kombinéban világított. Az ember végül is sok mindent észlel, amit soha, esetleg később ér fel észszel. Megértettem végre a férfi szemérmetlen és kihívó szemvillanását a nedvesen fénylő kocsitető felett. A mélyre rejtett gúnytól összefutó száraz ráncokat.

Tudta, miért megy.

Úgy nyögtek és vonyítottak egymástól, mint a Margitszigeten a férfiak.

Én meg őrizzem közben a kocsiját, mint egy kutya.

Úgy éreztem magam, mint akit leölnék. A szívem a torkomban dobogott az

elképzeléstől, fulladoztam. Akkor is el kell mennem, ha csupán a féltékenység tréfál meg, ha csak vádaskodom. Gyorsabb lett a lélegzetem, súlyosabb. Az indulat vitt át a sötét kapualjon, kirohantam a házból.

Az arcomba vágó szélben azonnal megálltam.

Mert akkor meg a ház bensejéből mégis valamilyen zajokat lehetett hallani.

Ajtócsapódást, az udvar mélyéről visszhangozó férfihangot, női cipők gyors kopogását. És ha így van, akkor a féltékeny képzelet játszik velem, és nem is történt semmi a fürdőszobában.

Aztán a csönd, majd ismét egy ajtócsapódás hallatszott.

Teltek a percek, mégse jöttek.

S mindez a legjobb meggyőződésem ellenére arra készítetett, hogy mint egy besurranó tolvaj, mint egy merénylő, mint egy ócska kis kékjelű, legalább a sötét kapualjba visszalépjek. Füfelve álljak a hidegen búzló szemetesedények között. Ne menjek el, mégse menjek el. A bűz és a hideg egyáltalán nem volt valószínűtlen. Inkább a fennálló világrend egyetlen bizonyítéka e pillanatban. Hanem teljességgel hihetetlen, hogy megint idáig sülyedtem, és nincsen vége a sülyedésnek, hiszen mindennek én magam teszem ki önmagam. Holott erre senki nem kényszerít, mégsem szabad elhatározás. A test ereje arcátlanul téteti meg velem ezeket a dolgokat, osontam. Az volt az egyetlen élvezet benne, hogy e kényszernek szemérmetlenül engedelmeskedve alávalónak nevezhettem önmagam. Talán életemben először vettem tudomásul, hogy a fizikai létemnek se az erkölcsi elképzeléseimhez, se a neveltetésemhez nincs köze.

Miközben a lépcsőház hámló falához tapadva osontam a sötétben fölfelé, minden tagom és minden belső szervem finoman reszketett a szégyentől.

Hogy minderre képes vagyok.

Nem akartam leküzdeni, holott nem tudtam elképzelni egy ilyen életet.

Ki akartam elégíteni a testemet ebben az ismerős és néma házban.

A szélben rohanó fellegetek tán valamennyire átvilágította a holdfény, vagy a város sápadt visszfénye derengett az égen. Tényleg nem tudtam, mit teszek. Az udvar kútja mindenesetre kéken világított. Annak azért örültem, hogy a cipőmnek gumitalpa van, s így minden léptem nesztelen.

Az első emelet nyitott folyosóján egy pillanatra megálltam. Ismeretlen árnyékokat vetett a vasrács a mintás kövezetre. Gyerekkoromban ilyen késői órán persze soha nem jártam itt. Legfeljebb téli délutánokon, mikor a levegő lassan elsötétedik, de a sárga falak világítanak. Valamilyen bizonyosságot akartam, bármiről, vagy rájuk csöngetni, bármit csinálni, csak ne érezzem a tehetetlenségemet. Fölrohanni a harmadikra, átvetni a korláton magam, hallani a puffanásomat, az ordítózásokat, a sikoltozásokat, és a holdfénytől kivilágított sárga kerámián befejezni.

Semmi nem moccan a sötét házban.

Az utolsó lépcsőfokon azért megálltam, a hideg falnak döntöttem a vállamat. Az utcáról sem szűrődött be zaj. A szél ugyan tovább zúgott a tetőkön, néha képményen megpendített egy cserepet, egy ereszcsonnát.

Ugrásra készen várakoztam.

A lépcsőtől balra, az első lakás volt. Ha valaki jönne végig az előszobájukon, biztosan hallanám. A lélegzetvételem mérte a várakozás üres perceit. Ismét be

kellett nézmem a fürdőszoba félig nyitva hagyott ajtaján, s amit ott láttam, attól a zsigereimben megalvadtt a kéj. Nem tudtam nem menni utána.

A félelemtől és a fájdalomtól minduntalan elálltt a lélegzetem, mégis ott álltam a bejárati ajtó mintás üvege előtt.

A hosszú előszobában sötét volt, a konyhában is sötét volt. Láthattam, a fürdőszobának nincsen félig nyitva az ajtaja. Semmiféle mozgást nem lehetett kihallani.

Lakásuk nem különbözött a zongoratanárnő lakásától. Szemközt a nagyobbik szoba tejüvegkazettás ajtaja, melyre csupán a belső, a kisebbik szobából vetődött ki némi fény. Vagy ki tudja, talán az utca fényei, ezt nem tudtam eldönteni.

Akkor meg ott csinálják, benn a szobában.

Most már nem is szégyenkeztem.

A mintás üvegen a lélegzetemtől pára gyűlt.

Mintha a levegőben érezném a nő illatát, ami miatt eljöttem idáig, és amitől egyre mélyebbre süllyedek. Az erőfeszítéstől, hogy mégse csöngessem be, a rettegéstől, hogy ne törjem rájuk a lakásuk ajtaját, annyira elgyöngültem, vagy attól lett ködös az agyam, hogy a nadrágomban a faszom felágaskodott.

Másra nem telt, valósággal visszatántorogtam az első emeleti lépcsőfordulóra, ennyi maradt a józan eszemből. De a fájdalomig megkeményedett, ami akadályozott a járásban.

[128. zsoltár. Átirat]

*Amikor fölemelted a kezedet,
lassan, megfontoltan, mint
Egy megfáradt ítéletvégrehajtó,
és kifordítottad mélységes mély
Tenyeredet a várakozó világ felé,
hogy kiszálljon belőle az áldás
Láthatatlan madara: az elrejtett,
bűntudatos kézfej, a reszketeg
Ujjak gyertyái, a mutató- és középső
ujj tövéből induló, megtört linea
Mentalis, valamint az életvonal
tökéletesen száraz medre azt
Üzenték nekem, Mindenható, hogy
az engesztelés ünnepén a felejtés
Mozdulatlan vizébe ejtetted anyámat.*

*Valószínűtlenül halk csobbanás,
mint amikor egy toll évtizedes
Lebegés után a kietlen vízfelszín érinti.*

Eldobott, könnyű kocka, elvetett változat.

*És a fölemelt kezek, mintha bizony
bocsánatot kérnének éppen.
Vagy mintha odanyújtának a csont,
a bőr és az ízületek remek tálcáján
Hatezer évet, a jóslás szabad prédájaként.*

*Anyám semmire nem emlékszik, fölcseréli
a nappalt az éjszakával, érthetetlen
Neveket aggat az arra járókra, éles szavakkal
megfenyíti az éretlen gyümölcsöt.*

*Néz, néz, hova. Itt van, vigyed. Meglátta
fiainak fiait. Békesség legyen Izráelen.*

[Anna hálaadó éneke. Átirat]

Különös vonzódásod a kiszáradt
méhúlek, születésüktől fogva meddők,
a perzselő napon sorvadó, világszép
magtalanok iránt engem sem kímélt.

Előbb a könnyek záporát indítottad el,
azután színed elé idéztél, napra nap,
jajveszékelní az ígélet fiáért,
a várakozás jéghideg sátorában.

Majd valamikor, a kíméletes vereség
küszöbén, egy hajnalon megáradt
az ég is, mintha gondatlanságból
úgy felejtettek volna egy bővízű csapat.

Zúdult alá az üzenet a legidegenebb
megszületendőről, akire féltékenyen
igényt tartasz, származását viszont
az idők végezetéig homályban hagyod.

Csupa hehezetes hangzás, sziklarésbe
szorult szél, egyenként letördelt ékezetek.
Mintha valamennyi jól ismert szó a
halál betűkombinációjából született volna.

Megtelni színültig, csupa-forma lenni.
Félreértést félreértésre halmozni.
Angyalok köröznek felettem, senki
nem látja, én sem, a rettenetes glóriát.

Tryptichon

Soltis Lajos emlékére

I. (befalazva)

Semmi.

Még jó, hogy van ez a szó:

semmi. Nincs semmi.

Még jó, hogy vannak ezek a szavak

a hallgatásra. Semmi. Kivétel a vers a hallgatásból.

Felboncolni, darabokra szedni, hogy mi

a bánat. Mi a bánat! Felboncolni, széttrancsírozni

a bánatot. Elmész te a bánatos... Bánát. Bánatból

még az eső se jó, mondták. Bánatból még sírni se jó.

Apró ízekre szedni a nefelejcsset, kivonni

kékjét, és lerészegedni, lerészegedni

a bánattól, részegre inni magunkat

a nefelejcs kékjével, hányásig falni

az őszi lombokat. Az őszi lombok

réz és arany tarkaságát, hányásig zabálni

az ázott avar, az őszi lombok,

sár és szar tarkaságát. És aztán ülni csöndben,

a másnaposságtól kigúvadt szemmel. Meginni egy

pohár szakszervezeti szódát.

A pulykák most kaptak némi haladékot,

de majd sorra kerülnek, lefagyasztjuk őket.

Randa és finom, hirdetted. Test és lélek. A tested

adtad egy hirdetésért. Megszenvedett arcodat. Még

láttalak párszor a lányokkal a reklámban, motoron,

fitneszben. Felállítjuk majd a kecskelábú asztalt,

levágjuk sorban a kecskéket, pulykákat,

libákat, a tyúkokat fölزابáltatjuk a kutyával,

a kutyát fölakasztjuk, elfűrészeljük az almafák

törzsét, tövestül kihúzzuk a málnabokrokat,

és szélnék eresztjük a talajt. Semmi.

Gyűlik a torkomban a szakszervezeti szóda,

reflux, emelkedik a talajvíz, az ősz újra felhozza,

egy ásónyom, és már összefut.

*Nagyon szeretném mondani, hogy itt vagy,
abszolúte, erősebben, mint régen, örök referencia.
De ez csak a helyed itt bennünk. Te eltűntél,
mint cipőből a meleg.*

(2000. november)

II. (kibontás)

*Fortunate gabonapelyhesítő üzem,
Lajosmizse, olvasom reggeli közben,
mit szólsz hozzá, misét mondtak feletted,
fekete szerencse, szerencsen, golyóbison egyensúlyozik,
szárnyas a kereke, kölcsönbe kaptam egy kocsit bevásárolni,
a Puntót beadtam a kereskedésbe, hogy eladják, fiat,
kell a pénz az építkezésre, legyen, egyetlen ablak is
mennyebe kerül, egyetlen ablak, a ház kész,
de nem hagytunk ablakot, vettem müzlit is,
ezt sose tanulom meg, hogy rövid vagy hosszú ü,
gabonapelyhet, mert egészséges és könnyű,
könnyebbé teszi a széketet, Angelus
tollpelyhesítő üzem, nem tudlak szárnyal
elképzelni, aztán már nem sokáig repültek
a pulykák, már nem kellett ledarabolni
a szárnyukat, Gödön nyaraltunk, amikor
hoztad őket augusztusban, egyetlen fejszesuhanás,
és minden megfordul, dög,
az előző nyaralásról minket kellett hoznod,
amikor összetörtük a Puntót, ne legyen, pont
Bunyeocinál, ne legyen, hangzott, még nevettünk,
amikor már csattant, még nevettünk, hogy
már megint ezek a bunyevácok,
és már csattantunk is, sírtak a kis
bunyevácok (a lányaim), siratták a Puntót,
csak én örültem, hogy sírnak, csak
én sírtam örömben, hogy sírnak
és nem hallgatnak a kicsi bunyevácok
(a lányaim) az összetört szővű Puntóban,
jó, akkor már nem iszom többet,
mondtad a telefonban, még sokszor
fel akartalak hívni ezen a télen, ugyan mi
lesz, ugyan mi lenne, semmi, éjfélkor indulok
a határra, mondtad akkor, valamiképp
a tiéd is volt a kocsi, te beszéltél rá a Puntóra,
a költő hitele, hajnalban megálltunk Siófokon,*

vettünk gyümölcsöt a rakodó árusnál, furcsák ezek
az autók a versben, indításgátló, metálfény,
elektromos ablakemelő, km óra szerint,
Géczi írta be az autót a versbe, a 21 rovinjba
beduruzsolt az új Ford motorjával, a József Attila-
összes kazettáival Rovinjba menet, megpróbálta
megírni az érkezést, a tengert megpillantani
az autóból, nálunk Zorán szólt, és már
lefelé haladtunk a karszt kanyargós útjain, amikor
elkezdett énekelni arról, hogy kedves, elvolszlek
oda, hol senki sem ismer,
de értem a szót, Bunyevci után és Bunyevci előtt,
akkor lassítanom kellett,
kanyargott az út, egyszerre nyilvánvaló lett,
még kanyargott az út, de már kibontakozott,
Bunyevci alsó és Bunyevci felső közt,
hogy ki vagyok, kihez tartozom vissza-
vonhatatlanul, honnan is tudhattam volna,
hogy mi minden lakozik bennem. Ex lex.
De hát szerettük ezt, a hirtelen jött dolgokat,
az elhatározásokat, a kényszert, hogy menni
kell, vis maior, és kívágni magunkat. Dönteni.
Még az öreg Renault-val menni Nóri
elé a határra, mindig ezeken a határokon
szerencsétlenkedtünk, Zalán fiaddal volt terhes,
határok lettek, határok tűntek, és születtek
a gyerekek. Az is jó volt, a 4-es Renault-val,
hogy ment egyáltalán, bírta a strapát, azt
is veled vettük, még most is fut, Martinovicsnál,
Rita a felesége lett, és képzeld, terhes, emlegettünk.

Ahogy járok ki a sírhoz,
nem szoktam sírokhoz járni,
zarándokolni, egyszerűen valami
nyugtalanság bennem, folyton megy,
mint a fájdalom, mondta valaki a lakodalomban,
székletmintát vittem a Kőjálba – ÁNTSZ –, még a
Puntóval, nagyon kedves asszonyok dolgoznak
ott, csak alázattal lehet ott dolgozni, kedves
exfeleségek, onnan tértem be a temetőbe,
fordultam be a temetőkapun, az első élő
szexet, sőt tulajdonképpen az első tényleges
szexet, hiszen ennyire konkrétan a tévében
sem mutattak akkor még ilyesmit gyermekidőben,
az első szeretkezést, sőt baszást temetőben
láttam, csigát gyűjtöttünk, pénzt, csigapénzt

Hangya barátommal, nyálkás csigákra vadásztunk
a temető dús növényzete alatt, nem is sejtettük,
csak félve-kíváncsian közelítettünk a hangokhoz,
hanyatt fekvé nézett bennünket fönnakadt szemekkel,
vagyis lógó fejjel és leakadt szemekkel,
égbe lógó kisfiúkat látott nyálkás csigákkal,
csiga-biga, told ki szarvadat, ha nem tolod,
összetöröm házadat, csak a szex, csak a szex,
izzadt, csapzott volt, és hangos, mint egy állat,
a férfira nem emlékszem, rémülten futottunk,
kiakadtunk, láttuk, amit nem szabad,
járkáltunk, mint a fájdalom, valami érthetlent,
valami lényegest, mindenben túlmutatót.
Hat hónapja már, hogy kikísértünk oda,
elmúlt a tél, fél éve, azóta sem találtalak,
üres volt, nem akarok blaszfémiába keveredni,
nem a sír volt üres, én voltam üres,
nem találtalak ott a sírnál, senkit sem
találtam, magamat sem ott, a Vámosi úti temetőben,
a Vámosi úti temető kapujában, ahová temettek,
jó hely, előbb sorra kerülsz majd a határon, túl sokat,
túl sok mindent szállítottál mindig,
egyszer mindenki rajtaveszt, aki túl sokat
kockáztat, kikelt a kertedben a borsó, fölásták,
jött két ember és fölásta, tűvé tették a kerted,
és semmit nem találtak, elfolyt a víz is, minden
kiszáradt, elzártam télire, azóta megnyitottam
nyárára a csapot, itthagytál csapot-papot,
FIAT-tal jár a pap is misézni,
nem szeretnék blaszfémiába keveredni,
nyilván ott vagy, ott van, ami maradt, ahogy
maradt, csak téged nem találtalak, nem sírtam,
locsolni kell a kertet, addig jár a korsó,
az élet szövés, fonás, orsó,
jövés-menés, kútra a korsó,
már korhadni kezdett a fája a talajban,
volt egy ládánk otthon, gyerekkoromban,
a padláson állt, régen hordhattak benne valamit,
olyan volt, mint egy csónak, mint egy fedetlen koporsó,
nem tudtad megfizetni a vámot,
lefizetni a vámost, és ott fogtak Kháron ladikján,
egyetlen hitelkártyára tetted fel mindened,
Ladik Katit utoljára Újvidéken láttam, a bankban
állt sorban előttem, rövid szőrmebunda volt rajta,
de lehet, hogy nyár volt, és a rövid szőrmebunda
A harmadik ablakban volt, a Majtényi-darabban,

ahol oly gyorsan pergette a szavakat, csak a nyelv,
egyadta nyelv volt, pont pletykaszámot csinálunk az Exnél,
adódott ez a név akkor, ex, ahogy már korábban is,
amikor kezdtünk felnőni, egyre inkább ex,
azóta egyre inkább igazolódik, fogy igazzá
köré az életünk, egyre több, egyre több minden
fogy köré, szerencsére nem voltak ezen a télen
nagy fagyok, lassan mindent megszokunk,
lesz valóban a miénk a neviünk, egyre több,
egyre több minden gyűlik semmivé, egyre
több semmi gyűlik halomba, tömörödik,
egyre sűrűbb, egyre több mindent ránt magába
a fekete lyuk, még hallom a röhögésed, a hahotád,
csak a szex, csak a szex, egyre több minden nincs,
fölasták a kertet, és semmit sem találtak, csak
a borsó indult virágzásnak, Pákozdon megellettek
a kecskéid, rendes ember vitte magával,
a vérmes bak még a kiskecskét is fölcsinálta,
csak a szex, még az ürüt is, még a pákosztos
fehér kutyát is sorra vette volna, ha megállnak
neki, csak a szex maradt, jött két ember,
végül mindenki egyedül marad, jött két angyal,
és semmit sem találtak, párosával járnak
az angyalok, túl sok mindent vittél
magaddal, és ottfogtak a vámosi úton,
fekete lyuk, nincsenek ablakok és nincsenek felhők,
nincsen a szemed, egyensúlyoztok a tú hegyén,
hatalmas szárnyakkal, gombhoz a kabátot,
a zöld kabátodat terítettük a csapra az aknában
télire, szerencsére nem voltak komoly fagyok,
i tiho, tiho, odlaze nekud neki dragi ljudi, ružan
san, Bijelo Dugme, Bregović sarajevói fehér gombja,
elmennek sorban a kedves emberek, útra kelnek,
négy fekete lyuk maradt a fehér gombból,
lyukhoz a gombot, honnan sejtettem volna,
hogya a rémálmod a valóság, honnan sejtettem volna,
amit régóta tudok, de magam elől is titkolom,
hogya amit álmodni sem tudunk, ex,
a valóság a semmi, fiat, hogya nem vagy ott,
hogya ott voltam, és nem voltam ott.
Legyen világosság, és legyen sötétség.
Átbújni egy szűk lyukon a fénybe.
Hallgattam, a mi nyelvünket te már nem beszéled,
nincs már történet, nincs idő, Keresztes sógor
és sorban a többi rokon a múltból, testek a testből,
mindenki egy helyben topog, billegő bábuk

egy üresen hagyott színházban, egyhangú dugattyú
csak az öröm, csak a szex, csak a szex, csak
a fájdalom járkál, beadtam a Puntót a Csongihoz,
azóta újabb modellek is vannak, de ez most nem
a reklám helye. A napokban volt itt Martinovics,
Ritával együtt, gyerekiük lesz, hazahoztak minket
az öreg Renault-val, Ladányi Andreát néztük,
két világ volt az előadásban, és nem tudtak egymásról,
élték mindkettőt komolyan, súlyos homokból nőtt
ki a férfi, és lebegett kipányvázva, és a zsákból
szemcsékben végtelen ömlött a homok.
Még mindig megy az öreg Renault, abban
vittük ki a gödörbe az öngyilkos kecskét,
csak a szex maradt, csak a szex monoton
zakatolása, gyalog járkálok, mint a fájdalom,
nélkülem zötytyennek a hajmáskéri úton
a kátyúk, bukkantók, beadtam a Puntót
a kereskedőhöz, adják el, pont most, most már
legyen pont, Fiat voluntas tua,
pont akkor akartam lecsapni a pulykák fejét,
lassan emelkedtek, éreztem, ahogy összehúzódtak
a heréim, ahogy lecsapott nyakuk rángatózott,
ritmikusan lövellték ki a vért a semmibe,
csak a szex, csak a szex, a nyílt kutakból
előbugyog az élő halál, megszédíti a fejeget,
pont akkor készültem lecsapni a pulykák
bibircsókós fejét, amikor beadtad
a kulcsot, lenulláztad a kilométerórát,
visszaadtad a hitelkártyát, Kháron ladikján
van az utolsó POS-terminál, még egy átutalás,
még egy sms, és bevonják mind a kártyákat,
siklik a ladik, és becsukódik a zsilip, zárul a
sorompó, évről évre magasabbak lesznek a
falak, és nélküled zökkennek most már
a kátyúk, duruzsolnak a motorok, és zsongnak
a pletykák, hogy csak a szex, csak a szex.
Látom: arcodat viseli arcán a fiad.

(2001. május)

III. (a harmadik ablak)

Száz vidám jelenet, vagy
kilencvenkilenc, harminchárom...
Mindegy. Már a gyurka kacag.
Fordul a tánc is, számos
az ablak, hol magát meglátja
a színen a táj. Fátyolos hangján
az angyali nőra rebeg valamit.
A kati hadar. Pletykás bácskai
asszonyok mondják és mondják,
és nem sejtik, hogy már itt a
zivatar. És fordul a tánc, és nyílik
az ablak, és fut a havon, a havon
fut, a havon, a havon fut és fut a
szán. Meleg a bunda, és várnak
rám valahol, míg zárul az ablak,
és a nándor, a drága, a szegény,
a nándor ott lóg a földbe vert
szögre akasztva, lóg az égbe bele.
Hát mi milyen félrevert szögön
lógunk itt, kérdelek téged, milyen
félrevert szögön lógunk itt, édes jó
lajosom

(1994)

Hogy nem állítod meg, az látszott azon

(1)

Ha elsétálsz a Hubertusalleén a Herbertstrasséig, befordulsz a Koenigsallee irányába, úgy ötven-hatvan lépésnyire bal kéz felől, egy bozótos részen, a bokrok között keskeny ösvényfelére bukkansz. Térdig érő léckerítés rácsos kapuval, ki van írva egy táblára, hogy kutyát nem szabad bevinni.

Kutya kétszer átlósan áthúzva, fekete kutya-árnyképen piros iksz. Más táblákon védett madarokról és füvekről készült kifakult fényképek, részletes leírással. Bodzafák árnyéka, Berlin, 1996. június közepe. A hollunder bodzavirág. *Az ember regényt sző.* Ha elindulsz ezen az ösvényen, némi kanyargás után egy hosszúkás, vese alakú tóhoz jutsz. Ez is a valóság.

Ugyanúgy a valósághoz tartozik, a jobbik változathoz. A part bokrai közt padok, a tóban falevél, vízililiom és sötétzölden fénylő nyakú vadkacsák, a legegyszerűbb elrendezésben.

Legyen mindez a lehető legegyszerűbben elrendezve. Kora délután, olyasmi vegyesen árnyas-napos, eső semmiképp, ha kisüt, nem túlzottan meleg, és ha elborul, akkor, na jó, legyen érezhetően hűvösebb. Jól beszabályoztam, nem? Mert így valódi. Egész konkrétan, hogy úgy mondjam, teljes erővel az. Leülsz egy lekopott, az idő járásától repedezett, madárszaros padra, és akkor ez már körülbelül mégiscsak a valóság. Ha nem is kizárólag az.

Majdnem csak az, és nem kell, hogy minden mást kizárjon. Alig hihető vegyes zöld színek, ellenfényben fodrozódó víz, a padok körül némi szemét, benyomott oldalú berliner kindl sörösdoboz, rúzsfoltos szopókájú csikkek, egy piros, leeresztett vagy kipukkant luftballon. Némiképp, ezt *koell* mondanom, napsütéses, zöld, rúzsnyomos, tóparti éles szél- és vízszagú a valóság, ide-oda úszkáló vad kacsafélék, elhajigált óvszerek, ilyesféle távoli motorhang inkább a valóság, és mindez az egész a ♥-en alapszik, a ♥ pedig egy jókora, kövér bálnán alapszik.

(2)

Anyámnak nem tetszettek a szép férfiak. De kifejezetten nem, úgy érteve, hogy nem viccből, semmi átvitt jelentés, hanem direkt. Az apám fölöslegesen szép, nem tetszett neki. Teljesen fölöslegesen nem tetszett egyébként.

Mert biztos azért tetszett valahogy, nem létezik, hogy kicsit sem, inkább ez a tetszés nem tetszhetett. 1951-ben a szalámigyárban dolgozott, a Soroksári úton. Előbb a Gubacsi úti sertésvágóhídon a bélértnél, aztán a szalámiban, és olyan gömbölyűre felhízott velem, úgy kellett belegyömöszölni minden reggel egy autóba. Fölment körülbelül a duplájára miattam.

A bélértékesítőtől jött az illatozás, ahhoz hozzászoktak. Hozzászokásból egyébként is primán van eleresztve, ennek a meglehetősen elkényeztetett budai úrilánynak cirka ennyi maradt, szokjál hozzá. Hullámokban mozog a szag a levegőben, a szél egy tömbben megemelte, odébb teszi, mint hordár a csomagodat. Fél nyolcra bementek, akkor az egyik góré, valamilyen Tamás elvtárs, a párttitkár, felolvasta az adminisztrációnak a szabad népet. Olvas, értelmez, hangszúlyoz, kommentál, a lányok meg hátul röhécselnek.

Persze csak diszkrétén, és nem a szabad népen, hanem úgy általában bármin. Általában véve az élet, nem bírsz olyat elképzelni, amin ne. A Rita barátnőjével intézték a zsürelszámolást, meg két szekrény formájú, válogatott fradista kenussal, no azok végképp nem tetszettek neki.

Legalábbis nem úgy. Hanem sehogy. Szépfüük, anyukám hanghordozásával, pluszban a hozzá tartozó arckifejezés, fölényesnek mondható. Ritával iratokból lyukasztógéppel konfettit gyártottak, azzal hajigálták a kenusokat, azért nyilván nem épp nemtetszésből. Nem ám az, hogy megnézzem a táskáját a kis nagyságosnak, közölte vele a portás. Ezt a *nemámat* minden áldott nap elmondta, ugyanis az anyám nyugodtan megpakolta a táskáját szalámidarabkákkal, hogy, ezt most kissé leegyszerűsíttem, legyen mit enni.

Ezek szerint lopott szalámivégeket zabáltunk vacsorára, picket és herzet, paprikást, nem paprikást. Egy hódolója fuvarozta a békebeli adlerján, reggel bekocsikázott vele a gyárba, délután hazahozta, akkora darab volt velem, alig fértünk el a hátsó ülésen. Egy zivataros konfettizésnél berontott az irodájukba a valamilyen Tamás, Bolgár Tomi párttitkár, hogy mi folyik itt, mit karneváloznak, munkaidőben szórakozunk, magának katonatiszt volt a férje vagy volt katonatiszt a férje, erre anyukám meg én is, mintegy vele együtt, megfogtuk a tintatartót, megemeltük, és közöltük a Bolgár Tomival, hogy idehallgasson, még egy szó, és repül ez a tintatartó. Megfogta, megemelte.

Nem nagyon emelt, inkább csekély mértékben. Azonban jól látható mérték. És közölte vele. És látszik rajta, hogy ez most itt nem a vita helye. Idehallgasson, ezt a szót szépen végigénekl, igazán autentikus, ilyenkor nem bír tévedni, már régről amúgy is be van gyakorolva a tintatartó-emelgetés, emiatt rúgták ki a Veres Pálnéból is, még az antivilágban. Nem állítod meg az anyámat, ilyenkor nem állítod meg, az látszik rajta. Apámnak nem volt munkája, nála a helyzet az, hogy bejárt szorgalmasan a munkaközvetítő hivatalba, jelentkezett, mellékelte az életrajzát, aztán nem vitte túlzásba a csodálkozást, hogy nem veszik fel sehova. Nem vesznek föl, *úgysem* vesznek, közölte egyszer velem, arról ne is ábrándozzak. Föl vagy fel.

Mármint hogy egyetemre, ugyanis arról ábrándoztam egy reménykedősebb szakaszban, hogy fölvesznek az egyetemre, eléggé benne voltam ebben a *fölben*, akkor úgy éreztem, mindenről és végképp lemaradok, ha nem. Egyetlenegyszer mondta, viszont ő is meglehetősen autenticitással.

Elég ennyiszer. Egy, az sok. Van olyan, amit egyszer hajszálpontosan megmondanak neked, és van, amit folyton, és az a folyton sem elég. Nem igazán tudom, mi a szép férfi(ban), nekem ez így nincs meg. A hatás megvan, mert az látszik.

A hatás látszik, ehhez csak nőket kell nézni. Egyébként máshoz se mást, méréshez mégis legjobb, ha nőket használsz, egyszerűen megmutatod egy-két nőnek az objektet. Működött is, spontán bejött, a lányok, akiket bemutattam apámnak, rendesen kijeleztek, megannyi precíziós műszer, egyből összekapták magukat, kivirultak, heves zizegésbe fogtak, amikor ott volt. Kék szemű. Anyám szerint ez is már eleve túlzás, a férje túlzott.

El van túlozva. Ugyanakkor meg, mintegy ráadásként, jó ember, de szó szerint véve, érzelmes, érzelgős és fárasztó. És az fárasztó. *A saját érzéseimtől* az. Állandóan *egy* puszit kellett neki adni, kurvára untam. Elmész mellette, és egy. Puszi.

Durr.

A középső szobában pasziánszozik, bejössz gyanútlanul, és durr. Előveszi a sublőtfiókból a franciakártyát, asztalhoz ül, ezt iderakom, ezt meg iderakom, rakogatott, istennek se jön ki neki. Kijön. Nem bosszankodik, mert szórakozik vagy mi, tölti az időt. Úgy teszi le a kártyát, a lapok csücskét odacsattintja az asztalhoz. A Háború és békét olvassa, amikor befejezi, egyből másba kezd, belefog a Tom Jones-ba nyolcadszor, vagy Ivanhoe, aztán megint Háború és béke. Öt óra után hazajött a bankból, átöltözött, felrakta a kávé.

Hazajön, kibogozza a nyakkendőjét, az öltönyét vállfára akasztja, bekapcsolja a villanymotort, csak azután teszi fel a kávé. Ha mindkét szál elszakad, kikapcsolja az orszózt, a motor lassan mélyülő hangon leáll. Jááááaa aaaoo o

óó

ó. Éjfél utánig mélyül. Hallgatjuk együtt a közvetítést, ha kikap a Fradi, dühöngök. Sírtam a tehetetlenségtől, annyira fáj, keservesen sírok a rádió előtt, szétverésre állunk a honvéd ellen, hét-kettő, moziba mentünk volna a tizenharmadik kerületi kosútba, a meccsközvetítésnél sírtam fájdalomamban. Most hagyjam ott a közvetítést? Lehet valami ennyire mindegy, hagyjam el őket, a veszteseket?

Jössz vagy nem jössz, kérdezte, hát ennyire mindegy neki? A hetvenhatossal áttroliztunk az Élmunkás hídon a Váci útig, egy megálló, kikaptunk, szarrá vertek minket, lehetséges, hogy nem is zavarta az apámat?

Otthagyni simán a közvetítést, hagyni a halálos vereséget, moziba menni, ezt hogy csináltad? Finoman remeg az Élmunkás híd. Nem emlékszem, mit adtak. Valami filmet. Nem érdekl, vereség meg ilyesmi, győzelem, ezeken régóta túl került, nincs vereség. Külön. Nincs semmi, ami nem az, beleértve, ha győzöl. A Szondyból kikanyarodunk a Rózsára, szemben a Podmaniczky utcai alagút a Vénusz-szoborral, föl a vasúti hídra a Nyugati pályaudvar fölé, gyalogolok apámmal kézenfogva. Innen lőtték a nagykörutat '56-ban. Elzörögnek mellettünk a trolik, finoman belengetik a híd szerkezetét. Rágyújtott egy öt éves tervre.

Kiütögeti a cigarettákat a papírtasakból, a tárcájába pakolja, akkurátusan eligazgatja, a tasakot összegyűri, a kályhába hajítja. Sose szerelt le. Hogy úgy mondjam. Valamilyen értelemben. Pontosan ezt nem bírta magával elintézni, úgy intézte el, hogy nem beszélt róla.

Mikor mégis beszélni kezdett volna, ha úgy alakult, mert úgy alakítottam, kis idő múlva abba hagyta a mondat közepén, felállt, átment a másik szobába, és nem tudom, mit csinált ott, mert nem mentem utána. Hanyatt feküdt az ágyon, kezét a tarkóján összekulcsolva, vagy olvasni kezdte a magyar nemzetet. A tervből kicsúszkálnak a dohányszálak, ahogy rágyújt, néhány szál az ajkához tapad.

Elrendezi a tárcáját, precízen, mint minden mást, bekattintja, a zakója felső zsebébe csúsztatja. A mozi büféjében virslit eszünk mustárral, az finom, sokkal finomabb vele virslit enni egy mozi előtti büfé pultján, mondhatni, tökéletes.

Vagy a városligetben, arról nem is beszélve. Kiföldalattiztunk iskolai évváró után a vidám parkba, megeszek egy pár virslit. A pünkösdfürdői strandon sörözés is, *családi* boldog, bőrös virsli dupla adag mustárral, pikoló sör. Füstölögtek a gőzösök, tolat egy mozdony a Hámán Kató remízbe, ha megálltunk Hámán Kató fölött az Élmunkás híd korlátjánál, elborított a gőz.

Szombaton, hivatal után kijött Szentistvántelepre, felöltötte a lehetetlen formájú fecske fürdőgatyáját, ügyeskedett, hogy lehetőleg ne lógjon ki a töke, nekiállt kapálgatni a hagymát. Abba hagyja, a nyugszékben olvas, elalszik a tűző napon, leesett állal, mint egy hulla, és mindenféle hangokat ad ki magából. Mint egy nem hulla. Feküdt hanyatt, élvezte a nyarat, veszélyeseket recscent alatta a nyugszék. Kilógott a töke.

Minden igyekezet dacára. Élvezem a nyarat, közölte. Néha a jobbik lábával visszapasszolta a labdát. Nem kommunistázott. Bridzspartik előtt rendesen kerül elő a téma, Miki és Lolcsi szidják a rendszert, hogy úgy mondjam, ez a rendszer, megjegyzéseket tesznek a zsidókra, anyám komcsizik, Kati néni is, az egész társaság, krenkolják az agyukat, ő meg közben írja a játszmákat egy füzetbe, három robber, némi flegmával, de igen gondosan, ezzel foglalja el magát. Néha annyit mond, hogy Loli.

Nem hagynád abba, Lolcsi. Nem komcsizik, és azt hiszem, hogy nem csak előt-

tem nem. Vagy mi van. Mit higgyek. Szerinted hogy csináltad, és ha másképp gondoltad, miért nem úgy? Most én egyáltalában veled foglalkozok vagy magammal? Mégis, nem úgy lehet, hogy amíg nekem fáj, addig magammal foglalkozom? Nem hiszem, hogy ha neked fájna, én sziszegnék.

Egy május elsejei felvonulás után is virsliztünk, erre emlékszem, ehhez mit szólsz? A BER.BANK-tábla előtt volt a gyülekezés, és ahogy beindították teljes erővel a zenét, beleakadtam a legjobb hosszúnadrággal egy kiálló úszögbe. Úgy látszik, beszakadt a nadrágom, mindenesetre kihúzódott néhány szál a szövétből, erre emlékszem.

A nekiindulásra, hogy hirtelen mindenki elindul, egyszerre az egész felvonulás részleg, nekem meg tönkremegy a nadrágom. Voltunk mi ezek szerint május elsején felvonulni? Vagy csak szerettem volna? Azzal foglalkozom felvonuláskor, hogy kihúzódott, a fene egye meg, a vadonatúj, sötétkék, direkt a tánciskola miatt csináltatott nadrágomból egy szál, mert beleakadtam a, mondjuk, BÜDÖS NEKI A NÉP feliratú táblából kiálló szögbe.

Mert nekidőltem a NÉPnek. Kitakartam belőle egy részletet. Május, papírzászlók, vattacukország, szivárványszínű porragacs. Benyitsz az előszobába, a vattacukor-gombolyagos hurkapálcikát betolod a nyíláson, és rácsapod az ajtót.

(3)

Az iskola édeskés büze összeszorítja a gyomrot. Ezt a fajta szorítást bármikor tudom reprodukálni, belépek egy tanterembe, azonnal beáll. Ennyi gyerek kipárolgása, régről maradék és legújabb, mindennapi, egyformára összeállt tesztszágok, kisfiú-, kislány- és félelemszag. Az udvaron gyülekezünk, legelső tanítási nap, vége a nyárnak, becsöngetéskor fölnyomul a csorda egy harmadik emeleti tanterembe. Ami történik velem, a helyzetnek, amibe kerülök, nincs köze ahhoz, amit csinálok. Nem csinálok semmit.

Hanem úgy van, hogy létezik bizonyos fajta rend, és azzal foglalkozom, hogy nem kerülgetem, nem próbálok megkerülni, de amikor lehet, nem figyelek oda. Ahhoz, hogy kikerüljem, valamit legalább meg kéne érteni belőle, és úgysem értem. Nem értem, mi működött, mindenesetre működik, én meg úgyis azt teszem, amit a többi.

Mindent utánuk csinálok, anélkül, hogy tudnám, mit, így nem is nehéz. Inkább könnyű. Legkönnyebb feltételek, csak elindulsz, utána mész annak, amelyik legelől nyomul, és mindig nyomulnak legelől. Ezzel járulsz hozzá a működéshez. Vannak előtted, el tudod érni, hogy legyenek előtted, ennyit legkevesebb, hogy el tudsz érni, figyeljél. És ne nagyon maradj le.

Megpróbálok odafigyelni, sikerül is, bár nem értem, hogy mi, mert ugyan nem teljesen, mégis elbizonytalanítóan másképp van mindaz, ami van, mint ahogy előtte gondoltam. Nem is biztos, hogy elgondoltam, mégis mintha egyszer már ismertem volna, tudtam, hogy milyen, mintha ismernéd akkor is, ha folyton úgy alakul, hogy mégsem. Ez ugyanaz a forma, nem kell, vagy hogy is, nem érdemes ilyesmiket megjegyezni. Semmiféle ismeretet elraktározni.

Vagy csodálkozni rajta. Lement a tananyag, lefeleltem belőle, felejtsem el, most másból fogok felelni. Másból felelek, amit, sajna, de való, nem tudok. Behúzom a fejem, mintha el tudnék így bújni, mások mögé, de nem tudok. Morzézok az idegességtől. Feláll a fütyim az idegességtől. Vajas kenyér zöldpaprikával, ezt pakolták uzsonnára, a kenyér rögtön megsavanyodik a nejlonzacskóban, azonnal, már csomagolásnál, úgy kezdi, hogy belesavanyodik, egyik szünetben sincs kedvem megenni, hazafelé beküldöm a kukába, rossz érzés.

Némileg rossz lelkiismerettel. Előbb még az Izabellában az egyik kapu alatt szétbontom a papírszalvétát, kiszedem a két szelet kenyér közül a parizerkarikákat meg a zöldpaprikát. Már eleve miért ilyen vastagra vágják a kenyeret. Azért, hogy hízzak meg. A parizert mégis begyűröm, kettéharapom és lenyelem a paprikát is, hozzáragadt a vaj. A vajhoz meg hozzáragadt a szalvéta, azt lekapirgálom.

Kidobtam a vajas kenyereimet, a trafikkkal szembeni kapualjban beledobtam a kukába. Alumínium kukák voltak. Nem vagyok éhes, nem eszek, összeszárad az egész mindenség, úgyse tudnám lenyelni. Nagyszünetben igyekszem elolvasni a történelemleckének legalább az elejét. Próbálom elolvasni az első bekezdést. Elolvasom, és nem emlékszem, ez nem túlzás?

Nem kis túlzás? Nem emlékszem a leckére, egy mondatra sem, *szóval ilyen vagyok*. Emlékszem, csak nem tudom, mire, ezzel mit lehetne kezdeni? Szóval én *milyen* vagyok? Elolvasod, aztán majd úgyis elmondod szó szerint, hallod, ahogy a neveden szólítanak, fölállsz, és nem emlékszel rá, mégis szóról szóra elmondod a nem tudod, mit. Nem figyelek, mert, úgy látszik, nem tudok figyelni, pedig szeretnék, csodás volna, ha legalább meg tudnám jegyezni, amit olvasok.

Nem figyelek oda ezek szerint, csak arra bírok figyelni, hogy figyeljek. Délután fél kettőtől edzés, ez jó és nem jó, futballozunk, az benne a jó rész, az edzés mégsem jó. Nem is néznek felénk az edzők, nem törődnek velünk rendesen, nem jó, hanem vacak, nem örülök neki, zötyög kifelé a pályára a 75-ös trolibuszal, közben meg nincs kedvem.

Ahhoz, amit annyira szerettem volna, mindennél jobban. Ilyen faközöld színű trikóban játszani, együtt más faközöld trikósokkal, ezen a pályán. Megyek a folyosón az öltözők felé a többivel, ezeket ismerem, megjegyeztem a nevüket, és lehetséges, hogy sejtelmem sincs róluk, de mi vagyunk, ennyi legalább biztos. Az nem biztos, hogy baj-e, ha nem tudom, kik azok a *mi*, akikkel vagyok.

Tök mindegy ahhoz képest, hogy velük vagyok, ezekkel a kis faszokkal, ehhez képest most valószínűleg minden mindegy. Ugyanaz a savanyú levegő, guggolok a savanyított tejszagban, szerencsétlenkedek a cipőfűzőmmel. Túl hosszú, áthurkolom alul, a talpam alatt, a stoplik közt, a bokámnál is, duplán megkötöm, akkor meg bazi nagy bog lesz elől, nyomja a rüsztöm. Elestem, lejött a könnyökömről a plezúr. Cafatokban jön le a bőr edzés alatt, és utána ráadásul még a tej, az durva. Kipakolnak a padokra csomó műanyag bögrét, kapunk tejet, meg kel-lene inni.

Kötelező inni egy pohár forralt tejet edzés után. Lenyelni, benntartani, valamit csinálni vele a bennmaradáshoz. Nekik van kedvük? Bírják nyelni, és nem hányják ki?

Simán megissza a Hargitai a forralt tejet, pillével együtt. Kitalálja azt a valamit vagy nem találja ki, csak nem issza meg, nincs mit kitalálni, hagyja a teli bögrét a tálcán, beteszi a pad alá. Otthagya a padon. Kiönti a mosdóba. Nem önti sehova, hanem megissza, és könnyen előfordulhat, hogy az enyémet is meginná valame-lyik proligyerek, ha mondanám neki.

Nem mondom, hanem inkább megiszom én is orrbefogós technikával, és próbálok közben nem levegőt venni, hogy ne érezzem az ízét. A pillét kisujjal félreko-trom, így, és lemegy. Le is ment. Ha úgy iszod, a pille barátságosan leválik a tej-ről, a bögre falához tapad. Kiselejtezett cipő, súlyos, tojás formájú labdák, a pályán fekete salak, szénfekete por szállt, ahogy futkároztunk összevissza, ha el-estem, lesodorta a tenyeremről meg a térdemről a bőrt, és én azt gondoltam, hogy nekem így mégiscsak megfelel, tulajdonképpen élvezem is.

Nem focizunk, hanem edzés, ehhez az egyesülethez tartozom, igazolt játékos, fölveszem a nyolcas számú mezt, gyönyörűen elkopott, agyonmosott dicsőséges zöld nyolcas, felnőtt méret, úgy lépkedek a folyosón, direkt csúsztatom a stoplit a kövön, mint a nagyok. Megyek, mint az Albert. Az iskolában focizunk, az ren-des foci, szünetekben az udvar betonján, tanítás után kiföldalattizunk a városli-getbe, osztálykirándulásokon bármilyen lejtős, hepehupás mezőn nekiállunk. Bárhol bármivel.

Az Izabella utca járdáján egy kavicsal, tégladarabokkal, nincs, amivel ne, nincs hely, ahol ne. Az a kirándulás, hogy viszünk labdát, és akkor már csak annyi ma-rad hátra, hogy találj megfelelő helyet a játékhoz. Minden mást a legkönnyebben elnyomó eufória. A telepen, nyáron, mindennap kora délutántól, amíg lehet lát-ni a labdát. Edzés, az más, edzésre járok.

Nem játék, hanem be vagyok íratva, tagkönyves sportoló, és nem beíratás, ha-nem fölvetek, komoly rostálás után, csak nem jóízű a dolog, hanem rossz ízű. Langyos tejíz. Fölös. Nem boldog sportoló, másfajta mozdulatok, igyekezet, erőlködés, ügyetlenkedem, inkább kifelé megy, másoknak csinálom, a többiek-nek, az edzőnek, azoknak, akik nézik. Figyelnek, és nem tudom, mit figyelnek,

ha néha igazán odanéznek, mindig a legrosszabb pillanatban, amikor ügyesebben csinálom, akkor nem. Nem engem lát. Én akartam ezt, otthagytam a vívást, és most tessék, ez van, és nem olyan. Miért nem játszom. Még akkor azt hittem, hogy ez játék, csak rossz játék, igazából meglepően sokáig.

Ez az a bizonyos boldogság, ha nem is mindig jön össze. Ha igazán játszom, az édes és veszélyes, alig tudok kijönni belőle, minden oda nem tartozóról a legveszélyesebb módon megfelejtkezem, csak a megállás nélküli, órák hosszat tartó rohangálás okozta kimerültség hoz vissza. Későre jár, ideje hazamenni, már nem látod a labdát, kiszáll valaki, mások is, otthagyják a játékot, szétszeded a csapat, úgy lesz vége, hogy nincs vége. Véget ér, ezzel majd kezdjél valamit.

Tudomásul venni, és másba fogni bele. Egy alkalommal az iskolában az volt a feladat, hogy be kellett mondanom, mi leszek.

(4)

Az a téma van megadva, hogy mindenki mondja be, mi akar lenni, még hozzá holnapig. Addig dönts el, az egész osztály bediktálja, holnapra fogod kitalálni, felállsz és bediktálsz ábécésorrendben a foglalkozást. Von hier ab ist die Strasse gesperrt. Sokat kell majd még ahhoz neked csökkenned, fiacskám.

Bangó, Barta, Boros, Briák, Cseh, ezek egyenként kiállnak a padból, és bemondják, mi lesz, mondanak egy rendesebb szakmát, például azt mondják, hogy autószerelő. Ez nekem is tetszett, végül is szereled az autót, nem?, szétszeded, vissza. Vagy kémikus. Dé betű. Dér. *D. hercegné, már nem fiatal.* Vegyük azt, hogy Dér Ottó, honnan tudja ez a Dér meg a többi, hogy mit, honnét találják ki, és én miért nem találom ki.

Ez a kis hurka Dér. Megmondták nekik, biztos megmondta apukája ennek a Dérnek, hogy ez meg az, de micsodát. Mégis, mit volna helyes olyan biztosan tudnom a világból, ami attól fogva biztosan úgy is van. Frisch, Fröschl és ká. Kajtár, ő ügyvéd lesz, ez már megvan.

Kitalálták, a Kajtár papája ügyvéd, az olyasmi eleve meglévő, mozdíthatatlan dolog, úgy lesz, mert úgy intézik, elintézték neki. Nekem is intéznek, csak még nem tudok róla? Majd megmondják vagy rájövök magamtól, létezik erre valamiféle szisztéma? Apám munkahelye, az íróasztalán banklámpa, néhány lekölnizett nő meg egy bágyadt fiatalember a csoportjában, a szekrényekben iratkötegek, a fiókban gondosan kihegyezett ceruzák, szív alakú tintafolt a fiók sarkában, ezt ismerem. Nem tudom, mit csinálnak. Miket intéznek el. Valamihez ezek szerint én is kezdeni fogok, bár eddig még nem mondták meg, erről nem esett szó.

A tábla előtt egy ember, megfordul, leül, kinyitja az osztálynaplót, beleír valamit. Na idefigyelj. Na hát figyeljél ide, ő a tanár. Én diák vagyok. Fölvesz a tanár

egy szál cernát az asztalról, felkaparja, összetekergeti, a szájába teszi, rágja egy darabig, kiszedi, két ujjal pöndörít rajta, visszanyomja az asztallapra.

Ő lehet, hogy tudja, azért kérdezi meg, mert ismeri a választ, kitalálja azt, amit nekem kellene. Nyögjél már végre ki valamit. Orgonailat van, az biztos, a falon két papírzászló-dekoráció, felgombostűzött, keresztbe rakott hurkapálcák. Boldog lenni. Boldog lenin. Boldog Kulás Gyula. Nézem a többieket, és nem is tudom, cseréljek velük?

Vajon ő is, mint én, a másikat figyeli, hogy mások mit találnak ki, mert hátha azt találják ki előle? Eltalálják előle az ő se tudja, mit? Aki már tudja, azon látszik, nem fontos odafigyelnie, én nem tudom, és ez kibírhatatlanul rossz. Barta Jani vegyésztechnikus lesz, bemondja, leül, előveszi a könyvét, nem érdeklí ez a baromság. A tanár megnyalja a középső ujját, megtörli vele a szeme sarkát. Én meg ott állok, nem tudom, kicsoda helyett, és most azonnal, hiába, az következik, aki helyett állok. *Hiábavaló bármit is.* Egyszerre több történet megy, nem válogathatsz, mert nem te vagy, aki válogat, nem vagy főnök, nem te állítod bele valamelyikbe magadat.

És aztán ki onnan. Az egyik gyerek behozott az iskolába egy csokor orgonát, virágszagú az osztály. Virág és izzadság, 1963 kora tavasza, a délutáni napfény oldalvást süt a terembe, az éles fénysávokban szálldigál a por, ha odakavarsz, begyorsulnak a porszemek. Kikanyarog a folyosóra az orgonailat. Délutános vagyok, elmarad az edzés, az iskolából egyenesen kimegyek a jégpályára. Utolsó alkalom, másnap bezárnak. Akkor voltam utoljára korcsolyázni. Focinál nincsenek csajok, miattuk jártam ki a jégre, egyébként nem valami szórakoztató, a menőkkel szemben nincs esély, hokicipőjük van, nekem kurblis, folyton leesik. Hiába tekered rá. Tiszta erővel rászorítom, a kampók mélyen belevágnak oldalt a cipőm talpába. Korcsolyázás után a tavon keresztül indulok a földalatti végállomása felé egy lánnyal.

Átmászunk a síneken, a töltésről le, keresztül a lebetonozott tófenéken. Ez a lány C. barátnője. A földalatti felbukkan a ligetnél, kikanyarodik, átbújik egy hidacska alatt, megkerüli a tavat, megáll előbb az állatkertnél, aztán a vidámpark bejáratához közeli végállomáson. A tó egyik fele a jégpálya, erősen kivilágítják, a közúti hídon túl, a másik oldalon sötétség, kutyák rohangásznak a havon. A melegedőben találkoztunk, odajött hozzám, és megmondta, hogy mi lesz.

Ültem a melegedőben, próbáltam valahogy lecsatolni a korcsolyámat. Ilyenkor meg aztán nem jön le, annyira rácsavarom. Az a feladat, hogy a tófenéken keresztül menjünk a földalattihoz, szerinte arra rövidebb, mint a Hősök tere felé, majd szól, hogy mikor. Ő határozza meg, mikor indulunk, azt is, hogy merrefelé. Arra biztos nem rövidebb, hanem sokkal hosszabb, tudom, hogy hosszabb, ha a végállomás felé megyünk, de nem szólok.

Nem mertem, vagy miért, nem mertem szólni. Vegyek addig neki egy csésze cit-

romos teát a büfében, és tegyek bele négy kanál cukrot, mondja, álljak be a sorba, még csinál gyorsan egy kört, de várjam meg itt, átveszi a cipőjét, mindjárt jön. Lenne még valami dolga. Szép, hófehér műkorcsolyacipője van, lábujjhegyen áll, a korcsolya piccén, magasabb, mint én.

Odamegy az egyik csávóhoz, úgy látszik, ez az a dolog, beszél hozzá, megfordul otthagya, az meg elindul utána, nem látom, mi van, eltűntek. Aztán már ott áll mögöttem, himbálja a korcsolyacipőjét, kiveszi a kezemből a teáspoharat. Nem a hídon megyünk, hanem tényleg a bokrok felé, a tófenéken rohangáló, egymástól megvadult kuttyák között, egyenesen a földalatti végállomása felé. Alig látok, őt nem is látom, beszél hozzám, a barátnőjéről beszél, nem egészen értem, arra figyelek, hogy el ne csússzak. Igyekszem megúszni legalább hasraesés nélkül. Mi a fenét igyekezek? Mi van, majrézok, beállt, haver, a majré? Nagyobb, mint én, és lehet, hogy nem nagyobb, de akkor is nagyobb, és sokkal jobban tudja, merre lehet itt menni, ő mindig így megy hazafelé, mutatja, a bozóton keresztül, klassz, mi?

Leugrunk a partról a kibetonozott lefolyócsatornán. Átugrok. Ő pedig beleejtette a korcsolyáját a csatornába. Letérdel a hóba, káromkodik. Megfogom a kezét. Fogjam meg a kezét, lehúzza a kesztyűjét, lehasal, amíg keresgélte a korcsolyát, fognom kellett a derekánál. Ez most micsoda? Ez akkor mi, csábítás? Annak számít? Ahogy föláll megint, visszafordul, kigombolja a kabátja legfelső gombjait, becsúsztatja a kezem a kabátja alá. *És ne nagyon kísérgessél mert tegnap is ötvenszer le kellett írnom egy mondatot*, ez C. levele. Nem is nagyon kísérgettem, csak nagyon kicsit.

(5)

Barta Janival a szétnyitható ebédlőasztalunkon gombfocizunk, a középső szobában. Amikor náluk voltam, inkább a folyosó kockakövén játszottunk, bent, a szobájukban nem volt hely. Technikus lesz, el van döntve, nem kérdés, a technikusok technikával foglalkoznak.

Kirakják szellőzni sorban a cipőjüket a folyosóra. Néha kicsúszott egy játékos a korlátvas alatt, lecsattant az első emeletről, az ütődéstől kettényílt, de nem tört el. Nyáron meleg a folyosó köve, délutánra átforrósodik, végig odasüt a nap, dombos pálya, simára kopott kőlapok, domborodik, félig-meddig eltűnt már, kijött a mintázat, elkoptatták a folyosójukat a proletárok. Glédában áll a cipőjük. Ők voltak, ténylegesen, azok a bizonyos prolik.

Bartáék, a nagydarab, pálinkaszagú szomszéd férfi, a házmesterné, két erősen kifestett fiatal nő meg néhány nem valami barátságos, fejkendő öregasszony a gangon, ezek prolik. Egyszer, már nem tudom, hogy mi miatt, balatoni nyaralás vagy mi, szünidő közepén bejöttünk a telekről a Szondyba, ebéd után átmentem hozzájuk játszani. Furcsa érzés, nyáron sosem voltam Pesten. Erős szagok, másféle zaj, egész másmilyen forróság, ezeket nem ismerem, olyan, mintha valami

nagyon nagy baj volna, de már mindenki beletörődött, el is felejtették. Bűdös van, érdekesen rohad Budapest.

Legkülönbélebb dolgok rohadnak, néha odébb kell állnom, annyira bűdös. Odébb megyek néhány lépéssel, már nem érzem, aztán jön megint máshonnan másik helyette. A kapu előtt, a lépcsőn üldögélő öregasszonyok szaga. Ebből az öregasszonyból jön vagy a személtládából. Vagy egy macska hullája.

Kint játszottunk a folyosón, hasaltunk a kövön, náluk bent alig van hely. A szobában keserű a levegő, kesernyés illat, ez nekem tetszett is meg nem is. A lakásukban nincs hely, egy szoba, konyha, a redőnyök leengedve, mintha nem lenne ablak, világít a sötétben a televízió. Tele volt az egész. Nincs bevetve az ágy, fekszik a forróságban nyakig a dunyha alatt az öreg Barta, bámulja a tévét. Átjártam tévét nézni Bartáékhoz.

A Robin Hood ment, hírek, aztán reklám, az is elég érdekes, tortadobálós filmeket adtak, amiknek az a lényege, hogy szétkenik egymáson a tortát a csávók, tiszta hab minden. A konyha falának fordítva egy mosószappanszagú fateknő, olyasforma, mint nálunk a kertben. Csónak dugóval, 4 füllel. Kaptam lekváros kenyeret, finom, a mamája kente, friss kenyér ropogós héjjal, a csuklómra folyt a baracklekvár. Én nem tudtam, hogy ha ők prolik, az micsoda. A lekváros kenyér mindenesetre finom. Egy szoba-konyhás lakásban élnek, nincs fürdőszobájuk, vécé a gangon.

Csónakban fürdenek. Otthon nem ettem lekváros kenyeret, nem jutott eszembe. Hazamentem, kértem a nagymamámtól lekváros kenyeret. Kent rá vajat is.

Vécé a gangon, ezt persze észrevettem, és mégse. Vajról szó sincs. Tudtam, hogy vannak prolik, mert mondták, fel vörösök, proletárok, képbén vagyok, az pedig nem létezik, hogy nem fogtam fel, hogy a Bartáéknak egyszobás a lakásuk, és nincs fürdőszoba. Viszont volt tévéjük.

Van televíziójuk, azt is észre lehetett venni, nekünk meg nincs, sőt föl se merül, hogy legyen. Vaj nem is szükséges annyira a lekváros kenyérhez, mert vajjal is elmegy, de vaj nélkül más, két különféle étel. Észrevettem ezt az egy szobát, hogy csak egy van, pluszban mosóteknő, de mi az, hogy proli? Mitől proletár. Zeng a ház, amikor üvöltenek, ez a proli.

Az a műsor, hogy egy darabig csöndesek, mert dolgoznak, el vannak foglalva a dolgaikkal, és aztán egyszerre máris mindenki üvölt, az összes szoba-konyha, ez így túlzottan kézenfekvő, mintha itt igazán minden az evés meg a verekedés körül forogna. Basznak, a többiek hallgatják, ha nem akarják hallgatni, akkor befoghatják a fülüket. Meg az orrukat. És bekaphassák az összes faszt.

De nem kapják be, vagy nem úgy, és nem fognak be semmit, vigyorognak, hangos megjegyzéseket tesznek, és lehet, hogy nem törődnek ilyesmivel, egyszerű-

en csak unják egymást. Már megint basznak. Vagy pedig mi van, ezek már sose basznak, mert nyilván mindenki kiválóan értesül az összes fejleményről, ahhoz képest, hogy mennyien vannak, kevés az ajtó, amit magukra csukhatnának. Hangosabban beszél a szomszédasszonyánál. Bedugja a fülét vattával. És sorba áll szaráshoz.

Várnak a sorukra a folyosó végében a klozett előtt, saját családi kulccsal, a legelső az ajtónak támaszkodik, és amikor kijön, aki addig bent volt, előjön a sliccét gombolva a szomszéd, azonnal beül a helyére. Nem várja meg, amíg kiszellőzik a szag. Pisiléshez el kellett volna kérni a vécékulcsot, sose kértem el. Ha rám jött a pisilhetnék, akkor nem pisiltem, hanem visszatartottam. Inkább hazaszaladtam.

Úgy mentem oda, hogy előtte otthon elintéztem gondosan a pisilést. Vittem magammal a gombfocicsapatomat, a kapukat, hálós kapuk, szuper csapataim voltak, némiképp szétesőek, megmaradt még néhány játékos. Megvan Vilezsál, Orosz Pali, a Dalnoki Jenő, Albert Flórián, Varga Zoli. Doktor Dékány balfedezet. A lakók munka után kiülnek a folyosóra, barátságosan átüvöltöznek egymásnak. Így barátkoznak. Még nem vagyok eléggé kész, kiabálja egy nő.

Még nem vagyok eléggé kész, ilyesmiket anyám is szokott mondani, ugyanezeket a szavakat, egészen máshogy. Mintha a rádión állítgatnád az élességet, minden hangsúlyt máshová tesz. Másmilyen magasság, nem azon a frekvencián közvetít, más nyelv, nem megtanulható, nincs átjárás, semmiféle átjáró nincs. Leesett véletlenül Vilezsál Oszkár az udvarra, és széthullott.

Beállítottam Oroszt. Keresztezéskor kicsúszik Vilezsál a gang vaskorlátja alatti nyíláson, már esés közben szétnyílik, leválik a teteje, nem várja meg a betont, így kisebbet koppan, bár kétszer, de nem törik el. Ha nincs otthon a Barta Jani, vagy nem engedí a muterja, egyedül játszom, folyik a bajnokság magam ellen, úgy alakítom, hogy általában a Fradi győzzön. Központilag beleavatkozom.

Néha kikapunk, de egyrészt tőlem kapunk ki, és csakis az arányosság kedvéért. Egyedül a legjobb. Ha sokáig egyedül vagyok, a legjobban elmerülök, végül csak iszonyú nehezen tudok kiszakadni a játékból. Megyek haza, várom, hogy leván-szorogjon a lift a harmadikra, nyálkás, nem vidám, késő őszi, esős, langyoshideg érzemények egy végtelenségig leharcolt terézvárosi kapualjban.

Járatnak a pékség előtt egy teherautó-motort percek óta, lehet fél órája is, abból veszem észre, hogy a kékes füst föllebeg a harmadikig. Kék levegőszövet, foltos kékre kopott, piros égsáv a vasúti híd felett, súlyos ecsetkezelés, a házunk mögötti tűzfalakat vörösarany színűre festi a nap. Egy galambhulla a szemközti háztető ereszcatornájába akadva, félig a járda fölé kilógó szárnyal. Lehet, hogy nem jó, csöppet sem az, nem jó és nincs szabadság, mégis megvagyok, nem jut eszembe, hogy nem, megy mindez nélkülem, úgy történnek egymás után a dolgok, maguktól, ahogy.

Úgy, ahogy, én ki lettem hagyva, engem szerencsére kifelejtének. Vagy éppen-séggel benne felejtettek, és, úgy látszik, különösképp nem zavarom őket, békén hagynak. A tűzfalat nézem, próbálom nem a galambhullát nézni. Nézem a galambhullát. Piros ég, vörös átmenetek, jövünk a kiskertből hévvel hazafelé, hatos villamossal át a Margit hídon, a hetvenhatos trolival az Élmunkás híd utáni megállóig. Hazakerülni hosszabb idő után, ez mitől olyan édes íz. Miért izgulok ennyire egy-két hónap után? Már másfél hét után is? Ki a reakciókkal a közéletből, ez van a trolibusz Izabella utcai megállója előtti házfalra meszelve, gyerek szem-magasságban. LE vagy KI, mindenesetre le a reakciókkal, némileg dülöngélő nagybetűkkel, és mi abszolút ezek vagyunk, stimmel ránk a leírás, nekünk írták ide ezt a LEt.

Leszálok a troliról, ötvenmilliószor itt szállunk le. Meg föl. Ötvenmilliószor elolvasom, minden *leszállásnál* el lesz olvasva, hogy LE vagy KI, LE veled, KI veled, és az apám is, ő is ötvenmilliószor elolvasta, többször, mint én. Hetvenmilliószor. Ővele is Le. És Ki. Várod a trolit, közben olvasod, hogy LE. Soha nem beszéltük meg ezt a LEt vagy KIt. A REAKCIOSOKKALt rövid o-val írták, vagy pedig lekopott az ékezet.

Úgy látszik, mi menthetetlenül reakciók vagyunk, mi volna ezen bármi megbeszélő, szabályszerű reakció, nincs vita. Teli a házfal lyukakkal, ötvenhatos belövésnyomok, háborús belövések, nem tudod mindig eldönteni. Nem is vagyunk benne a közéletben. Ahonnan ki kellene penderülnünk mások megnyugvására. Befordulok az Izabellából a Szondyba, ott imbolyog a hülye lány, szemben velem a járdán, majdnem nekem jön. Olyan, mint amire vártam. Itt minden.

Ugyanaz. Ha vártam volna bármit. Várok valamit, és ez éppen az, megvan, legalább ő biztos megvan, szerencsére még él, de meddig él tulajdonképpen egy hülye.

Mintha beszélgetne magában, mondogatna valamit magának, közben rám sandít. *Vagy kérdezett valamit. A szemembe nézett, és pillantása kipattantotta a mit is.* Megállapít engem ez a szegény. Elég öreg már, mégis ugyanolyan, mint régebben, ugyanaz öregben, ugyanazok a mozdulatok, nagydarab, széles csípőjű, nem kövér, ferdén hordja a fejét, bal karját eltartja magától, lassan, imbolyogva jár, és ha találkozunk, rám bámul. De roppant barátságosan, még utánam is fordul. A feje fordul, a törzs nem, mintha külön volna egy golyócsapággal odarögzítve a feje. Én is utána fordulok, amikor úgy gondolom, hogy nem látja. Lóg rajta a ballonkabát, mindene lóg, átengedte magát az általános lógásnak. Szegény. Hülye öregben, és nő.

Mosolyog vagy micsoda, olyan, mintha mosolyogna, és intene hozzá a szemével. Lassan kanyarodik, kileng a felsőteste, túl széles területet használ föl kanyarodáshoz, úgy fordul rá az Izabellára, ívben kifarol, mint egy veszélyesen oldalra billenő pótkocsis kamion. Mi számít akkor pontosan nőnek. Ha ez.

Ez itt minek számít? A sarok utáni következő házban lakik a hülye lány, és kedvesen néz rád, de nagyon kedvesen, megismer, mosolyog, te meg készakarva nem nézel oda. Nem nézel a szemébe, nem köszönsz, leszarod. Elkopott, megfeketedett, összefirkált falú, dohos, macskaürüléktől bűzlő kapualj, olyan, mint a többi, ez az otthon. Ezek az otthoniak. *Elmúlt a tél*. Egyszer se köszöntem neki.

Otthon, az nem tudom, hogy pontosan micsoda. A Szondy utcai vacak kis otthoni templomunk, a házunktól négy-öt sarokkal följebb, a városliget felé, ahol első-áldozók voltunk a testvéremmel, az biztos. Ott tényleg áldoztam, érzésből, volt szív és lélek, éreztem az áldozást. Jön hazafelé a családom, a húgom fehér ruhában, kiadjusztálták, mint egy menyasszonyt, én sötétkék rövidnadrágban, nyár legeleje, meggyóntam. A vétkeimet. Betanulom rendesen az egész cuccot, a szer-tartást, vétkekkel együtt.

Előbb összegyűjtöm a bűnöket, őszintén kitalálom, *olyan feketének*, ahogy vannak. Mit is. Na akkor bűnök, vegyük azt, hogy hazudtál, volt ilyen? Volt ilyen. Isten nevét hiába ne vedd, de sajnós vettem. Csúnyán csodálatos freskók, akkor festették ki a templomot, Szent Család számárháton, Menekülés Egyiptomba, József, az ács, viszi tenyerén a gyermek Krisztust. Felírtam a bűnöket otthon szép sorban egy darab papírra, miket bűnöztem, bebifláztam, bemondtam rácson keresztül a papnak. Tudom, hogy melyiknek, annak, aki a hittan-órákat tartotta.

Megtanultam, felsoroltam, izgultam, megbántam, utána csodás volt, sétáltunk hazafelé, primán éreztem magam. Meg vagyok szabadulva, felemelő. Áldozat. *Egy sárga-dicsfényes galamb*. Adtam húsz fillért kifelé a lépcsőn a koldusnak, de nem néztem rá, legalábbis közelről nem, amikor adtam, akkor nem. Adakozás, ki van írva egy táblára. Nagydarab csecsemő Jézus, furcsán kifelé fordulva ül az ács tenyerén, úgy tartja, egyensúlyozzák egymást, mint a cirkuszi erőművészek, nem valami gyönyörű, és mégis. És ott maradt Heródes haláláig, hogy beteljesedjék, amit az Úr mondott a próféták által így szólván: Egyiptomból hívtam az én fiamat. Nem erőlködik különösképp József, bicepszből megoldja. Mifelénk fordulnak, akik bámuljuk őket. És ez valamiképpen az otthon.

Haza, együtt, hazafelé, Izabella utcai trafik, az Izabella utcai hülye lány, lekváros kenyér Barta Janó mamájától meg a mosolygósabbik pénztárosnő a közértben. Nagyanyám csütörtök délutáni pogácsája, anyánk kardigánjának a szaga, pontosan kivethető szent családi illatok. Szól a rádió, az én édesapám cipőt pucol a konyhában hallatlanul akkurátusan a cipőpasztaszaggal elegy pogácsaszagban. Kedves hallgatóink, most szórakoztató zenét sugárzunk. Az, hogy otthon érzem magam, a fáradságtól alakult úgy.

Legegyszerűbben úgy alakul ki, ha, nem tudod mitől, de elfáradsz és leülsz. Nyugodtan, mert a legjobb helyen. Aztán lefekszel. Kialakítod magadnak, és az téged, szépen alakítgatjátok ezt a. Aa. A *békés családi életet*. Fekszel, behunyod a szemed, füttyürészel valami baromságot, ami hallatszik a rádióból, füttyülsz a

dallamtapadásod. Ettől a túl sok mindentől van így. Na végre, hogy tavasz van. Na végre itt a nyár.

És meleg az idő, az ember strandra jár. Ezt a fajta zenét hívják egyébként szórakoztató zenének. Ha egyből ki nem kapcsolod, nem érsz oda kellő időben a rádióhoz. Gyorsan odaérsz különben, bár ilyenkor mindig ugyanaz hallatszlik a szomszédból is.

(6)

Attól vagyok otthon, hogy túl sok mindenhez túl keveset használok fel magamból. Biztonsági játék, elengedhetetlenül szükségesek hozzá a többiek, valamifajta, tetszik vagy nem, boldogító szükség, nem tudom, nincs kedvem elengedni őket. Nem tudom, miért indult el hazafelé az apám a háború után, miféle idomításból. Miért nem maradt ott, miért nem ment máshová, ahelyett, hogy visszajöjjen. A csekély felhasználhatósága miatt használta el az összes maradék erejét arra, hogy hazajusson. Otthon, haza, hazafelé, ilyesmi szavakat én simán alkalmazok. Hazafi. Hon. *Néhány kis leírás*, néhány huszárhajuszpedrős mondatrész. Itt vagyok honn. Felkapaszkodott egy tehervonatra, aztán, ha észrevették, leszállították és visszavitték, kezdte előlről. Fél napig lapult a marhavagon tetején, és egyszer csak megindult visszafelé a szerelvény.

Akkor leugrált a haverjával együtt, és mit tudom én, mi volt, elbújtak a kukoricásban. Szereznek ivóvizet, kiváriják a következő alkalmat, körülbelül így, előlről végig, és az is lehet, hogy sosem lesz vége. Vége lesz, nyugi. Ötvenhat november valahanyadikán be voltunk csomagolva, már minden oké, megfelelő előkészületek, vártak ránk a szüleim barátai, teherautóval indultunk volna Bécs felé, viszont nem indultunk. Hiába a csomagolás. Anyám barátnője, a barátnő férje, ők mentek.

Előbb Ausztráliába kerültek, onnan Új-Zélandra. Ők elmentek, mi nem mentünk, csomagolás dacára. Dacára bárminek. Emlékszem arra az asszonyra, nem olyan biztos, hogy nem emlékszem rá, emlékszem egy nőre, és akkor legyen az. Beszéltek róla, én meg elképzelttem magamnak, szép mellű, vörös hajú asszony, pálmafákkal keretelve.

Egy darabig levelezett is anyám a vörös barátnőjével, hosszú levelek a több napos hajóútról izgalommal, részletezett izgalom, a borítékon angolkirálynő-fejes bélyegek, hihetetlen sárgáslilára exponált, csupa öröm fotók a levélpapír között. Mindenki vidám, túlexponált színűre sülve örvendeznek, a fényképek hátoldalára is írt, most azért olyan finom ott és örömteli, mert pingpongbajnokságon vettek részt, és a már elfelejtettem a nevét bácsi leverte a legénységet, ő lett főlényesen a hajóbjajnok. Az egyenlítőnél pedig boldogok, mert túl azon, hogy egyenlítő, különféle szertartásokon sikerül szerencsésen átesniük, ráadásul ezeket a szertartásokat kizárólag az ő kedvükért tartották, behajigálták őket a ten-

gerbe, de mentőövvel, meg kötél, és persze ki lettek halászva harmadfokú cápa-veszély miatt. Aztán abbamaradt a levelezés.

Lehet, hogy csak az úszómedencébe nyomták bele rituálisan a magyarokat, politikai megfontolásból. Ragadozókra való tekintettel. Ott különben örökké *na végre már* tavasz van, virágzik az összes neked fogalmad sincs arról, hogy miféle fa, a lakosság megállás nélkül strandol, sikítózva versenyt menekülnek cápa-inváziókor, jeges koktélok védelése pálmafák alatt, de mi lehet most azzal a barátnövel.

Meghaltak. Elváltak vagy csak meggazdagodtak. Vagy ez mind együtt. Apukám szerint az történhetett, hogy felfalta őket az őslakosság. Megették Mimi nénit a pápuák, Mimi bácsival egyetemben.

(7)

Apám nagynénjénél voltam először nyugaton. Nyugat, az *nyugat-németország*, Németországba utaztunk. Úgy engedtek ki, hogy a női szekció a zálog, anyám és a testvérem, mert őket nem engedték ki, családegyesítési megfontolásból. És esetleg majd még minket se biztos, hogy kiengednek, nincs konkrétan végül is megígérve. Órákig várakoztunk a határon, nem történtek intézkedések, az történt, hogy állt a vonat, és most mi lesz.

Idáig eljutok, de még nem vagyok kint, mert bent vagyok. Állt a vonat, figyeltem az eseményeket, a peronon meg a sínek közt lődörgőket, egyenruhásokat, civileket is. Egyenruhások külön csoportban, lógázzák a fegyverüket, élesek köpködnek egy kavicsbuckára.

Nekik szabad, ácsoroghatnak minden további nélkül, ez itt a határ, ők bármikor átmehetnek, úgy látszik, átsétálnak, és ha megunták, vissza. Tudják, hol van lerakva az akna, ők rakták le. Mit kell átlépni. Ablakokat gyerekek becsukni, integet az egyik, húzzam fel az ablakot, mintha kiabálna is, de nem néz rám. Szégyelli, vagy miért. Igyekszem úgy csinálni, mint aki nem látja, nem is érti, tényleg nem értem, én sem nézek rá. És akkor nem látom, ez kölcsönös, erre föl abbahagyja az integetést, úgy látszik, lusta odajönni, nem jöhet oda a szolgálati szabályzat szerint. Egy vasutasnő szaladt.

Esőfoltok, rengeteg varjú, szedi a lábát egy zubbonyos nő. Mozog az izma, a feje billeg, ugrál át a síneken, föl a peronra, a másik oldalon leugrik, két ujjával odafogja a szemüvegét a sapkája ellenzőjéhez. A szoknyája miatt rövideket lép, így fut, rövid' de sebesen, csámpázik. Hivatalos kintiek, elvégzi a dolgukat, itt a határ, ez a komoly, köztünk húzódó határ, ő itt él, végzi a munkáját, fontos, férjezett, szalad, de nem siet, ezek pedig mi vagyunk itt bent, a vonatban, csomó kivilágított, sorba állított egyén. Én álltam oda, és mégis, ez látszik, ők állítgatnak. Viszont én megyek. Minden látszik, kupé és szívek, csupa pucér szív és nyak.

Dudorászok, kapargatom körömmel a párás ablaküveget, megyünk nyugatra, hurrá. Hajmási péter.

Mehetne mindez lassabban és mehetne sokkal gyorsabban is. Nagyobb sebeségfokozattal, elvtárs. Néhányan közülünk majd nem jönnek vissza, mindenki tudja. Hajmási péter, péter pityke pál. Azért nem néz ide a géppisztolyos, mert ő is tudja.

Nem tudja, nem tudás, hanem, tudás vagy nem, őt ezért tartják, ezért viselkedik. Én visszajöttem, rám nem vonatkozik, rám más előírások vonatkoznak. Még hozzá úgy jövünk, hogy végig hazafelé a zokninkban tároljuk a pénzt, ez lett volna ezek szerint a csel, a csel még hozzá az, hogy rajta álltunk a saját titkos pénzünkön.

Mutatta apám azt a helyet a München felé vezető autópálya egyik kijáratjelző táblájánál, a várost, ahol háború alatt, kilencszáznegyvennégy végén sebesüléssel kezelték. Der Vater ist im Krieg. Középkék tábla fehér feliratozással, egy közép-németországi város neve, ide szállították katonai kórházba az orosz frontról. *Orosz és front. Maikfer flieg.*

Der Vater ist im Krieg, die Mutter ist im Pommerland, Pommerland ist abgebrannt. Nőügy volt a dologban, és az volt a dologban a nőügy, hogy egy önkéntes ápolónő beleszeretett, ahogy háborús propagandafilmekben szokás, bár ezt is inkább nem tőle hallottam, hanem anyámtól. Aztán, nem mintha várt volna rá otthon bárki, hazagyalogolt innen, Würtzburgból. Hazaszeretetből. A haza miatt vagy mi miatt. Az igen csekély felhasználhatósága miatt.

Felkapaszkodott egy tehervonatra, amikor észrevette, hogy észrevették, leugrott, és ha nem kapták el, akkor rendben, ha meg elkapták, az is rendben van, mert visszavitték a táborba, lehetett megint kezdeni mindent előlről. Másfél napig áll a szerelvény egy csehországi rendező pályaudvaron, lekapcsolják a vagon, félretolják, beszerzel ennivalót, közben állandóan figyelsz, mert akármikor elindulhat. Beszerezted a krumplit, sőt papírzacskóban, igyekszel vissza, hogy le ne maradj, és jól van, még nem indult el.

Elindul ellenkező irányba. Anyai dédapám Berlin környékéről származik, egy rejtélyes ügy miatt még kislány korában el kellett jönnie onnan. Emeletes, régi ház kocsisfeljáróval, körülötte birtok, megmaradt néhány fénykép. Később hazakerült mégis, és egy berlini katonai repülőtéren lezuhant a gépével. Berepülő pilóta, a legkockázatosabb ügyeket is elvállalta, aztán egy gyakorlat közben furcsa dugóhúzó-csavarral belefúrta a duplaszárnyú gépét a földbe. Apám az orosz fronton sebesült, járőrözés alatt, a brjanszki erdőben. Géppisztollyal lőttek rá a partizánok, ezt nevezték egyébként partizánvadászatnak, a partizánvadászat az, hogy partizánok vadásznak a p.vadászokra.

Egy homoktöltésen gyalogolt, a tisztiszolgája a töltés mentén, amikor eltalálták,

legurult az emelkedőről, a katona a hátán cipelte a bunkerhez. Az orosz dobtáras géppisztolyok rövid sorozatoknál fölfelé rántanak, célozni nem lehet velük, de ha erősen visszafogod, és alulra tartasz, tűrhető a találati arány, ráadásul nem fagnak be semmilyen hidegben.

Az első lövedékek a homokdombba fúródtak, az egyik a jobb combjába, a következők az orra előtt füttyültek el, ezeket még hallotta, tompa puffanások, néhány süvvintés. *Decemberben érkeztem haza két hét szabadságra, de aztán ez egy héttel még tovább is tartott, mert közben volt a doni áttörés, a vonatok egyelőre nem indultak a front felé. Amikor visszaérkeztem, nagyon nehéz volt megszokni a 35-40 fokos hideget. Szerencsére száraz, napsütéses idő volt. Rögtön a kiérkezésemkor a századot egy cirka 15 kilométerre lévő faluba befészkelte partizánegység ellen küldték. Reggel indultunk, csikorgó hidegben, és*

kb. 2

óra felé jutottunk ki az erdőből. Négy-ötszáz méteres szántóföld következett, teljes csönd, és már a falu előtt, úgy kétszáz méternyire a nyílt terepen olyan erős géppuskatűzet kaptunk, hogy meg sem lehetett tőle mozdulni. Aki fölemelte a fejét, azt a mesterlövészek eltalálták. A mellettem fekvő egyik szakaszvezetőt, ahogy egy mélyedésbe akart kúszni, eltalálták, azonnal meghalt. Mártonnak hívták. A sisakja odagurult a lábamhoz. Olyan volt, mint egy kettőbe vágott acéllabda, mintha átgurította volna nekem. Átgurította neki.

Így feküdtünk mozdulatlanul a térdig érő hóban vagy két óra hosszat, sötétedésig. Nem volt nálam sisak, fölvettem annak a Márton szakaszvezetőnek a sisakját. Aztán benyomultunk a faluba, ahonnan a partizánok addigra már eltűntek. A többórás hóban fekvéstől alaposan fölfáztam, magas lázzal hátravitték a kijevi hadikórházba, innen pedig, egy a doni áttörés sebesültjeit szállító kórházvonattal Debrecenbe. A hadsereg-parancsnokság egyik intézkedésére az áttörésnél sebesült tisztet megszágyenítésül kopaszra nyírárták. Ebbe én is beleestem. Kész. Itt abbahagyta. Beleesett. Föláll az asztaltól, összepakolja a papírjait, összeütögeti, beteszi egy mappába.

Befejezte, elég, ennyi épp megfelel neki, ez felel meg a legjobban, ilyen nyugodtan befejezni. Fogadjátok el. Nem akar semmit, ő elfogadja, őt is fogadják el, és nem is volt egyébként rajta mit el nem fogadni. Úgy csinálta, ahogy a többiek, azzal meg, hogy úgy mondjam, nem foglalkozott, hogy mások becsületesen csinálják-e, vagy csak mázsolmány, függöny, ami mögé elbújnak, ő azzal foglalkozott, hogy betartotta a micsodát. A szabályt. Szabályzat, akkor betartja, és ha mások is betartják ezért vagy azért, most ne soroljuk fel, mi miatt, ő azért tartotta be, mert úgy vélte helyesnek.

Rendben levőnek találta, és ez rendben is van, minden elrendezés valamiféle közös tudást hordoz, akkor is elfogadható, belátható, hogy rendben van, ha nem. Ha neked vagy nekem nem felel meg.

Ahhoz a képhez igazodott, jobban mondva, abban a képben ő igazából benne élt, és nem csak ő, hanem nincs olyan, aki ne volna annak a tablóképnek a részlete, amit oly megvetéssel vegyes csodálattal bámul. Ő nem vetette meg, és nem is csodálkozott. Ha nincs is rendben, van rendje. Elönti az egészet, széjjeláztatja, kiszáritja, közben jön mindig egy megfelelő, nem túlzottan vizes, nem is csontszáraz szakasz. Kijártunk néha Fradi-meccsekre.

Nem focizott velem, helyette inkább kimentünk szombat délutánonként a mérkőzésre. Súlyosan sebesült a jobb lábán, a lövedék súrolta az ütőér falát, nem tudom, hogy úszta meg, miért nem vérzett el. Leül, ha lehetséges, fölteszi a lábát egy székre, nem focizik, nem szabad neki, ez rossz nekem.

Visszarúgja a labdát, ha elé kerül, visszapasszolja, odagurítom elé, olyankor nehezen állja meg, hogy ne, a másik lábával visszapörgeti. Kilép a szandáljából, és úgy, bal külsővel belerak egy kiflit, látni, hogy élvezi. Nemigen beszélünk meg a dolgokat. Szóval nem beszéljük meg. Mesélt, belekezdett, abbahagyta, leírt egy-két dolgot, azt is abbahagyta, megunt. Egyszerűen unta.

Vagy nyomasztotta. Nem, mert nem nyomasztotta, inkább elkedvetlenítette, visszanyomta a kedvét. Visszaváltotta alapjára, hogy el tudná mondani, viszonylag precízen, de aztán mégsem lesz az, amit szeretne, nem úgy alakul, és inkább abbahagyta. Nem beszéljük meg, hát ebből mi lesz, hogyan lesz mégis bármi megértésféleség. Nem beszélünk arról sem, hogy én *majd* mi legyek, majd nyilván úgyis megtörténik, véletlenül, félreértésből, ahogy szokott. Mi lett volna, ha megbeszéljük, miféle utakat rövidített volna le?

Ő hivatásos katona, ezt megfelelőnek tartotta, azért alakult úgy. Aki hivatásos katona volt, az hivatásos katona. Amerikai fogság, hazajön, egy ideig munkanélküli, előtte még a nagybátyja alkalmazottja, aztán jött az államosítás, és nem kapott állást, normális, nem? A beruházási bankban tisztviselő, az is megfelelt neki. Egy bank a Vörösmarty téren, vörösmárvány borítású falak belövésnyomokkal, oda jártam óvodába. Bank, liftesfiú, a lépcsőházban bordó futószőnyeg, sötétpirosra festett szájú nők, gondosan kisimított, hátul, a varrásnál kiegyengedett nejlonharisnyában, lehetett nézegetni a mennyszög irányába emelkedő lábakat a páternoszter előtt.

Bementem az irodájába, az egyik szabad írógéphez ültem, kipakoltam a fiókjából a töltőtollat, radírt, színes ceruzákat. Havonta levitt a fodrászhoz, pontosabban föl, a bank épületében működött a fodrászat, felpáternosztereztünk az ötödikre. Kopasz emberke, gyógyfodrásznak titulálták, minden hónapban egyszer jelentős szertartásossággal lenyírta a hajam. Finom illatok, parfüm borotvahabbal vegyítve. Fenem a borotvát, fiatalúr, mondta erősen dadogva, fff-fenem a bo-bo, és közben egy hosszú, fekete bőrszíjon fente a borotvát. Az apu következett, én addig a füles újságot nézegettem, vagy a képes sportot, főleg mégis a fület a Jucika nevű, kemény-de-rezgő mellűnek rajzolt képregényfigura miatt.

Egy vasárnap reggel pedig felültünk a vonatra, és elutaztunk Németországba, Münchenbe, Paula nénihez. Anyám a tesómmal ott marad a Keletiben, nem jöhettek, akkoriban azt találták ki ügyesen, hogy biztonság kedvéért a család másik fele maradjon itthon zálogban. Utazunk egy bizonyos Németországba. Az a hely, ahová az öreget sebesülés miatt elszállították, aztán onnan hazagyalogolt. A fájdalmait *gyúrta le*. Fájdalmak, erről végképp nem beszélt. A sebsarlahjáról.

Az a megoldás is működött volna, hogy ott marad háború után, ahol megmen-tették az életét, feleségül veszi a lányt, aki ápolta. *Feleségül akar venni*. Ha kicsivel odébb találják el, nyomban elvérzik, ha még odébb, egyszerű lőtt sebbel vissza is kerülhetett volna a frontra. A vénája falát horzsolta a lövedék, az érfal elvékonyodott, kidudorodott a nyomástól, és *valamin* múlt, nem tudni, micsodán, hihe-tetlenül apró és jelentős valamin, hogy nem amputálták a lábát. Az orvosa, Hagenau nevű, meg egy német ápolónő. Úgy történhetett, hogy egy szép, fiatal magyar férfi felült az ágyon, és ránézett azokra a németekre.

Hazakerült a fogságból, akkor mindenféle szarságok történtek, 1947-ben államo-sították a családi likőrüzemet, ahol dolgozott, aztán nem kapott munkát. Készül-tek rá, hogy kitelepítik őket, vagyis minket, családi felkészülés kitelepítésre. Fel-készülni a. Becsomagolsz, kicsomagolsz, de csak félig csomagolsz ki. Egyszerű csapattiszt frontszolgálattal, hazakerülése után a tiszti főiskolán állást ajánlottak neki, ha átlép, taníthatta volna a mit is. Harcászatot és tereptant.

Amit tanult, amihez értett, amihez egykor kedve kerekedett. Józsi nagybátyám a negyvenes évek végéig oktatott a katonai főiskolán, egy téli kora reggel a pa-rancsnoka karon fogta, lesétáltak az udvarra a jegesre fagyott hókupacok közé, ott néhány egyenruhás körülvette, belökdöste egy autóba. Ennyi a történet, nem tudom a folytatását.

Ötvenhat októberében szabadult, üvegcsiszolóban dolgozott, kitanulta a szak-mát, üvegpocharakat meg gyümölcöstálakat csiszolt Józsi bácsi. Nem mesélte el. Nem a csiszolást nem. Édes fiacskám, ennyi, fölállt, kicsoszogott a konyhába. Majd legközelebb, jó? Nyámmogva beszélt.

Mint aki valamit nem nyelt le, nem rágta meg rendesen a reggelijét. A rosszul si-került protézise miatt nyámmogott. Behoz a konyhából egy tál sós süteményt, irtó vacak, egyből szétporlik, megfogod, szétporlik. Hagyjuk ezeket, régi dol-gok, inkább egyél ebből a pogácsából, cukrászdában vettem, mondta lelkesen, most nyitották, múlt héten, innen tőlem huszonkét méter. Remek cukrászda. Íz-lik? Nem ízlik, de nem mondom. Hogy a francba egyek, amikor meg se bírom fogni a szar pogácsádat, öreg. A huszonkét méternek utána lehetett volna mérni colstokkal. Köménymagos, attól finom, rátesznek köménymagot a pogácsára, lá-tod? Látom. Ezt viszont mondom.

Soha nem beszélt azokról a dolgokról, egyedül a feleségének mondott el ezt-azt, és amikor a felesége néhány évvel a Józsi kiszabadulása után meghalt, már nem

mesélgetett senkinek. Kistarcsa vagy mi, munkatábor osztályidegeneknek, passzolt oda Józsi bácsi. Akitől egy derűsvidám, Kárpátok övezte visszavonulós napon, szemle végeztével az altisztje, miután sorra végigjárták a legénység lövészteknőit, engedélyt kért lelépni. Kért engedélyt átállni az ellenséghez.

Ugyanis addigra már az egész század átállt, megadták magukat, ahogy folyt a tiszti szemle, haladt tovább Józsi bácsi az altisztjével, az, akit ellenőriztek, nyomban átfutott az oroszokhoz. Egyesével. Mert már elégük van, hetek óta hallgatják a bolsi propagandát, kiabálják hangszórón keresztül magyarul, gyertek át fiúk, nem lesz baj, hát akkor átmennek.

Egyenként átszaladnak a frontvonalon, így beszélték meg, elhatározták, hogy nem folytatják tovább, mert mi a szent szart folytassanak tovább, és most az altiszt is kér engedélyt. Százados úr, kérek engedélyt ellépni. Na igen. Rendben van, ha úgy gondolja, menjen, mondta neki Józsi bácsi. Azokat aztán többet nem látta. Nem látta többé az embereit, nem kerültek elő, egyik se jött haza közülük a fogságból.

Apám szabályosan leszerelt a háború után, még valami végkielégítést is kapott, kétszázhuszonöt forintot, lemondatták a rendfokozatáról. Az oroszok itt maradnak, mondta egyszer, ennyi az esélyük, elég erősek ahhoz, hogy bármeddig maradjanak. Ha tudsz, utazz oda, nézd meg őket. A felszakadt útburkolatot nem csinálják meg, megfelel nekik úgy is, hátha jó lesz még valamire. Egy gödör, nem temetik be, át se lépik, nem kerülük ki, egyszerűen keresztülmennek rajta, nem szórakozásból, hanem csak úgy.

Egy kedvből. Nincs mit enniük, nem esznek. Azok a dobtáras géppisztolyok soha nem fagytak be. Szórtak összevissza, de nem fagytak be. *Apró-cseprő orosz hercegnők*. Viszont neki sajnos nem volt kedve elmenni innen. Nem volt kedve, erre mit lehet mondani, nem volt, hát nem volt, helyes, de mit kezdesz azzal, hogy ittmaradni volt-e kedved. Inkább nem elmenni, mint nem itt maradni? És velem hogy volt, az én kedvemmel?

Mi történt itt az én kedvem szerint, mi az, ami, úgy látszik, annyira rám nehezedett, hogy meg se tudtam tőle mozdulni? Az Ernőékkel azt találták ki, az asszonyok találták ki, Klári néni meg anyukám, hogy a gyerekekre, nehogy elcserélődjenek, jeleket fognak tetováltatni. El ne cseréljenek minket kitelepítéskor.

Kitalálták, hogy tetováljon az Ernő. Ernő bácsi zászlóaljorvos volt apám alakulatánál. Minden este becsomagolták menetkészsre a cuccot, egy ideig. Egy ideig a.

A.

(8)

Hirtelen nőttem meg, második gimnázium előtti nyáron. Elsőben minden lány magasabb volt nálam, kivétel Szilvási Judit, mert ő kisebb volt bizonyos értelemben, konkrétan testmagasságra nézve. Amikor tanév elején bementem az iskolá-

ba, először rám sem ismertek, új gyerek, az lettem volna én, és ha fölismertek is, az nem én voltam, ez a nem-ismerek-rád-játék majd még gyakran elő lesz szedve a későbbiekben. Buliztunk szombatoként az osztálytársaimmal a Marosi Gabiéknál, a Szív utcában.

Van lemezjátszó, táncolunk, és olyankor a trükk az, hogy táncolásnál, ha csókolózni akarsz, vagy a mellét megfogni az illető osztálytársnődnek, úgy fordulsz, háttal a többinek, de normálisan, nem feltűnően, és ha tovább fordultok, tánc közben mégiscsak előfordul forgolódás, forgolódsz, akkor abbahagyod a mellfogást. És kiszállsz a nyelveddel a másikból. Ha nem rendezünk bulit, szombat délutánoként a hotel ifjúságba jártam csajozni.

Az már komolyabb munka, mondhatni brutális. Nulla előny, idegen terep, vad idegenség, nincsenek megadott témák, semmi előre leütött hang. Nem is jön ki hang. Adott esetben, mert nem olyan egyszerű, hogy kijöjjön. Csajozáshoz először is, kezdjük ezzel, korán ajánlatos érkezni, hogy kapjál helyet, ugyanis gyorsan megtelik a hotel ifjúság, hihetetlen sebességgel, vajon miért. Nyilván a csajok miatt.

Világos, hogy csajozás miatt telt meg, a végén kizárólag protekciósokat engedtek be, nekem meg nincs protekcióm. Ha nem érsz oda időben, ne is menjél. Vagy odamész korán, vagy nem jutsz be, és fölösleges korán odamenni, mert akkor még nincs semmi, csak teljes kihaltság, a halál van, viszont ha nem elég korán érkeztél, később már nem is érdemes. Most vegyük azt, hogy odaérsz. Odaértem, jól van, megveszem a belépőt, az egy tízes, idáig oké, keresek magamnak egy helyet, ilyenkor akad még bőven szabad asztal, sört rendelek, ülök, nézelődöm, és mit csinálók? Unatkozom. Azt csinálom, hogy elmondhatatlanul unatkozom. Nem történik semmi, irtózatosan unalmas, ez a legkevesebb, ami elmondható. A csajozásról.

Ugyanis nincs semmi, de szó szerint, aztán amikor van maga a dolog, akkor sincs, és ez a csajozás. Ami miatt odamentem. Állatira, elképzeltetlenség mértékben sivár dolog volt csajozni. Ugyanis, fene tudja, miért, egyedül csajoztam. Biztos szégyelltem.

Magam előtt is, hogy nem bírom ki, nem vagyok képes megállni, hogy ne menjek oda, ne csajozzak, de hát más mit csinál, nem csajozik? Ül otthon a többi, és simán kibírja? Azonnal kihozzák a sört, hozza a pincér, felét kitöltöm, akkor nekifog a sör melegedni, lemegy, lassacskán elpattog a hab, nyugodtan hozhatták volna később.

Később is bemelegedett volna. Felforrósodik. A bejáratnál testes öregember vizsgálja a belépőjegyeket, szombat esténként mindig ugyanaz a, mondjuk, Károly bácsi. Mindenki Károly bácsizza nyalizásból, nem mintha látszana rajta, hogy bárkit is megismer a Károly bácsizók közül ez a Károly bácsi. Kivéve én.

Engem biztos nem ismer meg, igaz, nem is Károly bácsizom, pedig szívesen Károly bácsiznék, ha úgy jönne, de nem úgy jön, őszintén megmondva irigyeltem ezeket a Károly bácsizókat. A fal melletti asztalok foglaltak, az egyik oszlop mellett ülök, inkább mögöttem, innét nem sokat lehet látni. Az oszlopot mindenképp meg a zenekar csücskét, hát csak ott volt hely, mit csináljak. Itt egy szabad hely, gyorsan leülök, amíg más el nem foglalja. Felálltam.

Felállok, no, ez meglepően könnyedre sikerült, eléggé magabiztosan, hátralököm a széket, beleiszom a sörbe, kimegyek, közben igyekszem körülnézni. Nem is borult fel a székem. Jó, de nem feltűnően jó, pedig azért állok fel. Megyek ki, nézelődöm, keresetül a termen az asztalok között, azért álltam fel, hogy feltűnjek, mert mi másért lenne érdemes még fölállni, a hazamenésen kívül. A bejáratnál alumíniumbilétát kell kifejezetten kérni, ha véletlenül nem kéred el a bilétát, nem enged vissza a kövér, magyarázhatod neki. Hogy bent forr a söröd. Megnézem magam mindenesetre a tükörben.

Ha már idejöttem. Bemegyek a vécébe, azzal is telik az idő, vizsgálgatom magam a tükörben. Így és így, azt, hogy működik-e a dolog, mármint hogy én, kinézek-e valahogy. Próbálom kideríteni a működést. Vizsgálat, alapos és reménytelen, sehogy nem tudod megállapítani a megállapítandókat. A nyakkendőmet, ferdeség meg ilyenek, az még elmegy, azt hiszem, elmegy ez a nyakkendő. Szűk az ing nyaka, ha kigombolom, ráhúzom a bogot, nincs fulladás, előbb vagy utóbb úgyis lecsúszik, kezdődik előlről. Meghúzod, kilazul, kimész.

És megnézed. Meghúzod, de mégsem fulladhatsz meg a nyakkendődtől csajozás közben. Viselkedsz te most, moderálsz magad. A falakon barnára pácolt, bepiszkolódott, vállmagasságban elfeketedett lambéria, amikor abbamarad a zene, a plafonra szerelt ventilátorok összekavarják a cigarettafüstöt az izzadságszaggal. A lányok párosával érkeznek, kisebb csoportokba mintegy *tömörülve*, tripliszeket rendelnek, aztán gondosan nem néznek körül, semerre se, csakis egymást figyelik, vadul beszélgetnek, mintha azért jöttek volna. Végre egy hely, ahol ő beszélgethet. Arra figyel, hogy ne figyeljen.

Éppen ide, hogy azt a fontosat megbeszéljék, mert kizárólag ezen a helyen tudják megbeszélni. És ez valószínűleg így is van különben, ők nyugodtan kibeszélnék mindent, én meg közben viselkedem, jobb híján. Ezeknek ráadásul igazuk van, mert legszívesebben én is tripliszeket rendelnék, ha nem volna annyira gáz tripliszeket rendelni.

Egy férfinak. Kénytelen vagy férfiként viselkedni, azért jöttél ide, már azáltal, hogy idejöttél, férfi vagy, ez a besorolás, esetleg nő, abban az esetben, ha úgy jöttél ide, de te férfinak jöttél. Vagyis én. Csajozás miatt. Ha nem viselkednék mindenáron, akkor inkább tripliszeket rendelnék, az legalább édes, igaz, hogy ragad, viszont nyugodtan melegedhet. A mellettem levő asztalnál három lány, engem biztos nem látnak, de nem az oszlop miatt nem vagyok nekik ott. Pedig ott vagyok, előbb még meg is néztem magam a tükörben, hogy vagyok-e.

Ahhoz nem tudom, mit kellene csinálnom, hogy számukra is ott lehessenek, nekik is úgy tűnjön föl, inkább nem is csinálom, hanem ülök az asztalomnál, és megnézem az órám. Pillantást vetek a karórámra, fontos nekem itt ülni, remélem látszik is, remélem, az látszik, hogy van rá okom, legalább annyi, már ebből a nézésből is kitűnik, mint a többi baromnak, sőt több. Sörözök, ám ez még igazából nem elég, mert úgy iszom, annak megfelelően. Ennek. Szóval megfelelően.

Nem azért, mert nem szerettem volna csinálni azt a megfelelő dolgot, hanem mert nem tudtam, mi az. Ijesztő, ijesztően jó, veszélyes, abszurd, bizonytalan. *Nem kívántam semmit, nem reménykedtem semmiben, és nem.* Megnéztem az órát, végül is mi a probléma, nem igaz, csajozok, vagy nem? Hát nem, ezt csak zárójelben mondom, viszont ittam a sörömből, iszonyúan rossz, nem vagyok szomjas, mégis megittam. Azt a forró sört. *Nem félttem semmitől.* Az egyik feláll, elindul kifelé, leszaladt a harisnyáján a szem, majd a mosdó tükre előtt észreveszi.

Most még nem úgy megy, még úgy megy, hogy nem, öntudatosan megy. De maximális, ennél öntudatosabban képtelenség. Levakarom a sárpöttyöket a cipőmről, gyorsan letörölöm a zsebkendőmmel, ezzel pokolian kevés idő múlik el. Egy perc. Egy perc sem. Ha lassabban töröltem volna le, még az is mérhetetlenül rövid, itt nem telik az idő, és ezek a lányok majd, végig így lesz, pedig egymás közelében ülünk több mint három óra hosszat, egész este ide se néznek. Ha egy még nálam is szerencsétlenebb fajta mégis fogja magát, odalép az asztalukhoz, hogy táncolni kérje az egyiket, az csak megrázza a fejét. *Úgy, hogy föl sem néz.* Én meg végképp nem megyek oda.

Ezek után menjek oda, ugyebár, de hogyan. Előbb még az jön, hogy észre sem veszi, ez sokáig elfart, áll az asztaluknál a szerencsétlen, és nem veszik észre. Pedig legalább odament. Vette a bátorságot, mert az is csajozik, sőt mintha valami versenyféleség volna köztünk, hogy ki a hülyébb.

Szerintem ő. Hülyeségben versenyzek. Melyikünk idétlenkedik jobban csajozásnál. Amikor eloldalog onnan, a lányok egymásra se pillantanak, annyira elégedettek a jelenettel, azzal, hogy így nem vesznek tudomást. Nem jött be a csávónak, el van intézve, legalább próbálkozott, én meg eleve miért mentem oda egyedül.

És akkor már miért *nem* mentem oda? Ha egyszer odamentem. Megbeszéltem egyik osztálytársammal, hogy megyünk csajozni, tényleg el is mentünk, ott ücsörögtünk? Beszélgettünk valamiről, és ez volt az? A csajozás? Ülsz egy asztalnál, nézelődsz, belekortyolsz a döglött sörödbe, állati unalmas, nincs vége, aztán hirtelen már vége is, annyira rémisztő hirtelenséggel, kész, ruhatár. Kabát.

Kullogok hazafelé, várom a villamost, nem mertem szólni annak a lánynak, mert mit mondjak neki, nincs semmi esély, az volt, hogy beleizzadtam a nejloningembe. Nem jut eszembe, mit mondjak. Nem jutott eszembe? Nem voltak barátaim?

Lehet, hogy nem. Aki sok mindenfélét olvas össze, körülbelül tudja, mert leírják neki, mi a barátság, ezért már nem is annyira igyekszik, olyan reménytelennek tűnhet ezeknek a leírásoknak megfelelni. Egy leíráshoz képest én véletlenül vagyok olyan. Sokat olvasok, összeviszsa, és csak körülbelül tudok bármit, alig vagyok képes bármit megfeleltetni annak, amit olvasok. A lányoknak édes-pizkos az illatuk. Ezt tudom.

Ugyanaz az illat, egyfajta, mert egyfajta kölnit használnak, ami a divat, a divatost veszi mindegyik, és reggel, vagy amikor eszébe jut, kétségbeesetten magára lötyköli a fürdőszobában. Percekig áll lehunyt szemmel a tükör előtt, nyomkodja az arcán a pörsenéseket, és fogalma sincs, miért menne ki onnan, ebből a rohadt fürdőszobából, miért nézne azon túl máshová.

Akárhova, mert minden mitesszer. Boldog mitesszer. Boldog pattanások. Dögölj meg, boldog pattanás. Az a zsírfolt a köpenyén, a mellénél, vagy tejfolt, olyan, mintha a tej átütötte volna a blúzáát. Úgy adjusztálja az arcbőrét, azzal az elszánt-sággal, mint a többi. Neki is ugyanaz a fajta kölni kell, mint a többieknek.

Ezek szerint kizárólag ilyen szagú kölnit gyártanak, meg ezeket az ügyetlen, szerencsétlenül összevarrt ruhákat. A női vécében másmilyen a pisiszag, másmilyenek a firkálások a falakon. Lányokkal hogy' is lehetne barátkozni. Hogy lehet hozzáérni a melléhez. Előrehajol a padban, a combjait egymáshoz dörzsöli, összeszorítja az öklét, szorítja a ceruzáját, előre-hátra mozog, élvez izgalmában.

Épphogy világosodik, fekszem a hátamon, nem tudok elaludni. Egy lány a piros szandálja orrával rajzolta a homokba, hogy hány éves. Ültünk egy kerti padon, kora reggel, hűvös volt, fáztam, éhes voltam. És csuklottam, vagyis akkor már nem csuklottam, csak addig, viszont reszkettem a hidegtől. Nem vagyok álmos, fázom, kéne ennem is, most mit csináljak. Fölállt és elment, furcsa, de az jó volt. Inkább jó, hogy elmegy, mint nem, na végre, elment, abbahagyhatom a csuklást, mindenféle koncentráció nélkül. Eszem diós tekerccset a büfében, fél liter zacskós kakaó, lefekhetek.

És tényleg abba is maradt a csuklásom. Úgyis elmegy, mi más, hazautaznak, és én úgyse mertem volna fölkelni onnan. Nem maradhatunk itt a padon a végtelességig, világos, fel fogok állni, iszom a csapról, föl húzom a pulóverem, reggelizek, lefekszem aludni. Pakolják le az élelmiszerbolt előtt a tejesládákat, jókora zörgés, direkt odacsapják a járda pereméhez a fémkannákat. Pillanatokra elalszom, álmodok is, rögtön elfelejtem. Az álmaimat gyorsan elfelejtem, ha nem mondom el magamnak, nem mondom ki vagy nem írom le, kimegy a fejemből.

Nem írom le, amíg kiérek a konyhába, elfelejtem. Ezzel a tempóval. Nem írom le azonnal, nyom nélkül kimászok belőlem. Az előszobában még megvan ez-az, gondolom, gondolok rá, tologatom, áttöltöm egy másik rekeszbe, amolyan ízszerűség az álom. Gondolkodom vagy szörnyülködöm, és felejték. Ácsorgok a

kövön, nézem a képemet, tessék, ez. Az. Nézel egy hihetetlen *reggeli fejet* a tükörben. Kikászálódni az ágyból, egy lány mellől.

Ez meg minek van még itt, menjen el innen. Menj haza. Az egyik papucsomat megtalálom, az előszoba jéghideg, a konyha is jéghideg, jég kő, próbálom átvenni a papucsot a másik lábamra. *Ha reggel felkelek, rögtön visszamegyek az ágyba.* Megtekinted a fejedet. Ilyen közel.

Közről az orromat, közel tolong, rányomom az üvegre. Teli fekete foltocskákkal a tükör, megrepedt, itt-ott lejött róla a foncsorozás. Hol lehet a másik papucs. Megjelenik a nagyanyám, ez a szobája, kinyitja az ajtót, öregecske, nincs baj, csak öreg, az nem baj, mosolyog, mondja is, hogy remekül érzi magát, látom, milyen remek, nem halt meg, nem tudom, honnan vettem, hogy meghalt mégis a nagymamám. Olyan erővel jön mindez, hogy amikor fölbredek, sokáig nem tudom, álmodtam-e. Sokszorosára nyúlt másodperc töredéke. Kilencvennégy éves, pont annyi volt karácsony este, amikor meghalt.

Átölelem, gyenge, szorít magához, ahogy csak bír, odatartja az arcát, az arcomhoz szorítja. *Gyorsan le a takaró alá.* Közről a szeme, szürke, tompa fény. Olykor az apámról is álmodom. Kiköltözött a víkendházba a telkünkre, én meg véletlenül kimegyek, hideg, kora tél, vacakol a kertben a mackóatyájában, az okkersárga pulóveremben, ezeket álmodom. Csodás elem, nem csoda. Kapált a bordó melegítőjében álmomban. Kapargál a hidegben, nem különösebb csoda, ezt a pulóvert anyukám kötötte, de nem neki. Nem voltak színek, a sárga pulóvernek sem.

Se sárga, se bordó. Csodás elemeket nem tudsz kiküszöbölni.

Nem is örült, észre sem vesz, először még nem is vett észre, háttal áll nekem, próbáltam elébe kerülni, mindig úgy fordult, hogy ne lássam. Úgy fordítottam, mert én rendezek, hibátlan beállítás, ezeket mind én találtam ki. Azért fáj annyira. Kerengtünk álmomban apámmal.

Mióta lehet itt. Lehet, hogy évek óta már. Amíg egy álom kitart. Mi az, te meg itt élsz? És te? Bementünk a házba, nekiáll teát csinálni, hideg, mint a jég, a szoba, nincs befűtve, ültem a jégveremben. Kitart két percig az álom. Lehúzza a cipőjét, egymáshoz csapkodja, leveri róla a sarat, rendet tart, az biztos, ahogy szokta, minden a helyén. A polcon egy sorban csomó vizespohár, *ez az ünnepélyes gyűlekezés, poharak, csészek ünnepélyes szétosztása*, de minek neki ennyi pohár? Van itt egyáltalában kályha?

Várjál, fölteszem a teát, mondta. A nevetséges, kitérdelt, vacak tréningnadrágja. Cigizel már? Nem cigizek. Már. Nem is szeretem a teát, és mi az, hogy már, nem emlékszik, úgy látszik, arra, hogy cigarettázom-e. Nem emlékszem rá, hogy az apu szerette volna a teát. A húgom szerint szerette, viszont én álmodom.

(9)

Megtaláltam a szekrényben a kalapjait. Három kávébarna kalap a legfelső polcon, ahová csak a konyhai létrával lehet felérni, egy molyirtószagú papírzacskóban egymásba tolva. Ezen a polcon tartjuk a karácsonyfadíszeket is, nagyapám öreg, khakiszínű kofferében. *Ez az ünnepélyes gyülekezés.* Vastagon állt a koffer oldalán a por. Kiszedtem a kalapokat, és felpróbáltam.

Aztán visszapakoltam. Hülyén állt, de jól. A létra legfelső fokán kapaszkodom a keresztlécben, ujjnyi, puha, koromfekete portakaró borítja a szekrény tetejét. Letöröljem? Lemászom, vissza, és így tovább.

Fogtam egy rongyot, előtte benedvesítettem a csapnál. Ugye most ez a projekt, hogy kezdjek valamit veled, öregem, és hogy mi legyen az. Hát, gyakorlatom nincs, csak véleményem van. Véleményem, az van. A koffer oldala teleragasztva réges-régi szállodák vignettáival, Ritz, Astoria, Bristol. Gyakorlatom nincs, véleményem annál inkább, így pontosabb. Apám elegáns kalapjai, alaposan kimentek a divatból. Amikor születtem, harminchat éves volt. Harminchat, meg még még kevés. Valamit mondtam neki, azt hallgatja. Azóta hallgat.

A, a.

Mi az, fölemeltem a hangodat?

Furcsa ceremónia

*Rágyújtok. Puhára sodrogatott,
érezem, csupa finánc láb cigarettám
orrán izzad a parázs, hogy lobbot
kapjon, s a meg-megszívott füstpipettán
átfűzze a túsűrke cérnaszálat,
rágombolyítsa a lány gégecsapra,
majd bedöfje a tüdő falánk, fáradt
húsába, hol halálom kis goromba,*

*atomáris hadai gyülekeznek.
Nem gondolom, hogy tátozó pióca
szám piros prémje most az élvezetnek
kapuja, holnap már hóhéra volna
s ki-bejárata a gyors pusztulásnak.
Hosszú félelmem s apró rettegés
túsűrásai közé iktatok
pár percnyi mámort, ennyi az egész:
minden halandóban él egy halott.*

*Lepöccintem a hamut. Újra s újra.
Amint a hamutartóba porlasztom
az egyik megpuhult, merev finánc láb
görbe farkát, s az égő, csonka rúdra
nézek, tudom: ma is a föld magányát
szaporítottam, amíg a haraszt
hamut termeltem és dohányra tűzött
testem a mohó nemlét fele tűzött.*

*Gondolkodunk és közben meghalunk.
A csikk lyukas, kihamvadó falában
élő parázsban érünk önmagunk
határain túl, másletünk hibátlan
látomásához. Aki hosszan áldoz
a szenvedélynek, az furcsán, bután,
halk bűvölettel rontva önmagán
közellép istenhez vagy a halálhoz.*

Az emberélet útjának felén

*Már az is megalégít, hogy
változatokban kereslek. Csak
az egészít ki, hogyha
változatlanul megtalállak.*

*Isten, elveszíthetsz a
közepében, ha akarsz. Megmenthetsz,
hogyha akarsz. Evezőm én magam
tartom mindvégig egyenesen.*

*És ha megmutatnád, merre
virrad az öröm, tudnék-e
más nevet rá, mint
fiatalkori szenvedéseimre?*

*És ha megmutatnád, hogy
nem vagy, kétségbevonhatatlan,
tudnám-e máshogy érteni, mint
hitem szilárd, sötét alapját?*

Élesebben látlak, mint félelmeimet.

*Érints meg, mielőtt lemondanak
rólam, akik szeretnek.*

Rögzítve

Ipolytarnóc, 2002

Egy tizenkétmillió évvel ezelőtti, szubtrópusi klímájú
itatóhely életének néhány utolsó napja
lábnyomok negatívjaiból kirakva, szerzője ismeretlen
Váratlanul vastag hamuréteget szórt a partra
egy közeli vulkán, s a hamu alatt kővé szilárdult
rögtön a nedves, képlékeny, szinte párnás parti homok
Emitt egy teknőforma mélyedésben
dagonyázó orrszarvú bordáinak kosara rajzolódik,
egy másik orrszarvú megcsúszott, s hámlott
patája azt mutatja, vemhes volt éppen,
egy harmadik (vagy az első kettő valamelyike)
nem átallotta a templomnyugalmú ásatási csarnok
kellős közepén otthagyni
tizenkétmillió esztendő's ürülékét
Ragadozók fenyegető mancsai süppednek mélyen,
máshol a négy varrógéptű-lábon ferdén táncoló
antilopfélék páros körmeinek sormintája,
egy kis hordalékszigeten meg, mint
földre dobott kendőn, csupa háromágú madárnyom,
oda, a láthatatlan folyó oltalmába menekültek
az életükért aggódó szárnyasok inni
Továbbá parti sás maszatolódott kiüllői,
fadarabok, málló, berepedezett homoktömbök,
esőcseppek likacsai
Rögzítve a törekenyek reszketeg téblábolása,
a nagyok és erősek lomha jóllakottsága,
ártalmatlan, tohonya növényevők gyanútlanlansága,
s a romlás apró repedései, melyek szép lassan
terelték volna az eltűnés felé azt a tizenkét-
millió évvel ezelőtti napot, ahogy a két héttel azelőtti
s két héttel azutáni napokat el is nyelte
(ha elnyelte) nyomtalanul a felejtés

Az éjfélete bozót

Átkozott környék volt az, szemmel vert, elfeledett környék. Ellenőr, postás nem járt erre szívesen, a nyugdíjakat mindenki a postaládájában találta hiánytalanul, mert itt senki sem számított fel borralalót. A gyerekeken már korán látszott a megátalkodottság, ha kérdezted, mi lesz belőlük, ha felnőnek, vagy olajmágnást mondtak, vagy munkanélkülit. Délután, ha az emberek a dombok felé fordították a tévé antennáit meg a rákötött, zizegő rézdrótokat, eltűntek a bolhák és megjelent Kudlik Júlia remegő képe. És akkor a tudományos híradó megbízható hangjaira szerelmeskedtek, hévvel, mellőzve a gyengédséget, kész csoda, hogy nem születtek rakásszám kutatók és atomtudósok, és Nobel-díjas sem lett senki.

Esténként a sötétség is tömöttebb volt errefelé. Koromszínű vattaként ereszkedett alá, kibélelte a házak közét, a kerítések könnyű hézagait, és elnyelte, magába szívta a zajokat, az eltévedt lépéseket és a horkolást is. Így aztán sosem derült ki semmi, a csalfaságról éppúgy hallgattak, mint a hitvesi kakaskodásról vagy késelésről. A düh, a méreg itt úgy szivárgott elő az emberből, mint egy tisztavízű patak, és itatott át ruhát, káromkodást, vette el az étel ízét. A kocsmában sem pisszegtak vagy hallgattak el feltűnően, ha tudták: gyilkos ül közöttük. A tolvajlást viszont nem vették szigorúan, mert egymás között alig loptak, csak ha már nagyon szükséges volt, élelmet vagy tűzifát, de azt is mértékkal, bár a szégyen sem volt nagyon ismerős. Ha pedig valaki a városból emelt el valamit, nyílt dicséretre ugyan nem számíthatott, de úgy kezelték, mintha legalábbis munkát kapott volna, egy szerényen jövedelmező, ám biztosnak tűnő állást. Egyenruhás nemigen élt meg errefelé, szigorú kérdéseire kusza válaszokat kapott, ha épp nem pimasz vállvonogatást. És amikor már úgy érezhette, közel jár a megoldáshoz, egy-kettőre lefülelheti a bűnöst, hát újabb rengetegben találta magát, melybe tenyérnyi foltokban sem tűzött be a napfény. Egyedül egy tévéstábnak nyíltak meg az itteniek, amikor dokumentumfilmet jöttek forgatni a gyertyás tolvajokról. Megmutatták a helyszíneket, friss vizet húztak a kútból, s még egy pásztort is adtak volna melléjük idegenvezetőül, ha a tévések felmerészkedtek volna a hegyekbe. A gyertyásoknak akkor már mindegy volt, mindenki szentül hitte, hogy a tömlöcben fognak elrohadni.

Csutka és én is szerepeltünk a filmben, mert többnyire ott tébláboltunk a stáb körül, számolgattuk a drótokat, vagy azt találgattuk, ki fog hamarabb káromkodni az utakon meggyűlő sár miatt. Ha valakit megkérdeztek, és a kamerás ráirányította azt a formátlan készüléket, úgy ügyeskedtünk, hogy nekünk a mesélő háta mögött legyen dolgunk, virágot szedjünk vagy arra menjünk bevásárolni. Többször is azzal kergettek el, hogy ez nem gyerekeknek való, de mi mindig visszamentünk – mert Csutka nagybátyja volt az egyik gyertyás, és nem hagyhattuk, hogy épp minket felejtse ki az egész felfordulásból –, amíg az egyik

filmes figyelmeztetésül rá nem csapott Csutka fenekére. Voltaképpen a pityergés hozta meg az első igazi szerepét, amit ő figyelmezetten, szemét a rendezőről le nem véve játszott végig. Én sosem vittem tovább a lelkes virágszedésnél.

Annyi vigasztalt csak, hogy én leszek a férje. És akkor engem sem hagyhatnak majd ki semmiből. Inkább barátkozni fognak velem, hogy engedjem Csutkát szerepelni az ócska filmjükben.

A néni, akihez minden évben elküldtek néhány hétre nyaralni, kőhajításnyira lakott a város végét jelző csatornától. Műút sem vezetett arra, csak egy bizonytalan ösvény, ami a kerület végétől indult egy konténer mögül. Nem is lehetett tudni, mi van a derékig érő tarack, a gumiabroncsokkal és mosógépfedőkkel teleszórt, hanyag domb mögött: elvarázsolt kúria mézeskalácsfalakkal, vagy maga a telep, a rozsdálló, nyirkos mező folytatódik a következő városig.

Csutka segített nekem csomagolni. A bugyikat csodálkozva forgatta, majd az egyiket huncutul maga elé tette, mintha fel akarná próbálni. Sosem tudtam, hogy mi jár a fejében. Barna szeméből éppúgy kicsaphatott a harag, akár a hirtelen jött engedékenységgel. Mondtam is neki, ilyen lányt még a városban se láttam sose, ahová gyakran küldtek a szüleim, és már mindenki tudta, az iskolát is ott folytatom majd ősszel. Már nem tartottuk magunkat gyermekeknek, de még irtóztunk a felnőttek közelségétől. Ha kiderült az idő, az erdő széléig is kísérteltünk, majd beljebb, az első irtásokig. Én a vízmosságig is elmentem volna, ahol már a kaptató kezdődött, de Csutka olyankor már visszahúzott. Egy-egy tisztás szélén hagyta, hogy simogassam, s közben azt figyelte, miként duzzad ott nekem elöl. Ennél tovább egyikünk sem merészkedett. Ösztönösen féltünk ettől, mint az erdő mélyétől, melyből napszállta után csak azok juthattak ki elevenen, akik ismerték a természetét.

A néni minden idegent, aki megfordult a környéken, érthetetlen következettséggel oláhnak hívott. Ha úgy adódott, néhányukat a házba is beengedte. Vékony, szótlán emberek voltak, szemük mint a nedves szén. Ahogy merték a vendéglevest, a kezük megremegett, nem voltak hozzászokva a húshoz. A munka pedig nem volt sok, megbolygatni a palánták körül a földet, megigazítani a fáskamra léceit, mikor mit. Ha estére is ott maradtak, nyugtalanabban aludtam, nem a rémtörténetek miatt, hanem mert úgy tűnt, azt a koromfekete sötétséget, amely minden éjjel hidegen körülvett, ők maguk hívták ide, vagy csak utánuk kullogott, akár egy idomított eb. Azt is csak sejtettem, hogy amikor minden sötétítő a helyére került és a telep párája betüremkedett a réseken, ágyékukat a néni combjához szorítják. Ha leskelődnék is, és elkapnám a tekintetüket, nem néznének vissza, de szemérmességük inkább fenyegetés, mintha féltlenének valamit, ami sosem lehet az övék.

Erről aztán nem is beszéltem senkinek. Ha apám vagy Csutka kérdezősködött, kitérő válaszokat adtam.

– Mégis, hogy néznek ki? – kérdezte makacsul Csutka, mert megneszelt valamit a látogatóinkról.

– Mint a vándorok a képeskönyvben – mondtam dühösen, mert inkább a kártyajátékokra figyeltem volna.

– Feketék? – kérdezte, mintha nem is hallotta volna a válaszomat.

– Kicsit.

– Sokat beszélnek?
– Kevesebbet, mint te.
– Szőrös a tenyerük?
– Hülyeség. Senkinek sem szőrös a tenyere.
– Te akkor még nem is láttál majmot – tromfolt le.
– Láttam, de azok ostobák. Egész nap eszik a banánt, és vakaróznak.
– Én azért meglesném őket – mondta, és piros királyt tett le, amivel vége is lett a játéknak.

Apám egy ideig nem kapott munkát, így gyakrabban küldtek ki a nénihez, mert ott mindig volt friss zöldség, és krumplit is annyit lehetett enni, amennyi belém fért. Poloskár néni nagyon értett a krumplis ételekhez, a húst sem sajnálta belőlük. Ha nem voltak ott az oláhok, én mártogathattam ki a lábost. Akkor már dolgoznom kellett a ház körül, nem volt szó többé nyaralásról, szortíroztam a gyümölcsöket, vagy épp gallyakat gyűjtöttem, mert a szabad tűzön főtt étel mindig ízletesebb.

A ház, ahol lakott, cseppet sem volt félelmetes. Olyan magabiztosan emelkedett ki a zombékok közül, mintha legalábbis sugárutak futottak volna el mellette, és nem egy keréknyomná szélesedett ösvény, elegáns korzózók gyűjtanának itt cigarettára, és nem a hegyek felé igyekvők könnyítenének magukon a bokrok mögött. Poloskár néni nagyapja nem sajnálta az építőanyagot, és több házhelyre elegendő kerttel is megtoldotta a telket. Csutka anyja szerint a telekspekuláns Karcsák úgy számította, hogy erre kanyarodik majd a város, és a kisajátítások többszörösen megtérítik a költségeket. De a város inkább a Mecseki-lapály felé terjeszkedett, mert onnan csak az agyagos cigányokat kellett elkergetni. Így aztán Poloskár néni végérvényesen társaság nélkül maradt, hiszen a kerületiekkel ilyen birtok úrnőjeként már nem illett keveredni. A valamikor izzófehérre vakolt falakat a mező fölött kavargó porfelhők szürkítették, a repedések alá pedig beette magát a köd és a tarlókról gomolygó füst, piros foltok maradtak utána, a téglák eleven háta. A nénival a verandán szerettünk ülni, mert ide mindig friss levegő érkezett a nyereg felől, és itt nyíltak a muskátlik is.

Az oláhok az esős idő beköszöntével bukkantak fel a telep végén kanyargó úton. Volt, aki csak egy délutánra állt meg, és olyan is, aki még a süvegét se vette le, miközben továbbállt. De azokból volt több, akik éjszakára is bekéredzkedtek, mert pihenni akartak, mielőtt felkapaszkodtak volna a hegyre. A munkát örömmel fogadták, hiszen senki sem szeretett henyélni egy szépasszony mellett.

A néni szobájából éjjelenként olajos szag ömlött ki vagy inkább szúrós, kellemtelen, mint a senyvedő hulladékfa szaga. Nem volt színe, nem hagyott nyomot, csak másnap hajnalban lett tele meztelen csigával a kert. Az oláhoknak pirkadatra mindig nyomuk veszett, ha kérdeztem, a néni nem válaszolt, a fáskamra lécei ugyanolyan ferdén álltak, mint azelőtt, és a kertkapu is beriglizve, tartóléccel kitémasztva, mert a néni félt a telep guberálóitól, a borostás gyümölcstolvajoktól. Városi rokonait is távol tartotta a háztól, ne üssék bele az orrukat mindenbe, mondta néha, egyedül apámat fogadta szívélyesen, olyankor teáskannát vett elő, és süteményt rakott az asztalra.

Poloskár bácsit egy szeles délután mutatta meg nekem, amikor nem lehetett kimenni az udvarba, mert csak könnyezett az ember a felvert portól. A bácsi kalapot

hordott, és komolyan nézett a szemembe. Akárhogy is forgattam a képet a tükrösszekrény előtt, mindig megragadta a tekintetem. Talán ezért tartotta a néni a hideg szobában, ahová az oláhok nem léphettek be. Állítólag fuvarosként járta a vidéket, akinek a rakománya épp itt borult ki a ház előtt. Már gyűrűs menyasszony volt Poloskár néni, amikor a bácsi elment, de azért a nevet megtartotta.

– Meghalt? – kérdezte Csutka a tisztáson.

– Te mindig csak erre gondolsz.

– Hát így volna normális.

– Lehet – mondtam, mert igazából magam sem tudtam másként elképzelni a szerelmet. Vagy a sírig, vagy sehogy.

Akkor vettem a fejembe, hogy megkeresem Poloskár bácsi holttestét. Egy nap, amikor a néni elbiciklizett a város felé, kivittem a fényképet az udvarra. Csak úgy taláломra letettem a földre, és figyeltem, merre néz. Mindig arra nézett, amerre álltam. De ha sokáig figyeltem, úgy tűnt, hogy időnként az udvar végébe sandít, ahol a korhadt deszkák már a rozsdás vasakkal szórt mezőt jelezték. Jobb helyet kívánni sem lehetett egy halottnak.

Eleinte olyan foltot kerestem, ahol a föld színe megváltozik, de itt már mindent más volt a színe, a korábbi kékesfekete, zsiros talajt száraz, szürkés por váltotta fel, melyen eleinte egy-egy fűcsomó árvalkódott, s csak pár lépés után állt össze bizonytalan, sárgászöld mezővé. Kevesen jártak erre, a rozsdá itt-ott már rápergett a fűszálakra is, a konzervdobozokat pedig úgy megtöltötte a szél porral, mint ha sosem lett volna bennük más. Nem tudtam, hol kezdjem a keresést. A fényképet már nem lehetett kicsempészni, mert a néni, mintha megérezte volna, miben sántikálok, kulcsra zárta az ajtót. Kisebbfajta ásóval túrtam, forgattam a földet. Még bogarak sem voltak benne, semmi, csupán valami állott, penészes szag szivárgott elő a gödrökből. Két nap után már úgy gondoltam, hogy ez a szürke, szagos por lehet Poloskár bácsi teste. A nagyobb darabokat felfalta a gyom, s amivel már nem tudott megbirkózni, akár egy pokrócot, szétterítette a földön.

Csutka tátott szájjal hallgatott.

– Fel kéne jelenteni – mondtam bátortalanul.

– Nem lehet.

– Miért nem?

– Mert én nem beszélek rendőrökkel – mondta, és szigorú arcot vágott.

– A filmesekkel bezzeg szóba álltál – vágtam vissza sértődötten.

– Az más. Az nem komoly.

Ebben persze nem volt igaza. Néhány nap után pirosbetűs plakátok jelentek meg a villanyoszlopokon, hogy a kerületi moziban levetítik a velünk készített filmet. Bár a vetítés kezdetét hétre írták ki, a terem már hatkor megtelt cigarettafüsttel, türelmetlen csoszogással. Hétköznap egy alkalommal, ünnepek előtt viszont kétszer is bejött a gépész, a fennmaradó időben pingpongozni és biliárdozni lehetett a vetítőlyuk alatti, elkerített részen, de bálókra is kiadták a termet meggyűlésekre is.

Negyed nyolckor gyűrött, delfinkék öltönyben a rendező egyik asszisztense állt a vászon elé, és megköszönte a segítséget, amivel a helyiek hozzájárultak ehhez a szép és tanulságos alkotáshoz. Azt is mondta, hogy a film valamilyen mediterrán ország fesztiválján több díjat kapott, de ezt senki sem hitte el annak a

kopaszodó embernek, akinek a homloka már az első szavaknál menthetetlenül gyöngyözni kezdett. Máig nem emlékszem, hogy mi volt abban a filmben, mert ott, ahová mi kaptunk helyett Csutkával, már alig ért el a hang. Amint ismerős, az eredetinel akár háromszor nagyobb arc bukkant föl a vásznon, füttyök és bekiabálások hallatszottak a sorokból, a szereplők egymást bökdösve kommentálták saját magukat. Vihogtak Surdukán zavart pislogásain a Két Mészégető történelmivé vált pultja mögött, Eperjesné dadogó igyekvésén, aki feltétlenül meg akarta mutatni a stábnak hírhedt vegyesboltját, ahol szerinte a sorsdöntő események jelentős része lejátszódott. Az a nyilalló, gyötrő érzés mégis megmaradt bennem, amikor Csutka arca felbukkant a rebbenő képek között. A komolyságában sem szűnő gödröcskék felnagyított látványa, a szemöldök aggódó íve, melyet nyilván az izgalom húzott ilyen szorosra, és az erős fényben világosbarnává szelídült szempár. Tökéletes alakítás volt: könnyed, mentes mindennemű modorosságtól és cirkalomtól. Csutkát abban a három, voltaképpen rövid, de számomra emészthetetlenül hosszú mondatban veszítettem el. Egy ilyen jelenés után senki sem gondolhatta komolyan, hogy velem marad. Ő persze nem érezte velem a döntés megfellebbezhetetlenségét, én mégis tudtam: egyedül maradtam. Egyedül kell megoldanom eztán mindent, segítségére már csak elvétve számíthatok.

Az az oláh, aki biciklijét tolva bukkant föl azon a napon, más volt, mint a többi. Ritkás bajusza alatt minduntalan mosolyra rándult a szája, és szívesen mesélt a gyerekeiről. Szürke, kifakult kezeslábast hordott, aminek a varrását már többször meg kellett erősíteni. Aki varrta, csak azzal törődhetett, hogy minél tovább tartson, a cérnák színére már nem fordított gondot. Ami lábszárnál még piros volt, az deréknál már zöldre vagy kékre váltott. A kezeslábás fölött elnyűtt pulóvert viselt, lábára kínai tornacipőt húzott, amelyik a bokát is fogta. Guberálónak is kinézett, de begyűjtőnek is, aki az ütődött, hibás gyümölcsöket szedte össze ládaszám a közeli gyárnak, hogy lekvárt főzzenek belőle. Biciklire drótozott batyujából szerszámokat vett elő, és szinte kérés nélkül kezdte legyalulni a ház elé kitett, ólhoz való deszkákat.

Poloskár néni ilyenkor mindig jobb ruhákba öltözött, nem sajnálta a városi boltból hozatott harisnyát sem. Tálaláskor úgy helyezkedett, hogy beleszagoljon az oláhok nyakába. Ha tetszett neki a szag, mélyebbre engedte a merőkanalat a levesben, és maga szelte föl a kenyeret. Amikor eldőlt, hogy éjszakára is itt marad, a bajuszos oláh kíváncsi lett a néni nevére.

– Engem Boldizsárnak hívnak. Részti Boldizsárnak – mondta, és kezet nyújtott.

A néni kicsit bosszúsan nézte a kinyújtott kezet. Nem volt hozzászokva az ilyesmihez.

– Poloskár Margit – bökte oda végül.

– Szép név – mondta az oláh. – Érzem a számban.

Ahogy munkához látott, levetette a pulóverét, majd a trikót is. Csak most látott, hogy a kezeslábás túl nagy rá, ezért deréknál valami kötéllel bogot kötött, ahogy a szerzetesek. Ezt most még jobban meghúzta, hogy a nadrág ne csússzon le. Vékony, inas ember volt, csontjain úgy álltak az izmok, mintha valaki odaparrancsolta volna. A néni a diófa alatti fonott székbe ült, és nézte, hogyan dolgozunk. Erősen tűzött a nap, mégsem volt bántó meleg, csak ahogy a hidegszoba

zsánerképein, amelyeken barackszínű derengésben oldódtak föl az alakok. Ha behunytam a szemem, éreztem is a barack illatát.

Amikor szünetet tartottunk, a néni megbontott egy pakli cigarettát. Az oláh kíváncsian nézte a paklit, ide-oda forgatta, mintha keresne rajta valamit. Mozgott a szája, ahogy betűzgette a színes feliratokat. A füstöt egészen mélyre szívta le, és olyan apró, láthatatlan adagokban engedte ki, hogy az ember azt hihette, szinte egészben nyelte le, akár egy falat csokoládét. A másodikra már nem is gyújtott rá, inkább a zsebébe sülyesztette, óvatosan, hogy ne törjön el.

– Ne adjak zoknit? – kérdezte a néni, amikor látta, hogy az oláh csupasz lábra húzza vissza a kínai bokacipőt.

– Minek az? – nézett rá nevetve az oláh.

– Hogy ne büdösödjön a lába. Ezekről szokott.

– Ettől nem.

– Pedig igen. A rokonomnak is ilyen volt.

– Kinek?

– Nem fontos. De ilyen volt, és kellett a zokni.

– Mondja meg neki – mondta az oláh –, hogy minden este mossa meg, és szikkadt fűvel törölje szárazra. Ne használjon szappant, mert az nem jó.

A néni megint elővette a paklit, és odanyújtotta.

– Nem kérek. Ez még megmaradt – mondta, és zsebéből elővette a délelőtti szálát.

Sötétedésig majdnem készen lett az ól. Munka közben keveset beszélt, mert a szegeket a szájába vette, hogy ne kelljen annyit hajlongani. Ez a hallgatás viszont, ami Csutka és az én hallgatásaimhoz hasonlított, megoldotta a nyelvem. Hetet-havat összehordtam neki, miközben adogattam a szerszámokat. Végül szomorúságomat is megvallottam neki.

– Csutka művésznő lesz – mondtam, és vártam a hatást.

Nem felelt rögtön. Hátralépett, hogy megnézzze, egyenesen áll-e a palánkokat tartó lécz. Igazából viszont az én sorsomon töprengett. Majd, ahogy a szegek engedték, annyit mondott:

– Keményebben.

Mármint, hogy ne hagyjam magam. És akkor teljesen világossá vált előttem, hogy ez a bajuszos, fényes szemű oláh, ez a Boldizsár minden bizonnyal megvívta már a maga csatáját, és felül is kerekedett, leszerelt és kibékített asszonya két gyermekkel is megajándékozta, és mindig meleg étellel várja haza urát, de az ágyat sem hagyja kihűlni. Ez a jó kedélyű Boldizsár lehetek én pár év múlva, ha a járt útról le nem térek. Több tiszteletet éreztem iránta, mint apám iránt bármikor, aki, ha perlekedős ügye támadt anyámmal, rendszerint meghátrált. Anyám ilyenkor ágynak vetette magát influenzát, szédülést, hascsikarást színlelve, és apám bármilyen dühös is volt, a harmadik nap után már maga vitte be a reggelit: piritóست sovány sonkával. Hátha tényleg komolyra fordul, mondta nekem aggodva. Anyám rendszerint az ajtó mögött hallgatózott.

Vacsoránál mindenképp Boldizsár mellé szerettem volna ülni, de a néni nem engedte. Könnyű ételt kaptunk, franciásat. A néni mondta ezt a salátára. A friss zöldségekre tojásból kavart, sűrű levet öntött, és aludttejet adott mellé. Az oláh evett belőle, de láttam rajta, hogy nem szereti.

– Milyen gyerekei vannak? – kérdezte a néni.
– Fiú és egy lány – mondta Boldizsár hálásan, mert letehetette a tányért.
– Megmutatja őket?
– Nincs fényképem. Nálunk úgy járja, hogy szerencsétlenséget hoz.
– Értem – mondta a néni.
– Tudja, hogy ismerős a neve? – mosolyodott el az oláh. – Annak idején bejárt hozzánk egy ilyen Poloskár. Bádoggal házalt, de szállított az mindent: szenet, bútort, gabonát, ahogy jött. Magas ember volt, nem lehetett máshová nézni, ha belépett. Hasonlított magára – kacsintott a néni felé.
– Kalap volt rajta? – kérdeztem.
– Látja, erre alig emlékszem.
– Olyan fekete gáborkalap – mutattam a fejemen.
– Rémlik valami.
– És mindig az emberek szemébe nézett – próbáltam neki segíteni.
– Lehet, de...
– Itt fog aludni a konyha mellett – szólt közbe a néni, és intett neki, hogy kövesse. Engem odakint hagytak. Bántott, hogy munka után nem mondtam el az oláhnak, hogy a néniből sosem lenne jó színésznő, mert nem szereti, ha sokáig nézik. A hátam mögött csikorogva gördült le a néni redőnye. Amikor beszerelték, azt hitték, kirekeszti majd az utcai zajokat. A városban, mondta apám, többnyire ilyenkor kezdődik az élet.

Egy ideig még vártam, hogy feljöjjenek a csillagok, de egészen befelhősödhetett odafent. A dróton száradó dohányleveleket lebegtette a szél. A telep felől jöhetett, mert homok ropogott a fogam között. Csak ahol kanyarodni kezdett a földút, pislákolts valami fény, de aztán az is kialudt. Csutkára gondoltam, hogy talán most húzza magára a takarót.

Reggel a néni a házfalnak támasztott bicikli mellett ácsorgott. Zavarodott volt, mint akit rajtakaptak valamin. Az udvar fölött még ott kavargott az esti por, de így is láttam, hogy az ólhoz hozzányúlt valaki, és most már úgy tűnt, nem is szakmabeli ácsolta, hanem avatatlan kezek húzták fel. Talán épp egy nő.

Kopott házikötényén tiszta nefelejcskek kókadoztak. Amikor odaértem, már elmúlt a zavara.

– Tessék – nyújtotta át nekem a biciklit. – A tiéd.

Tudtam, hogy mi a dolgom. A szétszerelt darabokat a mezőn szórtam szét, Poloskár bácsi teste fölé. Egy-két hét és az alaktalan, rozsdás darabok már nem tűnnek fel senkinek. Amikor visszaértem a házhoz, már kész volt a reggeli. Sült kolbászt ettünk, kenyérrel. A belével kimártogattam a lábast, és megköszöntem az ételt. A néni rám mosolygott. Aznap már nem is volt több dolgom.

De nem maradhatott semmi büntetlenül. A kút vize még azon a héten bebőrozott, mintha dögölt varjú lenne az alján. A palántákat hiába öntöztük nap mint nap, gyümölcsük nem pirosodott ki, s ha kihúztuk őket, pincebogarak nyüzsögtek a helyén. Poloskár néni után még ennyi sem maradt. Mindössze a kitisztított ruha hullámozott a déli huzatban a verandán kifeszített kötélén, a szobákban pedig erjedt virágillat terjengett, de mindez természetes romlásnak tűnt, ahogy a lehullott gyümölcsök férgesednek meg a gaz között. És apám léptei koppannak még, amikor másnap reggel összeszedi a házból mindazt, amiről

úgy gondolja, minket illet. Nem volt sok, két bőröndbe belefért az egész. A bútorokért egy mogorva ember jött, aki szuszogva pakolta fel őket a furgonjára, majd miután végzett, lelakatolta a kaput. Ormótlan, ócskapiaci lakat volt, amelyet nem sajnál otthagyni az ember.

Csupán én tudtam, hogy mindez büntetés. Az én kiérdemelt büntetésem. Hiszen azon az estén, amikor rés maradt az ablak és a sötétítő között, meglestem a nénit. Egészen odanyomtam az orrom az agyagszagú üveghez, és láttam a kéklő ereket, ahogy végigfutnak a testén, behálózzák a vajszerű bőrt egészen az éjfeleke bozótig, ahonnan az oláhok rémülete fakadt. Amiért menekülniük kellett, amint az első fény megjelent az ég alján. És ez olyan volt, mintha beleszóltam volna az égiek dolgába, olyan hatalomra tettem volna szert, amely fölött nem uralkodhatok. Hiszen minden jótétemény és rontás, ami megülte a környéket, onnan eredhetett. Ez vonta magához Boldizsár jókedvét, és morzsolta szét Poloskár bácsi mindenlátó tekintetét.

Most már csak ülök a vaskályha percnyi melegében, és várom, hogy elmúljon az éjszaka. Ilyenkor néha úgy hiszem, mindez egész másként történt. Boldizsár azon a délutánon nem is figyelt rám, nem érdekelt az én szomorúságom. Hogy végül is hiába minden igyekező, sorsát legfeljebb ha késleltetheti az ember. És néhány nap után talán visszajött a bicikliért, és búslakodott, hogy nem találja. Talán őgylgett még egy darabig, majd gyalog vágott neki az ösvénynek. De semmiképp sem lehetett az a csavargó, aki főként ékszereket keresett a fiókokban, visszaélve bizalmunkkal, mint ahogy az a néni elejtett szavaiból kiderült. Hiába mesélnék a gyerekeiről és szófogadó feleségéről, arról, hogy példás családapaként él a hegy túlsó oldalán, senki se hinne nekem. Még Csutka sem, aki már rég a városban lakik, de még rajong a rémtörténetekért.

Hajnalban, amikor elered az eső, magam is kételkedni kezdek az igazamban. Ha elhúzom a függönyt, és az eső indáin át nézem az udvart, mindig úgy tűnik, hogy áll valaki a kapu előtt. Épp csak az árnyéka vetül a felázott földre. Csutka lehet az, vagy apám. A szomszéd vagy a pap. De az is lehet, hogy sokáig kellene fürkésznem az arcát, hogy rájöjsek: sosem láttam ezen a vidéken.

Mikoriak a golyónyomok?

Budai Katalin beszélgetése

B. K.: – Az idei könyvhétre jelent meg regényed, a Drága Liv a Kalligram Kiadónál. Minden tekintetben sikerkönyv, vagy ügyes technikákkal piaciilag is azzá tehető, hiszen lehetetlen szerelmi történet, ugyanakkor körülbelül hetven év magyar történelmét fogja át úgy, hogy európai városok tercit is beemeli, ráadásul színházi kulcsregény is, azonosítható, kultikus figurákkal. Értő kritikai írások, elismerő olvasói vélemények születtek róla. Szeretném tehát ezt az új művet – gyakorlatilag sok-sok éve folyamatos – beszélgetésünk középpontjába állítani, tudva, hogy számos tekintetben elméleti munkásságotnak, esszéidnek s regényeidnek fontos összegzését is jelenti. Regényelméleti vizsgálódásaid fókuszában (főleg a Rocinante nyomában-kötet írásaira gondolok) az Én-vesztés történeti stációi állnak. Szamba veszed a helyére kerülő pótlási lehetőségeket is. A Drága Liv, bár egy ilyen mélységű és terjedelmű, műfajilag is sokszálú pályán nem meglepő módon, de mégis egy újabb megszólalási-, ha tetszik, eljárásváltozattal áll elő. Ez pedig – olvasóként így értelmeztem – a közös tudatáram, mely mintha egy nagy közös történet átélhetőségénck különböző stációin lüktetne át.

S. I.: – Ne feledd, abban állapodtunk meg, hogy kerüljük a regényelméleti ügyeket, azt is, amit az író szándékainak, önmagyarázatainak lehet nevezni. De mégis, mintha máris nyakig benne volnánk. Sajnos, belőlem hiányzik a humor. Pedig irigylem a léhaságot, amivel például Eco *A rózsza neve* utószavában néhány neki feltett kérdésre csakúgy odave-tti: „mit tudom én” vagy „nem énrám tartozik, hanem rátok”. Ezekben a rálegyintésekben az író kemény munkával, céltudatosan kicsiszolt „piaci énje” működik. A kultúripar nálunk is kitermelte az ilyen mutatványokat. Az Én-veszendőség problematikájára nehezemre esne a „piaci énem” modalitásában válaszolni. Megpróbáltam az Én-alakulást mint korjelenséget és epika-poétikai kérdést néhány esszében megközelíteni. Főképpen az foglalkoztatott, hogy a Beckett utáni korszakban, ugye, úgy tűnt, hogy ő eljutott a Semmi egy olyan pontjára, ahonnan kérdéssé lett, hogy következhet-e még bármi, szóval, hogy az ő műveit követő *utániség* időszakában mi történhet az Én-nel a regényben. Ez az *után* az európai regényben már negyedszázada tart. A magyar regényben más a helyzet. A huszadik századi magyar regény sokszor tárgyalt fáziskésésén túl ennek a különbözőségnek szerintem egyik oka az, hogy, szemben az európai regénnyel, a tizenkilencedik században meg sem képződött az autonóm Én a művek poétikai centrumában. Minde-nütt (életben és irodalomban) az örökösen függő helyzetben lévő, kifejtetlen Én pillantá-sával találkozhatunk. A probléma fókuszálása érdekében a *Tragédiát* hozom példának. Gondoljunk Az Úr és Lucifer között ingázó emberpárra, arra, hogy minden az ő fejük felett történik, holott velük történik.

A huszadik századi európai regény, a regény útját kísérő irodalomtudomány három évtizede, nálunk egy-másfél évtizede, szembetalálta magát azzal, hogy a tulajdonság nélküli-osztódó-veszendő-fölszámolódó Én után is kialakult a személyiségnek valami-lyen állapota. Vagyunk. Ez a felismerés nagyjából a „történelem vége”, a „regény vége” neurózisok fölszámolódásával történt-történik. Az Én végsőnek tekintett semmi-szituáci-ója kezd „valamivel” kitöltődni.

A *Drága Liv*ben az foglalkoztatott, hogy mi is ez, ki is ez a valami. Mi a szituáltsága az eredfordulón? Melyek a zajló változás poétikai konzekvenciái? Milyen regénylehetősé-

gek felé nyit? Nem egyszerűen az autonóm Én helyének pótlása ez, mert az szerintem a már elmúlóban lévő regénykorszak kérdése volt. Csak nem tudatosodott eléggé. A „*vagy-vagy*”-ok – szövegirodalom-referencialitás, megszakítás-linearitás stb. – álproblémái foglalkoztatták mindenekelőtt a nyugati eredmények mögött kullogó regényteóriát, s ennek nyomán a némileg tanácstalan, a poétikák között kapkodó prózaírók egy részét is, az „és-és”-ek helyett. A divatok nyomán kialakult, eléggé agresszív kánonképzések elterelték a figyelmet arról, hogy minden író másképpen „csinál” regényt a kizárólagosan a sajátjának mondható „anyagból”. A ma regénykorszakának egyik igazán tétszerű poétikai problémája szerintem az, hogy az említett utániségben miképpen hozható játékba az, amit az amorf-Én újabb, a veszendőség fokozatát is „megélt” változatának tartunk. Számomra feszült, sokféle utat nyitó lehetőség ez, s ezt nevezheted újabb megszólalásnak, eljárásváltozatnak.

B. K.: – *Ha már történelmi áttekintést is adtál, hadd nyúljak vissza csak egy megjegyzés erejéig: ezzel az „és-és” egymásmellettiiséggel, a főszereplőket összetartó, közösen elosztható „emlékkészlettel” nem tetted-e mintegy keresztútra a Livet, a modernizmus és a poszt-posztmodernizmus ágas-bogas keresztesződésére, mikor a woolfi közös tudatáramot és a tulajdonságait hiába kereső embert is beemelted egy, a magyar történelmi sorsfordulókhoz és a szellemi apakeresésekhez kapcsolt regénybe?*

S. I.: – Egy ideje foglalkoztat, hogy az anyagomnak van egy olyan kényszerítő dinamikája, amely számára sem a referencialitás poétikai eszköztára, sem az imaginációval kialakított regénykonstrukció, illetőleg nyelv nem „adja ki” a vágyott, ekvivalens formát. Az önmagammal való elégedetlenség vezetett el addig, hogy úgy éreztem, azt a megmozdításra váró, több mint fél évszázadot átfogó-sűrítő tömböt, amit regénnyé akarok vésni, csiszolni, szóval, amihez formát keresek, csak a klasszikus modernitás és a posztmodernitás teljes eszközarzenáljával lehetek képes megszólítani. Az „ismert” valóságnak egy valóság feletti, teremtett változatát, a referencialitás és imagináció, nem tudom másképpen mondani, egymásra rétegezetségével, kombinációjával próbáltam megtalálni. Ebben az értelemben valóban keresztútra tettem a Livet úgy, hogy ezt én, az előbb említettek értelmében már a posztmodern utániség regényszituációjának tekintem: a woolfi tudatáram-poétika beemelésének a történelmi szituáltságba. A regényírói leckét az jelentette, hogy miközben ezek a magyar történelmi fordulók átvilágíthatlanok, bennük olyan tudatok „mozognak”, amelyek instabilak, tapogatódzók, önmegsemmisítőek, éppen annak a valóságtömbnek az üzenőjeleit bizonytalanítják el, amelyeknek a létüket köszönhetik.

B. K.: – *A tudatok instabilak, viszont nagyon sok minden nem az. Részt vettem egy ritka szerencsésre sikerült könyvbemutatón, mikor Poszler György professzor és Tarján Tamás beszélgetett veled a kötetről. Élvezettel szálazták szét ezt a valóságvonatkoztatás-problematikát, hiszen egy ennyire hely- és térélményekkel telített regényben, ami legalább három generáció közös emlékeit hívja elő, nagy a tét. Tényleg látni a Deák téri rendőrség ablakából az Andrássy út torkolatát? Azt is ellenőrizni tudjuk, hogy az Orczy úton, a Golgota utca sarkán valóban éles, csikorgó hangon fut-e a villamos, vagy hogy Gábor Miklós tényleg hordott-e széleskarimájú Bogart-kalapot.*

S. I.: – Elengedhetetlen volt számomra a referenciális és imaginatív szintek közötti zavartalan átjárás. Az „ismert” események *felött* elhelyezett „lencsék, fényhatások” cserélgetése. Kétszer utaztam végig az Orczy úton, hogy meghallgassam a sín csikorgását a Golgota utca sarkán. Kellene ennyi bizonyosság, hogy annak a fejezetnek a miliójét, amely telítve van korhadással, lerobbantsággal, a tekintetekre-lelkekre rátelepedett rozsdásodással, a vasbaöltözöttség imaginációjába emelhessem. A mai Andrássy úton is végigmentem úgy, hogy miután kétséges, hogy az egykori Deák téri főkapitányság második emeleti ablakából mit lehet látni, megnézzem, van-e olyan pont az Andrássy úton, ahonnan meg lehet pillantani a Deák téri ablakokat. Hiszen ez éppen a regény egyik főszólam: az '56-hoz tapadó emléksorok több ember által megszottott képei. Ez a van is-nincs is,

ez a bizonyosság-felülvizsgálat, az elbizonytalanítottságba való bele nem nyugvás fűgyszerűen szeretne végigvonulni a regényen.

B. K.: – *Sok mindent elmondátál a Drága Liv formaképző elveiről, nézzük most a figurákat. Három főszereplője van, a történetmondó Zoltán, színházi ember, dramaturg, Gábor, egy '56-os emigráns, később Algériába került mérnök, akinek naplóját Zoltán olvassa, s kettejük között áll egy figyelő, a „sok műltra” kissé irigykedő, hozzájuk képest fiatal nő, a Párizs és Budapest között ingázó, a két férfi és saját édesanyja emlékeit összehangoló, titokzatos Liv, azaz Lívia. Egymás történeteivel vagyunk, villant fel ez a mondat olvasás közben, hiszen ők mindhárman, szülei, barátaik, Zoltán pesti értelmiségi kapcsolatai (édesapja híres rendező volt, édesanyja gordonkaművész) körkörös motívum- és szólamerősítések által sugallják a történeti idő és a saját gondjaink közösségét, akár Algírban, akár Kecskeméten járnak is, egymás lábnyomába lépve. Ezt a benyomást az Egymás tükrei vagy a Ráírások fejezetcímek például szintén erősítik.*

S. I.: – Oidipusz és Kreón is egymás története. Hamlet és Claudius is. Estragon és Vladimir is. A Liv különböző stáción-létek közös története próbál lenni. Gábornál ez az elmerülés stációsora, Livnél az azonosulásvágy kudarcainak sorozata, Zoltánnál a reflexivitásra önreflexivitásra tartalékolt erőforrások kimerülésének folyamata, a végső „van-e még mit nézni?”, „van-e, aki még néz” fokozatig. Ismételten hivatkozom Musilnak arra a gondolatára, amely szerint valamennyien kapcsolatban vagyunk, nemcsak önmagunk történeteivel, de másokéival is, az álmainkkal is, mások érzéseivel is, amiről nem is tudunk.

Az, hogy egymás történeteivel vagyunk: nem új felismerés. A kérdés az, hogy az emberi útonlét egy regényben megvillantható stációsorozatában ez mit jelent. A kupola alatti produkciók feszültségét nem csökkenti a kifeszített védőháló. Ismerjük azokat a pillanatokot, amikor a megakadályozhatatlan zuhanás után a „résztvevők” a hálóban próbálják imitálni a félbeszakadt mutatványt. A regénykontextusban is kialakulnak az Én számára a hálóban-lét másolatprodukciói. Ez megfelel a Liv figura-szituáltságának. Persze ők arra, hogy „ez most mi”, nem döbbennek rá, mivel ez az ő létük „referenciális”, nem kívülről nézett világa.

B. K.: – *Mondható-e, kicsit abszurdá sarkítottan, hogy korlátozott számú történet van, ezért meséli még egy francia hotelportás is egy dunai hajós történetét, s Gábor is a forradalomban életét vesztett barátja történetét meséli el sajátjaként algériai anyósának? Kevés mára már a sajátunk, ezért szeretnénk részesülni a régiekéből, azokéból, akik még „tudnak dolgokról”, ahogy Liv is erre vágyik? Amnézia és felejteni nem tudás változnának tehát?*

S. I.: – Megemészthetetlenül sok közös történet van. A Sixtus-kápolna freskóján a két ujj találkozáspontjában évezredek története sűrűsödnek. Egy tekintetben is megszámlálhatatlanok a felcsillanó viszonyok. Ezért kapta az indító fejezet *A Liv-tekintet* címet. A tekintet működteti az emlékezést, és „adáshiba” esetén áll be az amnézia. A saját történet hiánya Liv számára ugyanakkora súly, mint Gábor számára a saját történet cipelése, Zoltán számára az apja öngyilkossága. Ezek együtt adják ki azt a hálót, amely sorsháló lehet a számukra, hogy az előbbi akrobata-metaforánál maradjunk.

B. K.: – *„Amiben élek, annak semmi köze ahhoz, ami rám maradt, amit megtanultam és átéltem”, gondolja a regényed főhőse a gyakori aluljáró-képek utolsójában, a Nyugati pályaudvari aluljáró infernális közegében. Nem érzed-e, hogy egy változáshívó és nyitott, megújulásra kész teoretikus, akit az elmúlt évtizedekben benned megismertünk, kicsit hetykén szembe megy ezzel, mikor a múltbeli leletmentés során egyszersmind elsiratja a „helyeket”, a presszókat, a lányokat, a Teleki teret, Mándyt, aki megírja még a Teleki teret, a még a „szétlapulásukban” – Poszler tanár úr szava – is alakítható sorsokat, a menekülésben összezártak szolidaritását, az „élményekkel bírás” lehetőségeit? Talán nem a nosztalgia a megfelelő szó erre, de mégis valami, ami közel áll hozzá, s amit nehéz egy szóba tömöríteni: viszonyod az időhöz.*

S. I.: – Ne feledd, nem tartom magam teoretikusnak. Az vagyok, aki vagyok: a mester-ségen és a korszakon töprengő író. Egy regény első sorának leírásától kezdve szét kell vá-

lasztani a figurákat és az alkotójukat. „Belül” az írónak, de „kívül” a befogadónak is. A regényalak számára nem léteznek „korszak”. Számukra a helyszínek, az események, a kapcsolatok léteznek. Zoltán veszi észre a régi Belvárosi Kávéház, az Erzsike presszó, az egykori nemzetiszínház Blaha Lujza tér vagy a Japán Kávéház, amelynek művészasztalánál ötévesen járt, elsüllyedését. De ez nem nosztalgikus ráébredés. A dolog súlyosabb. Az ő számára ezek kapaszkodópontok voltak. Az utolsók. A még őrizhető kapcsolat a meg-hitt helyekkel. Liv számára ilyenek már nincsenek. Ezért próbálja olyan mohón magáévá tenni mások emlékeit.

A veszendőségélmény a korszakkultúra kontextusában is rávetül mindenre. Gádor, a színész-rendező egy próba után az egyik fiatal színészével vitatkozik. A fiú ezt kérdezi: miért olyan biztos benne, tanár úr, hogy megtalálható az, ami történt, hogy mindenki nyomoz is utána? „Maga már egy másik kultúrából beszél, feleli neki Gádor, abban a kultúrában, amit én ismerek, lehet nyomozni bizonyos dolgok után, de ez magának meglehetősen röhejes.” Amikor ezt a beszélgetést felidézi Zoltán számára, belekapaszkodik a karjába, „erősen szorít, elfojtott sírás rázza a testét, jön még, jön még egy forduló, öregem, mondja, de az már nem lesz az enyém”.

Azt hiszem, az, hogy ilyenek írtam meg őket, nincs ellentétben mindazzal, ami az írói nyitottságot jelenti. Éppen az írói nyitottság igénybejelentésének tekintem, hogy a regény alakjai kiteszik magukat koruk valóságos helyzeteinek. Persze van ebben leletmentés is. Igyekezet a pillantás takarásának elkerülésére. Katasztrófakorszakban átélt gyönyörű napokat és helyszíneket is őrzök.

B. K.: – *Kevés olyan kortárs magyar író van, aki hozzád hasonlóan ennyire tudatosan – „a helyzetfelmérés radikalizmusaként” is említéd ezt az eljárást – dolgozik, regisztrál, halad egy maga szabta ösvényen. Mégis, az Idő mint filozófiai posztulátum, mint történelmi idő, az aktuális léhelyzetek szinkron-síkja, sőt mint a tény pillanat-ideje is talál szövegetut munkáid hosszú sorában: a Századvégi történet a 18. század végéhez, a Szefforiszi ösvény a harmadik századhoz, az Átváltozások kertje pedig a szerbiai háborús időt változtatja egy csak lételméleti síkon zajló történés pre-idejével.*

S. I.: – Engem az Idő nemcsak feltáró-feltároló, hanem lappangó-elfedő dinamikájában is foglalkoztat. Az a „valami”, amelyben élünk, mint a bizonyosságvesztések, a kétségbevonások, a helynemtalálások, a maszkirozott tekintetek tér-ideje. Ezt a váltást a motívumok folytonosságával–metamorfizálódásával próbáltam követni. Belőlük szerettem volna olyan, állandóan szövében lévő hálót képezni, amelynek a metszéspontjain összekapcsolódik az Én-őrzés-vesztés, az emlékezésre való vágy és képtelenség, az önreflexivitas és a tudatzavar.

Az egyik ilyen motívumot *alattiságnak* nevezném. Ez a térdimenzióként és idődimenzióként is „alkalmazott” epikai motívum egyrészt valóságos alattiságot jelent, például Párizsban, Salzburgban, Budapesten. Folyamatosságuk, együttes „párbeszédeik” azonban szeretnék a „látható” mögöttség imaginatív térképét kirajzolni. Egy másik beszélő motívum a *Casablanca*-toposz volna. Nemcsak Gádor öltözékéhez kapcsolódik mint szimbólumkellék, de a főalak apjához is, akitől Gádor a Bogart-kalapot kapta, s ezen át a második világháborús síkot is bekapcsolja az üzenőmotívumok hálójába.

B. K.: – *Arra, hogy a tény pillanat-idejéből hogyan lesz szituációs idő, különös példákat láttam. Egyik naplójegyzetemben Sára Sándor Don-kanyar-filmjének egyik riportanyagát, Lajtos Árpádot örökítéd meg, aki elmesélte, hogyan vette tudomásul a tisztikar az összeomlás hírét. Ebből az egykori feljegyzésből mintegy regénybetétté nemesedve és hosszabbodva lesz történet és figura.*

S. I.: – Ez a motívumképzéssel kapcsolatos munkához tartozik. Tekinthejtük ilyennek a tankmotívumot. Az történelmi valóság, hogy 1956. november 4-én, túl az éjfélen, innen a hajnalon, a Deák téri főparancsnokságról jelenti a Parlamentbe Király Béla telefonon – nem a saját nevében, hanem mint Főparancsnok szerepel –, hogy az akkori Magyar Ifjúság,

ma újra Andrassy úton szovjet harckocsioszlop közeledik. Ez, mondhatjuk, s már említettük is, a referencialitás síkja. Csakhogy Livben, aki erről Gábor naplójából tud, mikor Pestre jön, felmerül, hogy le lehet-e látni az épület második emeleti ablakából a sugárútra. És ez a „hol bizonyosság, hol kétely” Zoltán számára is megjelenik, folyamatosan „ját-szó” motívummá lesz, mintegy lehetőséget adva az imaginációs szint megteremtéséhez, amelyben a forradalom emlékeztetőnek különféle nézőpontjai működnek, összecsapnak és „kidolgozzák” a múlt általános elbizonytalanítottságának érzetét. De össze is kapcsolja a tankmotívum a pillanatidőt a situációs idővel, amikor Zoltán anyja varsói koncertje után, 1981 decemberében, a hóhullásban a Gdansk irányába elhúzó tank láttán felkiált: itt is egy tank! Szándékaim szerint később Zoltán előtt mint szimbólumkép jelenik meg, mikor a Művész presszó esőverte üvegén át kipillant az éppen üres Népköztársaság útjára, s mintha látna ott végigcsörömpölni évtizedek múltán egy harckocsit. Miközben felépül a képzeleti szint, az alakok „referenciális világában”, éppen a képzelet működése által, a helyek-események-emlékek elveszítik üzenő mivoltukat. Valami, ami van, kiürül, valami, ami „használatba kerül”, használhatatlan.

B. K.: – *Nehezen szabadulok az időkérdéstől, mert a prózában egyre inkább megjelenik a mondat-idő, a bekezdés-idő, az emlékéramlás-idő. Úgy értem, egy mondat lefed tíz évet, egy „tekintet”, ami mindig többjelentésű főnév, három oldal.*

S. I.: – Ebben a regényformában, ha a sorsok összekapcsolódnak, akkor a tudatok-emlékek között is átjárás jön létre. Az utolsó fejezet elején Zoltán a bécsi Heldenplatz környékén sétál. Livhez utazik, a saját érzéseire figyel, de természetes módon reflektálja azt is, amit lát, a bécsi forgalmat, a Heldenplatzot mint történelmi toposzt a náci időből, de a japán turistákat is, fényképezőgépeikkel. Azt is, hogy Gábor mit mesélt el neki egy tíz évvel korábbi bécsi útjáról, amikor részt vett Bernhard *Heldenplatz* című drámájának hírhedt bemutatóján. Azt is, amit Gábor érzett és gondolt, amikor mesélt. Ezek mind különböző időszintek, topográfiaiak. De: *együtt kell*, hogy megjelenjenek. Akkor kapnak értelmet, ha Zoltán tudatán, pillanatnyi érzésvilágán át kerülnek a helyükre. Vagyis ennek a rengeteg emlékekanyagbeli, történésbeli, a modalitások másságait is magába foglaló különbözőségnek kellett egységes „belső” esemény-színteret és természetes időpillanat-sort találni. Ez volna az, amit szerencsés kifejezéssel „emlékéramlás-időnek” mondtál. Valóban az volt a szándékom, hogy egy mondat néhol magába olvasszon akár tíz évet, máshol egy tekintet sűrítetttségéhez oldalakat használtam el. A tonalitáson belüli atonalitások? Vagy a tónusok elengedhetetlen kidolgozása az atonalitáson belül?

Írás közben azt éreztem, hogy egyetlen múltat idéző mondat előhív egy jelenbeli cselekményt előkészítő érzést, illetve a jelenben „nem lehet” kikerülni valamit egy régen halott mondat elvonné tétele nélkül.

B. K.: – *A Livben számtalan olyan értékes információ rejlik, melyet a magyar kultúrhistoria nehezen nékiülözhet. A kötet vállalja ezek közkinccsé tételét, különböző szövegregisztereket helyezve egymás mellé. Ilyen értelemben önálló kismonográfia rejlik a Gábor Miklós-alteregő Gábor-figurában, az ő színház- és próbaelméletét felidéző szövegekben, vagy a Pünkösti Andor rendezőszeni-jét megmutató elemzések kibontásában. De más példát is mondhatok: a Lutoslawski–Bartók párhuzamra, a Caravaggio kép-elemzésre vagy az '56-os fiatal emigráns generáció kezdeti életútjára szintén e mű olvasása nyit rá. Van-e a Livben számodra olyan csíra, melynek továbbnövesztését fontolgatod?*

S. I.: – Egyrészt az itt a probléma, miként lehetséges egy regény alkotóelemeinek részévé tenni azt, hogy az emberi útkereséseknek, kapcsolatoknak, roncsolódásoknak van egy olyan mélyvilága, amit a kultúrán, a szellemi-művészi jelenségeken át lehet megközelíteni. Másrészt: az ábrázolt korszak „jellemében” nagyon is benne éreztem a huszadik századi kultúra és művészet hazai sajátosságait, az önkereséseket, tapogatózásokat, befulladásokat. Ezért is választottam a színházi világ „bejátszatását”. Ebben a miliőben az

elemi mozdulatok közé tartozik a szerepjátszás, a maszkok viselése, az önreflexivitás kényszerűsége vagy éppen hiánya. Mindez az egész regényvilág számára hasznosítható.

A veszély az, hogy esszéisztikus-vallomásos betétek alakulhatnak ki, amelyek idegen földdarabokként leszakadnak a regénykontinensről. Ezúttal nem fenyegetett ez a zsákutca, mert a szereplők nagy részének a számára a kultúra és a művészet „ügyei” hozzátartoznak a mindennapjaikhoz, rajtuk keresztül élnek. Az természetes, hogy a felidézett apafigura, akinek Pütkösti Andor a modellje, Gombrowicz fiatalkori drámája után kutat. Az is, hogy Zoltán 1965-ben a Párizsban vendégszereplő Egyetemi Színpad tagjaként végignézzon egy a sorsát befolyásoló Grotowski-próbát. Az is, hogy anyja, aki egy vonósnégyes tagja, Bartókkal foglalkozzék. Az is, hogy a hajdani Építész-pince művészasztalánál felmerüljenek olyan témák, amelyek kapcsán Zoltán számára rendkívüli eseménnyé válik egy Caravaggio- vagy egy Guardi-képpel való találkozás, vagy mindaz, ami a könyv borítójára egy kis kockában kivetített Poussin-festményhez kapcsolódik. Hogy volna-e mindezekben valami továbbnövészthető csíra? Remélem.

B. K.: – *Ami neked műhelymunka, az az irodalomtudósok számára teória, s te szívesen olvasod az írásait, még ha nem akarsz is belesétálni a túlzott töltekezés csapdáiba. Ugyanakkor szintén nagy élvezettel, szinte építőmesterként rakod ki a szöveg-téglákat, íveket, boltokat, áthajlásokat, tetőornamentikát. Vajon nekem, olvasóként, mennyire kell figyelnem erre? Fel kell-e egyáltalán ismernem, hogy itt most munka folyik?*

„Az olvasónak a regényhez való kapcsolata ma már inkább munkakapcsolat, semmint örömkapcsolat”, írta a Rocinantében. A Livben hogy történt mindez, ha ebben a kettősségben vetem föl a hozzá fűző műhelykapcsolatod és a korábbi regények közti különbséget?

S. I.: – A regényeknek különböző kompozíciós elemei vannak. Ezeket minden író másképpen találja ki és csinálja meg. A másképpent én a mai regénykorszak vezérszavának tekintem, habár gyanitom, hogy ez mindig is így volt. Ha a mai teória ennek elismerése irányába tenne egy lépést, azt hiszem, szívderítőbben szolgálná a minőségek érvényre juttatását. Számomra fontosak a fundamentumok, a tartóoszlopok, de ugyanilyen fontosak az áthidalások, ívek és az ornamentikák, ami nincs ellentétben a szükséztávútsággal, a szikársággal. De mindebből semmi nem tartozik az olvasóra. Észre sem szabad vennie. Ha a váz, a struktúra kitűnik, az lehangoló: az „eltüntetéséhez” veritékes munkára van szükség, néha nyolc-tíz átírásra.

De ne tévedjünk, nem a posztmodern regény tette az olvasást munkakapcsolattá, hanem már Joyce, Broch, Beckett s a francia új regény. Ennek az volt az egyik oka, hogy a filozófia akkoriban kezdett válaszképtelenné mutatkozni, és megszületett az a hatalmas irodalom, amelyik az így támadt bölcséleti úrt is megpróbálta „önmagával” kitölteni. Ma a filozófia is, a regény is nagyjából közösen válaszképtelen. Ebben az utániságban a regény éppen azt keresi, hogy miféle eljárásmodokkal tudna „viselkedni”. Olyan regényt kívántam írni, amelyik képes beszélgetni az olvasójával, felújítja az olvasás közbeni ráismerés örömét, ám ugyanakkor láttatja, elbeszéli a történelemtől gyötört egzisztencia kérdéseit. Lassan úgyszólván túljuthatunk a világszerűség-nyelvszerűség áldilemmáin, s azon a hiten, hogy az irodalom nem más, mint a saját technikája. Ennek az elvnek az apológiája sok zsákutcát teremtett. Az írói anyag és a technika bonyolultabb szimbiózis, folytonos cserebomlásban vannak. Ezt a ténytet nehéz elsinkófalni.

Van, amikor egy váratlanul felbukkanó eseménytömb, érzelmi-lelki konstelláció, a léttapasztalatokból váratlanul leszűrt esszencia, mint ama szekrényből ránk dőlő csontváz, el sem képzelte poétikai választak elé állítja a „bejártott” technikájára felesküdtött írótet.

B. K.: – *„Egy ország, ahol még azt sem lehet pontosan tudni, hogy egy ház falán mikor laknak a golyónyomok.” Gondoltam, megmondom, nekem melyik a kedvenc mondatom a könyvből. Ez. Ha nagyon vulgáris akarnék lenni, megkérdezhetném: panaszkodunk vagy büszkélkedünk-e a golyónyomokkal?*

mainkkal? Azt gondolom, hogy a mentalitások harcára, sőt a napi politika ideológiai-argumentációs színvonalára derül fény azáltal, ki hogyan felel erre a kérdésre. Te esszénapló-folyamodban több kötetet át kerested erre a választ. 2002 nyarán vagyunk: éppen mi az állás?

S. I.: – A golyónyomok. Negyvennégyből-negyvenötből? Ötvenhatból? Ki lőtte? Kire? Az egész század falain ott voltak a golyónyomok. Ott is maradtak.

Láthatatlanul is. Malter rajtuk. Mész a hullákon. Közben pedig gyermekek, unokák, dédunokák, ükunokák. Visszanézve: szülők, nagyszülők, dédszülők.

Ez az ország száz éve nincs kitalálva. Előtte sem volt, de ez most túl messzire vezetne. A kitalálatlanság közös felelőssége minden kormánynak, a rendszerváltás utániaknak is. Cipel, gyötrelmes terhek, a mindennapokban, a lelkekben, az emlékekben. Az Európai Unió kemény feltételei most talán végre megnyitnak valamit az ország számára. Megint kívülről, helyettünk, de szerencsés esetben legalább a mi igyekezetünkkel is. Ezért nincs másfelé út. A kérdés: vajon fel tudunk-e nőni ehhez. Vannak kétségeim. 2002 nyarán ez az állás.

De szívesebben beszélek arról, mit jelent mindez a regény számára. Némi aggodalommal hivatkozom Pilinszkyre. Jöhet ugyanis legyintés: hol vagyunk már attól a versbeszédőtől. Nem zárhatom ki, hogy az újabb nemzedékektől nagyon távol van. Ezért inkább a *mindenkori* hiteles rápillantásról elevenitem fel két gondolatát. Írtam róluk hosszabban, most csak egy villanásnyi fény vetüljön rájuk.

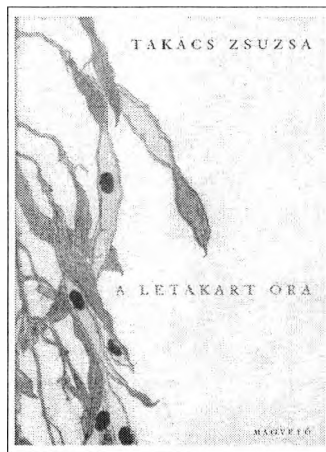
Egy helyen arról beszélt, hogy a jelenből nehéz megítélni, ki fejezte ki hitelesen a korát. Kétséges a divatos kánonképzés. Azt hittük ifjúságunkban, mondta, hogy a kor Thomas Mann, s csak később értettük meg, hogy Kafka. Egy másik alkalommal azt említette, hogy az élet dolga a megoldások keresése, az irodalom azonban ott kezdődik, amikor a sakk-matt helyzetekkel kell szembenézni.

Ennek a jegyében felelem a kérdésre: az örökös, felderíthetetlen eredetű golyónyomok számomra nem is panasz, nem is dicsekvés tárgyai. Mindkettőt hamisnak találnám, a divat kiszolgálásának. Ama sakk-matt helyzetnek tekintem, ahol az író története a kezdetét veszi azzal, hogy *kitakarja* az imaginatív golyónyomokat.

KI ÍRJA, HOGY CSINÁLJA?

Takács Zsuzsa: *A letakart óra*

„Ha írok, a hála érzése tölt el. Innen a megindult hang...” Meglehet, illetlenül szakítom meg itt Takács Zsuzsa vallomását, talán majd egy kicsit meg is hamisítom, a magam szélsője szerint folytatom. Azt mondja, azért szól *megindult* hangon, mert hálás, akár még az *ínséges időnek* is, azaz: keserves élményeinek, mert hozzásegítik az íráshoz, a vershez. Szóval, megéri szenvedni, ha ilyen módon hasznot húzhat belőle. De nézhetem a feszültségoldó alkotást egy kicsit másképpen is. Aligha kell bizonygatni, hogy az írásnak, a megfogalmazásnak van valami gyakorlati értéke is, vagy hogy szebben mondjam, gyógyító ereje, de hát ezzel mindnyájan, nem költők, írók is, így vagyunk: ha ki tudjuk beszélni a bajainkat, máris megkönnyebbülünk, oldódik bennünk a görcs. A lélekelemzés is erre alapozta gyógymódját, a költészet csak abban más, hogy a terápiához a hatásos megfogalmazás is hozzátartozik. Hogy azt is érezzük: jó művet írtunk. Innen hát Takács Zsuzsa lírájában a megindult hang? Mert hálás a szenvedésért kárpótlásul kapott versekért? Miért is ne hinném el neki? De azért hozzátenném azt is, hogy természetből érzékeny alkat, civilben is ellágyulásra, melankóliára hajlik. Melankóliára még akkor is, mikor éppen szenvedélyes, merész erotikus műveket ír. Kedélyéből következik az is, hogy nem csak a körülhatárolt jelen időben él, hogy minden pillanatán átüt az emlékezetében-félemlékezetében szinte test szerint jelenvaló múlt, az is, amelynek nem lehetett közvetlen részese. A kötet záróciklusában, néhány nagyon szép versben, mondhatni, karnyújtásnyira tapinthatóan megképződik a jövő. A személyes, a közös mulandóság, hogy megkockáztassak egy paradoxont: a kivilágított homály. Aki elolvassa *A vendég kalaplengetését* vagy *A kivilágított utca próbatételét* (polifonikus darabok, a legerősebb szólam perze a búcsúzása, a gyászé, de édesen sajgó vágyakozás és groteszk játékoság fonódik bele), megérti, mire gondolok. Bár Takács Zsuzsa egyébként is megszerkeszti köteteit, *A letakart órában* ez a szándék különösen szembeszökő. Magától adódik a hármas tagolás, az első ciklusban a jelenről, a másodikban a múlttól, a harmadikban az előre átélt jövőről szólnak a versek. A kötet címe, illetve minden rész bevezető darabja nyomatékosan adja tudtul, hogy a költő kiiktatta világából az időt, neki az átélhető idő a szó mindkét értelmében mérhetetlen, hátrafelé, előre is nyitott. A gyűjteménynek éppen ez adja, hogy egy képzavarral éljek, súlyos lebegését. Akár azt is mondhatnám, hogy újabb versei tragikus hangoltságúak, mert legtömörebb rétegük az újra és újra átélt elmúlás, de jellemzőbb rájuk az elégikus hang, a fájdalmas szomorúság. Ezt a felhőző mélabút világítja át az a bizonyos megindultság.

Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2001
52 oldal, 1190 Ft

S ha már az imént a pszichoanalízist emlegettem, hadd utaljak vele most másfelé is. A vers megformálásában Takács Zsuzsa tudatos költő, de lírája nem intellektuális fogantatású, csak ritkán gondolatok, többnyire inkább közérzetek, lelkiállapotok rajza. Ha nem mondaná ő maga is, hogy „Akaratomon kívül, belső szükségből, teljes kiszolgáltatottságomban keletkeznek többnyire írásaim, sok közöttük az ún. diktált szöveg, melyen csak a javítás, szerkesztés munkáját végzem el utóbb.”, egy-egy verse olvastán én is így képzelném. Anyagukban, dinamikájukban, kiszámíthatatlan kapcsolásaikban érezhetően nagy szerepe van a tudattalannak, a féltudatnak, csakugyan ráhagyatkozik valami belső hangra, vagy, józanabban szólva, enged az álom vagy az álomszerű lelki tartalmak késztetéseinek. Majd aztán rendet tesz a megnyitott pinceajtón irracionálisan előgomolygó materiában. Azt hiszem, *A letakart órában* is van néhány olyan vers, amelyben, több-kevesebb hűséggel, egy-egy álmát írja le. Ilyen, gondolom, a *Búcsúzni jöttent, mondom* (a furcsa, keserves erotikus vers első sorai mintha egy csakugyan megesett történetet mondanának el, de ez a jelenet aztán belemosódik, s éppen legérzékibb képeivel, valami ingatag közegbe) vagy *A megtévesztő külsejű vendég*, amelyben az agresszív jövevény, a „tömzsi, szakállas férfi” vérszomjas kaukázusi keselyűvé változik, de az is lehet, hogy csak a lázas képzelet rajzolja át a különben csakugyan hús-vér látogatót – az ilyenfajta versekben éppen az a jó, hogy nem is tudjuk, igazából melyik tartományban járunk. Álomtermészete van *A lakók viselkedésének* is: idegenek, talán egy hódító hadsereg katonái szállják meg a házat, de tulajdonképpen semmi sem történik. Ám a költő érti a módját, hogy a képtelen képek kombinációjával megteremtse és az olvasónak közvetítse a történetből csak alig-alig következő hideglelős riadalmat. Takács Zsuzsa jól kitanulta a szellemidézést: nem egy versében akkor is megjelenik „az élet éjszakai oldala”, ha maga koholja, alakítja a történetet, formálja a széthúzó (mert a valószínűtlen egész elemei kísértetiesen valószerűek) anyagot. Ilyennek érzem a *Kerülő út* címűt: valaki (miért is ne gondolnám, hogy bármennyire személytelen is a versbeli elbeszélő árnykép-figurája, mégiscsak a költő beszél általa) szobáról szobára, folyosóról folyosóra tévedezik egy labirintusban, valami hivatalban, egy *toronyépületben* (kafkai hivatal a félmúlt katasztrófafilmjeit idéző toronyban), a többi instanciázóval a kihalt nyelven beszélő hivatalnokok közt, hogy megkapja a létezését igazoló pecsétet. Szóval elidegenedés, kivetettség, elvesztés, mondhatnánk rosszkedvűen, ha meg nem ülne bennünket a vers oly leleményesen kikevert kellemetlen hangulata. A végső lefokozódást, az egérré változást (kafkás ez is) csak látszólag ellenpontozza a zárósor, az „Ám bizzunk benne, hogy nem így lesz.” erőtlen féligérete, már csak azért is, mert a *de* helyett használt *ám* irodalmias aurája mondhatni csírátlantítja a biztatást. Miért van hát ott egyáltalán? Gondolom, inkább csak formai, szerkezeti alkatrésze a versnek. A versvégen leejtett hang (másutt is sokszor él vele) olyan, mint a jókor jó helyre tett pont, elhárítja a kísértő színpadiasságot. Ha ösztön sugallta, ha számítás, mindenképpen hatásvos rendezés.

Vagy nézzük a *Kérdés-feleletet*. (Nem tudnám megmondani, miért ez a címe. Mintha a szerző szeretné az efféle, kicsit kimódolt, kicsit körülményes-talányos verscímeiket. Talán ezzel is a magát kellettő lírát fojtja el?) „Amikor a szerelmesek ráébrednek, / hogy önkívületük színhelye egy világvégi / előszoba pókhálós szöglete volt, / megdőbbsenek először a felismeréstől.”, így, ebbe a, gondolom, szándékosan dosztojevskijes (vagy kálnokys) szűk térbe zárva lobban fel még egyszer a most már múlt idejű *önkívület*. S aztán ritka pillanat *A letakart óra*-kötetben, még mindig a *Kérdés-feleletben*: aggálytalanul engedi szólni egyébként többnyire gondosan rejtegetett lírai altját: „Aztán az önmaguk iránt érzett édes / szánalomtól sírni kezdenek. Dereng / valami fény a benti szobában, szemük / párafelhőin át is látják a nagypárnák / holdsütött gerincét, a lepedők / hóesést utánzó szüntelen vonulását, / melyet a levélfüzérek hímzett, gyönyörtelt, / apró szerelmi sikolya kísér, és elfogja / őket a vak bizakodás, hogy medret / vált elhibázott, tévelygő életük / s félelmes

robajjal áttör minden akadályon, / és fölhangzik száz torokból a szívdobogató / győzelmi ének, mely eddig más füleknek / zengett, de soha nem nekik.”, és itt, jókor, megtöri a szép ívű crescendót, kioltja a sejtelmes ragyogású képsort, és mehökkentően fakó prózával zárja le a fény-árny-játékot: „Ám ekkor / sietős léptek recsegtetik a padlót, / és a hirtelen beálló csendben meghallják / a bőröndök fedelének végső zárkattanását.” Mintha csak útra készülődnének, máshová hurcolkodnának. Legfeljebb a *végső* szó figyelmeztet (talán feleslegesen), hogy tekintsük ezt a képet metaforának.

Másutt másféle eszközökkel „költőietleníti” előadását. A közvetlen vallomást szemérmesen ilyen-olyan stilizálással álcázza. Elbeszélései, helyzetképei gyakran színjáték-szerűek, különös megvilágításban kosztümös, púderes, festékes figurák jönnek-mennek, egy kicsit mesterkélten, olykor marionett-mozdulatokkal. „Érzi, hogy nevetséges, / ahogy rákmenetben halad kifelé” – ez a groteszkre koreografált jelenet *A vendég kalaplengetésében* (mennyire *mítvi* már maga a cím is!) a halál közelével terhes, de a játékos előadásmód feloldja a feszültséget. A „rettegett, új lakók” *A lakók viselkedésében* (ez a cím is szakszerűen steril), „Ha cukros italaikat egymásra ellocsolták, / ha talpuk alatt a kiköpött / napraforgómag héja kellő puhaságú / szőnyeggé dagad, az ablakmélyedésből / sorra leugrálnak...” A csupán nyelvtani kapcsokkal összeillesztett, különben logikátlan eseménysor körülményes elbeszélése azt sugallja, hogy kegyetlenkedés, vérengzés, katasztrófa van készülőben, de azért az egész mégiscsak valami vásári komédiaféle, ha tetszik, komolyan vesszük, ha tetszik, mulatunk rajta.

Takács Zsuzsa az ilyesmit már jól begyakorolt mozdulatokkal csinálja, megesik hát, hogy a kötet erőtlenebb darabjaiban megbillen az egyensúly, s olyankor inkább csak a modort érzem. Emlegettem már a groteszket, abszurdát, hadd egészítsem ki azzal, hogy ezekhez nemegyszer kancsal vagy vérfagyasztó humor társul. *A helyben* (remek, ahogy egy valahai vendégségben a gyerekképzelt látványtöredékeket, beszédfoszlányokat továbbrajzolja, horrorfilmmé rendezi) ezt olvassuk: „A falon tragikus sorsú nagybátyám / fiatal feleségét átkarolva ült a képen / egy faágon.”, s bár utóbb megkapjuk a magyarázatot, a vers más hasonló, mulatságos vagy hátborzongató, elemeivel társulva a kép mégis megőrzi bizarr humorát. A karikatúrisztikus rajzhoz olykor kificamított, paródiába hajló stílus társul, a lírátlanítást szolgálja az is, hogy hol papírnnyelven ír, „pusztán ilyen szempontból”, „efemér kimutatások”, „abszolválják a lánccsörgést”, s más hasonlókat szór szét a versben, másutt avítottan régies hangra vált („leghőbb vágyad, ám teljességgel lehetetlen”), olyan szórendeket használ, mintha egy múlt századi Shakespeare-fordítást utánozna („mikor egy féltégla fejére éppen esni fog”), közhelyeket, nyelvi paneleket helyez el a versben, egyszer-egyszer egy kicsit gépiesen, igénytelenül, de emlegessük inkább *A megfosztás rítusát*: egy kísérteties szertartást celebráló pap „bezárja” a templomot, meghirdeti a kétezeréves szövetség végét, búcsút vesz hittől, reménytől, szeretettől, vagyis ebbe a sötét, súlyos apokaliptikus költeménybe egy giccses falvédőszöveg van beleszőve. Csinál aztán Takács Zsuzsa tipográfiai vicceket, komédiázik az írásjelekkel, nyilván azért, hogy verse minél jobban elüssön hagyományos versképüktől. De azért az ilyesmi mégis csak a vers felhámját horzsolja. Am mit számít ez egy ilyen ritka szép kötetben?

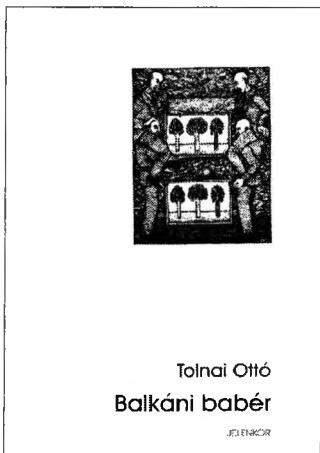
„LŐTTEK AZ EGÉSZNEK”

Tolnai Ottó: Balkáni babér

Hogyha az az első állításunk – márpedig az –, hogy Térey *Paulusa* mellett ez a kötet az elmúlt évek legradikálisabb és legkihívóbb magyar nyelvű lírai opusza, akkor ez az állításunk máris magyarázatra szorul. Kijelentésünk kategorikussága ugyanis egyfajta poétikai provokációt feltételez, ám Tolnainak eszében sincs kétségbe vagy revízió alá vonni a költői hagyományt – törekvése éppenséggel evvel ellentétesnek mondható. A *Balkáni babér* a lírai tradíció alig felmérhető gazdagságú olvasztótégelye, amelyből teljesen eredeti, sosem látott esztétikai minőség keletkezik. Olyan poétika, amely felfedez, begyűjt és újrahasznosít: nem provokál, de hangsúlyosan *elmozdít* és *radikalizál*. Tolnai Ottó végtelenül szelíd költő – azt kellene megértenünk, hogy akkor miért futkos olvasása közben mégis az ember hátán a hideg.

Ez a verseskönyv az irodalmi megszólalást akként problematizálja, hogy a költő saját szerepét önnön benyomásainak végtelen, tengernyi tárházává írja szét. Míg a *Wilhelm-dalok* csaknem tíz évvel korábban alteregók, maszkok formájában – lefokozva, eltorzítva, önironizálva – még rögzíthetőnek látta a beszélő státuszát, „kivoltát” és aktuális szerephelyzetét, itt a versbeli beszélő a legritkább esetekben „pozicionált”, a nyelv pedig lényegesen rétegzettebb, többszólamú. A versfolyamok áradása túl van minden műfaji kötöttségen, konvención – miként ha egyfajta irodalmon túli, más szabályok szerint szabott térbe lépne be a szöveget létrehozó. Ha ez a verstípus meg is őriz néminemű – Tolnainál kezdettől meglevő – avantgárd behatást, szerveződesét mégsem onnan eredezteti, lévén hogy hiányzik belőle mindennemű terjeszkedő, „offenzív” hevíület, meghökkentésre törekvő újat akarás. Mondhatni, hogy ez az alkotásmód nem a rögzült, hagyományos szabályokon van túl, hanem érvényteleníti, kitágítja, elmozdítja az irodalmi közlésformák határait – azok bevett, konszolidált kereteit hangsúlyosan átértelmezi. Súlyosan része mindennek persze az az önreflexív kétely, mely a végbement történelmi kataklizma nyomán magára a versírásra, a megírhatóságra, a költői tevékenységre vonatkozik. Azt kellene megértenünk, hogy akkor mégis mitől lesz ez magas szintű, vegytiszta szépirodalom.

A könyv – pontos alcíme szerint – katalekták, kiragadott szemelvények, töredékek gyűjteménye, ám ettől még az én olvasatomban egybefüggő versfolyamként is értelmezhető. Ez az olvasási tapasztalat nyilvánvalóan annak a formai eljárás módnak köszönhető, amely viszonylagosítja, elmosza a kötetben a szöveg határokat, miközben egyetlen hatalmas, összekapcsolódó láncolatá fűzi a korábbi ismert, ám itt jóval komorabb fénytörésbe került

Jelenkor Kiadó
Pécs, 2001
240 oldal, 1500 Ft

jellegzetes Tolnai-toposzokat, motívumokat. A *Balkáni babér* ezen poétikai sajátossága a legfontosabb jelentésképző tényezőnek tekinthető, hisz a kötet struktúrája ezáltal „leképezi” a földrajzi, kulturális határok viszonylagosságának, egyszerismind egy ország szét hullásának, a jugoszláviai háború borzalmainak súlyos gyakorlati tapasztalatát. Innen válik indokolttá a versanyag nyomatékos epikai karaktere is – az a részletező, monomániásan aprólékos, törések, félbehagyások, újakezdett mondatok, elhallgatások dinamikája mentén felépülő, erős sodrású közlésmód, mely a versvilág nyomasztó, baljóslatú, nem egyívű, részletekből összeálló kontextusában nem hagy teret semminemű magabiztos állításnak, végleges érvényű kijelentésnek, ideologikus értéktulajdonításnak. Ennek szerepét a motivikus ismétlődések, jelentésáthelyezések láncolata veszi át, valamint a kötet páratlanul gazdag irodalmi-képzőművészeti utalásrendszere, mely eruptív erővel idézi fel, mozgósítja, hozza játékba a Balkán, a mediterráneum s a szűkebb haza, Bácska kulturális emlékezetét. Nem új vonás ez sem, ám a pretextusok, idézetek, átjárások, hivatkozások szerepe és szervezése minden eddiginél fontosabb, mélyebb és szövevényesebb. Tolnai a kortárs magyar líra *legnagyobb filológusa*: fellelt relikviáit, helyi vonatkozatú olvasmány-emlékeit, személyes találkozásait azonban olyan egyedi kontextusba helyezi, amelyben a tények, az anekdoták, a fikció és a költői képzelet folyamatos egymásba játszása, átjárása hallatlanul gazdag, önálló tartalommal bíró, „mozgásban levő” jelentésmezőt teremt. A *Balkáni babér* ennél fogva sokkal inkább a *kontextusok költészete*, mintsem a rögzített, világosan kódolható *jelentéseké* – úgy hordozza a közelmúlt, a szűkebb és tágabb környezet drámai eseményeinek emlékezetét, úgy tépi fel a be sem hegedt sebeket s veszi számba a veszteségeket, hogy arra az – épen maradt védekező ösztönökkel aktivizált – kulturális tradíció által hordozott spirituális világ gazdagságát boltozza rá. Így épül egymásra a pusztulás utáni, kietlen, üres, mélyen kultúraellenes létközeg valósága s az előtte volt, immár szétvert, lerombolt, elvesztett, ám most a költészet eszközével újra felidézett, elképzelt értékek tere – anélkül, hogy az egyik érvénytelenítené, kioltaná, feledtetné, fölül tudná írni a másikat.

2

A *Balkáni babér* versvilága mindebből fakadóan komoran szkeptikus, végtelenül kiábrándult versfelfogást jelez, mely szerint a barbárság teret nyert uralmával a költészetet szembeállítani nem lehet. A nyitódarab beszédes értéktulajdonító gesztusa mégis némi halvány reményt feltételez, hisz ha „A vers lám – / lám még ezt is tudja / lám még ezt is / mikor kell az ideológiák általános / az általános konkrét csőtörésekor /.../ kialudnia”, akkor olyan önálló identitással rendelkezik, amely fölött nincs hatalma semminek. Tolnai ebben a könyvében itt, „az elalélás előtti pillanatban” (*A vers lám*) veszi kézbe a költészetet: nem azért, hogy virrasszon fölötte vagy ébresszen vele, hanem hogy megnézze, ébren lehet-e még egyáltalán tartani. Viszonya a verssel s a megidézett mesterekkel – Kosztolányival, Pilinszkyvel, Weöressel s mind a többiekkel – mélyen dialogikus és nosztalgikus, ám számára a világ már őfelőlük nem leírható, hanem *pp howard* szemzőgéből ragadható meg. Nincsenek ép, autentikus képek, lágyan futó harmóniák, telt hangzatok: „versül tudni többé már én / talán tudni nem tudhatok” (*Lötyöge avagy be kell-e avatkozni*). A költő immár úgy áll elének, „mint ki saját írott (költött) mocskába pusztul / s már nem tud magának kilihegni / semmi új (piti) szerepet (pózt)” (*Szemelvény a velencei vértanúból*), de akcentusa ettől nem lesz megemelten tragikus. Szűz és tiszta anyagokkal – alabástromgipsszel, egyebekkel – foglalkozó *kubikosnak* látja önmagát (*Pilinszky és Jován*), aki közben egyfolytában írja „megíratlan” verseinek végtelen sorát (*Pilinszky az IN MEMORIAM CELAN-t készül meg-nemírni*). Tolnai legnagyobb

újítása a kortárs magyar költészetben alighanem éppen ez: ahogyan a fragmentális elemekből építkező, indázó és többszólamú, lezáratlan, nagyszabású struktúrákat a végleges, kész, befejezett változatok rangjára emeli. A *Balkáni babér* erre hoz most különös-képp végiggondolt, érett példát, a lírai életmű egyik csúcsteljesítményeként: a rész és egész, a kicsi, a nagy, a töredék és a formátum egyidejű jelenléte társtalanul kivételes, eleven, izgalmas költői világot teremt. A képzőművészi mikroszkopikus szemszövegének precíz aprólékossága mögött minduntalan fölsejlő, de végig nem írt, ki nem fejtett, töredezett nyelvvé szétaprózott, képekké „szétbeszélt”, visszavont monumentális távlatok: e költészet hatásának titka valahol ezen a tájon kereshető.

Tolnai lírája verstechnikai értelemben a puzzle vagy a goblein mintáját követi, ám – szemben azokkal – nem lesz soha „kész”. Látszik a kép, amit a sok, kaleidoszkópszerű részlet kirajzol, ám ez az egyszerre önfeledt és mélyen kétségbeesett, felfedező s védekező-menekülő, a miniatűr fragmentumok megbízható tényeibe görcsös, már-már mániákus kitartással kapaszkodó nyelvi „kirakós” láthatóan nem befejezhető: ahhoz a költői szerepnek éppen az a magabiztossága kéne, amely Tolnai számára régóta elveszett. Bár az új könyv ismét tartalmaz több önmagában is emlékezetes, súlyos és „nagy” darabot – főként a terjedelmes hosszúversek sorából –, a lírai életműnek ezért nincsenek, nem lehetnek kiemelkedő csúcsteljesítményei, ami nem kis részben járul hozzá ahhoz, hogy Tolnai kanonizációja máig felemás maradt. E költészet szerint a szó minden értelmében „lőttek az egésznek”, ám a magánuniverzum – a *Wilhelm-dalok* színvonalát nem egy helyen felülmúlva – töretlenül épül tovább. Korallszín madárlábak, ó-csipkerongyikák, a szitakötő szeme, a flamingó hátrahajló térde, azúr ceruzabél – és a Niagara. Egy szárcsa sötétlila tolla és száz kiló babér. Egy alumínium-kiskanál és óriásagavék cápauszony-tövis. A rózsaszínbe vackolt semmi vacogása. Vérrel telítődő homokóra, vértől tüszögő szódászfion. Egy tömjénnel megtömött s meggyújtva elengedett gébics. Tövisbe húzott törökveréb. Bárány, akit az akolban önnön ürüléke az istenhez szépen lassan felszorít. „A jég celofán szkafandere”, miközben egy szív kiég (*A kisgyerek nyelve*). Szar és opál.

KÉTELYEK ÉS BIZONYOSSÁGOK

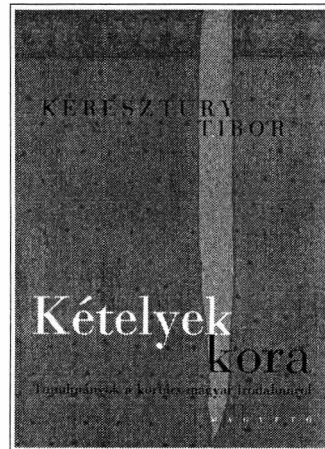
Keresztury Tibor: Kételyek kora. Tanulmányok a kortárs magyar irodalomról

Induljunk ki abból, hogy elég gyanús szóképpel indul Keresztury Tibor kötete; a szerző tudniillik irodalmi tanulmányainak és kritikáinak válogatását kínjában „megrostált keresztmetszetnek” nevezi. Nem kétséges, nehéz elmagyarázni, hogyan is áll össze a kötet: öt hosszabb tanulmánnyal indul, aztán terjedelmüket tekintve is hagyományosabb kritikák következnek, ezek teszik ki a kötet legnagyobb hányadát; a harmadik rész válogatás a „rövidkritikákból”, azokból a két-háromflekkes írásokból, amelyeket a *Népszabadság* közölt; végül Petri és Oravecz költészetét állítja a középpontba a negyedik fejezet (ezeket kiégszítve a legújabb magyar líráról szóló két áttekintő írással).

Vagyis induljunk ki abból, hogy de jó is volna gonoszkodni a szerző érthető zavarával; vegyes műfajú és keletkezési idejüket tekintve is vagy húsz évet átfogó írásokból nehéz válogatni. Kereszturytól (irodalomkritikai tárgyú írásaiban feltétlenül) távol áll a magamutogatás, ezeknek a szövegeknek a beszélője szeret meghúzódni a háttérben, sokszor a többes szám első személy mögé bújik, érzelmkitörésekről, csak szubjektív indoklású állásfoglalásokról szó sincs; a kötet tehát semmi esetre sem arra szolgál, hogy Keresztury be-, meg- vagy kimutakozzék. Lehetne a 80-as, 90-es évek magyar irodalmának körképe – ahhoz viszont szükségképpen töredékes, nemcsak abban az értelemben, hogy a kritikák terjedelme kisebb-nagyobb részekre szabdalja a képet, hanem mert a tanulmányíró-kritikus érdeklődése mégsem terjedhet ki mindenre, még talán minden *fontos* jelenségre sem. Hiánylistát biztosan mindenki össze tudna állítani. Van két interjú is a kötetben – Petri Györggyel és Oravecz Imrével –, amelyek műfajukat tekintve aligha illenének a kötetbe, de erősítik az összefoglaló számvetés benyomását; hogy itt nem annyira a szerzőről, mint inkább az általa tárgyalt korról volna szó, s ennek értelmében minél több, a korszak szempontjából fontos szöveget kell közreadni – némileg függetlenül a szerző személyétől. (Végtére az interjúkban nyilván mégis Petri és Oravecz a fontos.) Vagy tekinthetjük ezt a kötetet egy bizonyos korszak lenyomatának – amely a kor, mintegy húsz év irodalmi termését és kritikai fogadtatását tükrözné –, afféle *best of* válogatásnak (a kritikus legjobb, legérdekesebb, legnagyobb igényű, legjobban megírt stb. művei, a korszak legjobb, legérdekesebb, legjellegzetesebb stb. műveiről). Vagy még inkább: mindez egyszerre – Keresztury-portré, kézikönyv és egy korszak arcképe.

Vagy kiindulhatna a recenziens abból, hogy átadja magát összbenyomásának, szubjektív értékelését szabadjárá engedi, és vég nélkül sorolja dicséreteit, miközben nehezen titkolja, hogy (a sárga irigység mellett is) a Kereszturyét tartja az elmúlt évtizedek egyik legkiválóbb és legegyszerűsebb kritikusai teljesítményének; kajánkod-

Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2002
380 oldal, 2490 Ft

va felsorolhatna persze még néhány nevet, de az nem volna sok, egy-két sort ha megtöltene. Legyünk túl ezen is: a recenzens bámulattal figyelni Keresztury változékony, mozgékony, tárgyához és a megjelenés helyéhez idomuló szövegformálását, azt a hallatlan tájékozottságot, amely a legkisebb kritikát is jellemzi, továbbá – talán a leginkább – az értékelés bátorságát. Igaz ugyan, hogy a címben a „kétely” szó jelenik meg, mégis inkább a bizonyosság jellemző a kötetre; persze Keresztury kételkedik az úgynevezett örök értékekben csakúgy, mint saját ítéleteinek véglegességében és megfellebezhetetlenségében, de soha nem bújik ki mégsem a megítélés feladata alól. Alaposan körbejárja tárgyát, mérlegel, latra vet – olyan nincs, hogy megúszni akarna, megkerülni, maszatolni, leunatkozni. Nagyon sokat olvas, mindent ismer, és érezhetően éppen az a kaland vonzza, hogy (bárha pillanatnyi, esendő, az időbeliségnek-ideiglenességnek kitett) véleményét érvekkel minél jobban alátámasztva, minél szabatosabban, minél érzékletesebben fogalmazza meg. Keresztury szeret írni és olvasni. Ez az ő bizonyossága.

A magatartás volna a következő vonal, amelyen el lehetne indulni. A figyelem, az alaposág, a *jelenlét* (ahogyan egyébként a már idézett első mondatban is szerepel: „...semmiképp sem céloz összegezni azt, aminek értelmét épp a jelenlét folyamatossága, az irodalom változásait követő figyelem állandósága adhatja meg”). Keresztury nem csak bámulatosan ismeri a kortárs magyar irodalmat, de ismereteit használja is, mozgósítja és folyamatosan újrendezi; ott van az irodalmi életben (anélkül, hogy túltengene, anélkül, hogy valami speciális pozíciót – a Bölcs Igazságosztóét, a Hóhéret, a Lieblingét, a Szervezőét vagy bármelyik másikat – igyekezne magának kisajátítani), folyamatokat regisztrál, mozgásokat lát, hanyatlásokat és emelkedéseket érzékel. És persze tudja, hogy mindez csak valahonnan (éppen onnan, ahol ő van) *látszik* éppen így. Ezért is kell jelen lennie, és ezért sem ítélni gyorsan és erőszakosan: alaposnak és körültekintőnek kell lenni, érvelőnek és érzékenynek, máskülönben elmulasztja, elszalasztja, eltéveszti még azt is, ami egy pillanatra látszani látszik.

De a magatartás értékelése sem vihet elég messzire. Végére is, számos jó szándékú műbíráló kísérli meg ugyanazt tenni, mint Keresztury, műveikkel mégsem lennének elégedettek. Az állandó figyelem, a tájékozottság, a körültekintés még teremhet unalmas, szürke, érdektelen, koncepciótlan kritikát is. Mert, hogy mást ne mondjunk, az sem mindegy, hogyan vannak ezek a szövegek megírva.

Furcsán. Mert például az első mondat után kaján mosollyal elindulhatnánk további stílárís bonyodalmakra vadászni, de még ha nem is egészen üres kézzel térnénk meg, csalódnánk: Keresztury sokféleképpen ír, de soha nem rosszul. Egészen más hangot választ, ha „rövidkritikát” ír, és pontosan tudja, hogy milyen nyelvet használhat, ha tanulmányt. Nem riad vissza attól, hogy metaforákkal, érzékletes képekkel éljen, ha úgy érzi szükségét – mert tudja, hogy olvasónak ír (és nem irodalmárnak, irodalomtudósnak, írónak vagy kritikusnak), akinek olykor (nem az érvek helyett, de azok mellett, előtt vagy után) nagy szüksége van az ilyen támpontokra, arra, hogy valaki helyette fogalmazza meg, amit ő (úgy amúgy) *érez*. Ugyanakkor, viszont, azonban: ez a nyelvi megformálás soha nem egységes, szerencsére nem az: változik az időben (sokkal oldottabbak, a pontosság elvesztése nélkül is olvashatóbbak, stílárísan felszabadultabbak a későbbi írások), és önmagához képest is, akár egyetlen íráson belül is. Keresztury *egyik* stílusa közel áll a recepcióesztétikán nevelődött, Kereszturynál valamivel fiatalabb kritikusgeneráció értekező nyelvéhez; itt nemcsak az (úgynevezett) idegen szavak egyesek számára talán túlságos bőségére kell gondolnunk, a túlméretezett (mert nagy pontosságra törekvő) mondatokra, hanem arra a módra is, ahogy tételek, bizonyítandó és kifejtendő állítások csaknem mellesken odavetett előfeltevések formájában jelennek meg. Mindez olykor bosszantó is lehet (tessék magyar szavakat használni! tessék rövidebb mondatokat írni! tessék a tételeket megvédeni és kibontani!), ám Keresztury kezén ez a fajta megformálás oldottá, olvashatóssá, izgalmassá válik. Mert beleoltódik annak a magatartásnak a stílusa, amely elsősorban a meggyőzést, a (nyilván önmagának is szóló) érvelést, a „józan ész” ál-

tali végiggondolást, a méltányosságot tartja szem előtt. Keresztury írásmódja tehát mint-
ha az időben is módosulna (a kötet végén álló tanulmányok a nyitómondatok „blikkfang-
ja”, oldottsága révén rángatják bele az olvasót egyébként egyáltalán nem sokkal kevésbé
bonyodalmas, komoly teoretikus apparátust mozgósító elemzésekbe), és sosem is volt
olyan szigorú, zárt, s ezért fűrészesporos, mint több pályatársáé.

Vagy kiindulhatnánk abból, hogy miként tekint Keresztury saját munkásságára –
ezek persze túl nagy szavak, mindössze arra a jellegzetességre érdemes odafigyelni, hogy
a korábbi értelmezések, az elődök és a kortársak interpretációi, a közeg, amelyben a saját
ítélet megjelenik, nagyon is fontosak a kritikus számára. Nem gondolja magát az első
értelmezőnek, egyedülinek és egyedinek; abban a folyamatban látja magát, amely írókat,
műveket, kritikusokat, olvasókat fűz egybe. Nemcsak a stílus egyes elemei, hanem ez is a
receptióesztétika hozadéka: Keresztury értő figyelemmel fordul a vele mégoly ellentétes
vagy az övét elkerülő vélemények, értelmezési stratégiák, irodalomszemléletek, világlá-
tások felé is. Nemcsak az irodalomból olvas el mindent (vagy minden fontosat), hanem az
irodalomról szóló szövegeket is falja; s ha valaki tudja, hogy ez olykor mennyire unalmas,
fárasztó, idegesítő és értelmetlennek tetsző munka tud lenni, annál nagyobbra értékeli,
hogy van kritikus-irodalomtörténész, aki mégis időt, energiát, idegrendszerét szán rá. S
nem azért, hogy ezen is túl legyen, hanem mert szenvedélyesen érdeklí, hogy kinek mi a
mondanivalója, mert szeret másokat meghallani, odafigyelni mások szavára, s mert ki is
tud hámozni a maga számára fontos tanulságokat mindebből. Ha tehát ez a szerep köz-
ponti, akkor a központ összefogó, áttekintő, kapcsolatteremtő értelmében az.

Kiindulhatnánk akár Keresztury egyik legjellegzetesebb és legfontosabb „műfajából”,
a „rövidkritikából” is – bizonyára nagy kihívás és sok sikerélmény forrása. Hogyan lehet
mindazt, ami a kritikus számára olyan fontos, belesűríteni ilyen rövid írásokba – a kite-
kintést, a befogadás felmérését, a nagy folyamatokban történő elhelyezést? Vagy hogyan
lehet és kell válogatni a szempontok közül? Mi kapjon nagyobb hangsúlyt, hogyan lehet
megfelelően finomítani az értékelést? Mennyi érzékeltetés és mennyi érv fér egy ekkora
dolgozatba? A „rövidkritika” formáját Keresztury készen kapta, penzumként: de hogy
miképp alakítja, az már csak az ő tehetségének és invenciójának függvénye. Nagy iskola,
és a végeredmény meggyőző.

Kiindulhatunk végül a listából is: az olvasó minden bizonnyal összeveti majd saját
kedvenceinek sorát azzal, akiről Keresztury ír. A válogatás bizonyára torzít, ám annyi
kiviláglik belőle, hogy sokan lesznek, akik a névsort illetően egyetértenek a kritikussal:
Keresztury (ebben a kötetben) nem foglalkozik túlságosan is mulandó értékekkel, na-
gyon gyenge művekkel, mindazok akik a válogatásban szerepelnek fontos, de legalább
érdekes szerzők. Kérdőjelek, aggodalmak, óvások itt-ott felbukkannak, de az világos: a
műbíráló mindenütt méltánylandó színvonalról és teljesítményről számolhat be. (Csak
egyetlen negatív kritika található a kötetben – de az kéjesen, gyilkosan negatív, Keresz-
tury frenetikus humora a csúcson van.) Ami nem azt jelenti, hogy a szerző biztosra megy:
aki próbálta, tudja, hogy éppen a nagy (vagy ismert, divatos, elfogadott stb.) nevek okoz-
hatják a legtöbb gondot. Fel kell mérni a teljesítmény egészét, hogy legyen mihez mérni
az egyes művet; az esetleges csalódás magyarázatra szorul; érzékenységekre kell tekin-
tettel lenni (legalább annyiban, hogy alapos érvekkel kell szolgálni); jelezni kell az irányt,
ki kell szagolni, hogy új útról, zsákutcáról, visszafordulásról vagy toporgásról van-e szó.
Az ítékezésnek felelősséggel és bátorsággal kell társulnia.

A kritikus kritikusa ugyancsak a kételyek korának gyermeke: honnan induljon? Ho-
gyan ragadja meg ezt a kiváló kötetet? És mikor éppen befejezné, még újabb és újabb ki-
indulópontokat talál. Abban bíz, hogy ahányszor előveszi majd ezt a könyvet, ez már
mindig így lesz. Ettől eleven.

A HÍRLAPÍRÁS POÉTIKÁJA

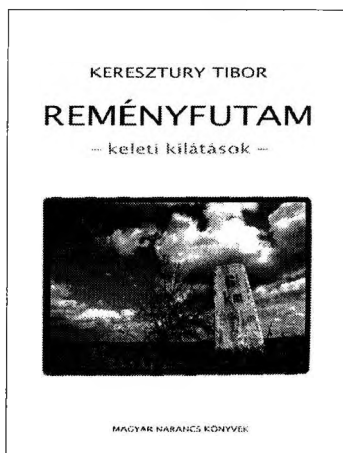
Keresztury Tibor: *Reményfutam (keleti kilátások);
A vaddisznó rokona (Publicisztikai írások)*

Az irodalmi stílus, alakításmód, nyelvhasználat alapján a 20. század utolsó negyedének magyar prózáját, történeti összefüggésben, a határozott *rétegnyelvi áttörések* különböztetik meg. Regény, novella, tárca, cikk olyan beszélt nyelvi szókinccsel és grammatikával bővült, amelynek elemzéséhez a kritikussal egyidőben nyelvész, művelődésszociológus és a kultúra teoretikusa is nekiláthatna. Ennek írott nyelvi, poétizált, erős retorikai szerzettségű változata az, ami körültekintő stílus- és beszédelemzést érdemel. Keresztury Tibor irodalmi hírlapírása e folyamat tevékeny részese, melybe kiváló betekintést nyújtanak a közelmúltban megjelent publicisztikakötetei. A *Reményfutam. Keleti kilátások* a Magyar Narancs *egotrip* című rovatában 1996–1999 között megjelent írásait gyűjti össze, *A vaddisznó rokona* pedig válogatás az ugyanitt, illetve az *Élet és Irodalomban*, a *Hajdú-Bihari Naplóban* és a *Gustóban* közölt szövegeiből. Régóta szerettem volna már elidőzni ennek az eredeti, karakteres látás- és írásmódnak a kérdéseinél, a sajtóbeli tárca, kroki, glossza, kép, rajz és a jelenkori prózai elbeszélés átfedéseiben folyó elbeszélői gyakorlatnál. Közben gyűltek Keresztury írásai, kivágásaim, készült az új kötet is. A kritikai késedelmet most termékeny elégtétellel fordította át a két könyv ötszáz oldal meghaladó anyaga.

A szerző hírlapírásának megközelítőleg hét (szűk? bő?) esztendőjét átfogó keresztmetszet azzal a hetente megújuló élménysorozattal szembesíti olvasóját, amit a derű és döbbenet, ború és nevetés, humorérzék és önreflexió, töprengés és együttérzés, játék és kíméletlen számvetés, alászállás és felemelkedés egyidejűségével cikkei kiváltanak. A naplókát olvasó, kommentáló történész nem a múlt adataira, hanem a történelmi dokumentálás személyességére kíváncsi, minthogy az „az életmód *prózai* tényeinek *történetírói* megismerését” segíti, hogy megalkothatóvá váljon „a történelem szubjektív fogalma” (Gyáni Gábor). A naplókhoz hasonlóan a tárca is forrása lehet a történeti antropológiának, mikrohistóriának, a mindennapok történetírásának. Mindkettő egyidejű, személyes dokumentálást folytat, a kivételes egyéniségeknél a feljegyzés készítőjének, a cikk írójának kézjegyét őrzi. Mindkettő potenciálisan tartalmazza azt, hogy egy idő múlva a *történelem* irodalmi megismerésének, *prózai* értelmezésének alakzataként működjön. A jelen kötetekben megvan ennek lehetősége.

Ha lehet ezredvégi magyar nyelvi fordulatról beszélni, akkor az együtt változtatta meg az elbeszélő próza és az irodalmi sajtó modorát is. Keresztury írásai is hozzájárultak ahhoz, hogy módosuljon a hírlapírás

Ha lehet ezredvégi magyar nyelvi fordulatról beszélni, akkor az együtt változtatta meg az elbeszélő próza és az irodalmi sajtó modorát is. Keresztury írásai is hozzájárultak ahhoz, hogy módosuljon a hírlapírás

Magyar Narancs Könyvek
Budapest, 2000
176 oldal, 1190 Ft

poétikája, átrendeződjenek a viszonyok. Tanulságos lehet tehát az irodalmi elbeszélés, az egyszerű forma, a kisszerkezet, a töredékműfaj és a sajtóműfajok közötti kapcsolatok újragondolása. Poétikai és esztétikai elválasztásuk vagy szembeállításuk részben az új tapasztalat, részben a kérdés több mint egy évszázados története alapján is nehéznek s lehetséges, hogy feleslegesnek is tűnik. Az irodalmi publicisztikával szembeni fenntartásokat sem a szerzők, sem az olvasók részéről nem indokolja a klasszikus mérték és elvárás. Magyar és nemzetközi viszonylatban sokkal több nem várt értéket hordott ki története során a hírlapírói tevékenység, mint amilyen mértékben ezt az irodalmi értékrendek és szemléletmódok tudatosították. Különös, hogy a *Spectatorok*, *Juniusok*, a Françoise Mauriac-féle *Bloc-Notes*, a keretes írások rovattradíciója funkcióját tekintve éppen úgy az újdonság, érdekesség iránti igényt kívánta kielégíteni, mint a Boccaccio előtti szóbeli, vele kezdődően, az újkor hajnalán pedig az írott *novella*, *novelletta*. Nem is feltétlenül a Barthes utáni műfajpoétikai oldódás hitelesíti a prózai beszédmód átalakulását, sokkal inkább a városi kultúra nyelvi viselkedésformáiban, az egyszerű alakzatokban, mondott és írott, irodalom előtti és poétikai rövid formákban rejlő kimeríthetetlen nyelvi lehetőség, amit egymást termékenyítve ismer fel a művészi és nem művészi nyelvhasználat. Ha a poétikának mint elméleti reflexiónak nem előrelátó módon, akkor legalább az egyidejűségben észlelnie kell a nyelvi organizmusok és narrációs módzatok kimozduló tájékozódási irányait.

A *Hét* című lap a 19. század végi prózai megújulás legfőbb ösztönzője a rajz, kép, história megszámlálhatatlan változatával. Mikszáth „tárcza-czikkei”, „fecsegései” a *Szegedi Napló*, *Pesti Hírlap* 1880-as évfolyamaiban, Molnár Ferenc, Karinthy, Szép Ernő, Móricz publicisztikája *Az Est* évfolyamaiban 1910 és 39 között, az egyhasábos cikk, glossza, leírás, beszámoló, Ady, Kosztolányi sorozatai, arcképei, arcélei, „alakjai”, Krúdy „újságrobotja” – művelődés- és irodalomtörténeti jelentőségű. A tényfeltáró újságírás hagyománya is megbecsülést érdemel, elegendő a két háború közötti szociográfiákra gondolnunk. Móricz *Pesti Napló*beli riportjaiba elbeszélés, szociográfia, biografikum, elmélkedés vegyül. Maga is jellemző észrevételéhez igazodik: „Az én érzésem ez: aki az életét írásban tovább tudja élni, az író.”

Ha az olvasásmódok értelemtulajdonító hatásköre a műfajérzetre is kiterjed, akkor hasonló zavar áll elő, mint saját régi Kosztolányi-dilemmám esetében. A legutóbbi életműsorozat elbeszélés- és publicisztikaköteteinek sok darabját illetően nehezen tudok esztétikai érvet találni arra, miért az egyik s nem a másik formai hagyományt reprezentáló kötetbe tartoznak. A köznapi és a művészi fikció viszonya nem rögzíthető: Kosztolányi, Mészöly, Tolnai Ottó művei a legkülönfélébb ars poeticák alapján közlekednek a műnemek, valamint a tapasztalati és művészi fikció (napló, újtjegyzet, esszé, vers, próza) között, kötetszerkezeteik (mint a *Tinta* vagy *Az én Pannóniám*) hasonlóképpen.

Keresztury írásgyakorlatának közvetlen kontextusát az Esterházy Péter, Parti Nagy Lajos, Kálmán C. György, Darvasi László, Podmaniczky Szilárd újságírásának humorérzéke, szellemessége, poétikai és nyelvkritikai radikalizmusa jelenti. Írók, kritikusok, publicisták tevékenysége nyomán egy új beszédmód jött létre, amely a „szépirodalmi” megmunkálást, a stiláris és retorikai petárdákat,

Palatinus
Budapest, 2002
364 oldal, 2500 Ft

csattanókat és fordulatokat nem feltétlenül a fikciós alakzatok számára tartalékolja, melynek hagyományos mintáitól az elbeszélés is eltávolodott. Az újságírás ugyanakkor a *mindennapi kultúra történelmének* is része, tehát ezzel a figyelemmel és tapasztalattal bővíti a prózát. Egyes műfajai tárgyi, tematikus, más részük nyelvi, beszédmódbeli és formai vonásai alapján kötődik, s e kötődéshez ragaszkodik is, a köznap bonyolult szervezetszerű jelenségvilágához. A *dokumentáló* műfajok a köz, a közösség életében jelentőséggel bíró történelem tényanyagára összpontosítva politizálnak, a *kommentárok* értelmezésükre, az irodalmi hírlapírás pedig *fikcionalításokra* vállalkozik, melyben a fikcióteremtő beszédmód határozott nézőponttal, beszélő személyiséggel és hanggal, elbeszélői arcéllel és felcserélhetetlenül egyéni nyelvi stratégiával rendelkezik. Ezen adottságok mozdítják ki abba az irányba, amely eltörlő a megélt, kitalált, képzelt, tapasztalt határmezsgyéit, illetve együtt mozgósítja valamennyit saját szemléleti beállítottságával, értékkelő nyomatékaival, amivel erősíti a megszólaló feltétel nélküli jelenlétét a dolgokban. Az esemény és annak rekonstruálható társadalmi szövedéke, a helyzet, pillanat vagy a politikai állapot, közérzet, közhangulat mindháromban másként vetül ki. Az irodalmiság igénye és az irodalomként való értelmezés lehetősége kétségtelenül a harmadik változatnál a legkifejezettebb: van olyan jelenkori közösség, amely saját történeteire ismer bennük.

Keresztury Tibor a társadalomkritikusnak, az alacsony kultúra teoretikusának, a köznapok történéskének a feladatait vállaló és a hírlapíró/tárcaíró/prózaíró szerepeit *egyesítő* beszélője a konkrétum megvillantásával egyidőben dobbant és elrugaszkodik. A groteszk, a humor, az ironia jelentésmódosításaival és résztvevő, tanú-, szenvedő-, krónikás-szereplehetőségek változtatásával eléri és meghaladja a tárgyias beszámoló, a látlelet, a helyszíni riport hatását, a beszámoló hitelességét, pontosságát. Szabadon kezeli és a sajtóműfaj elemeként egyidőben működteti a prózai kisformák poétikai, fikciós, elbeszélő adottságait. Az előbbiekből a naprakész figyelem és oldottság vonzza, az utóbbiaknak a kemény megmunkálása kötelezi. Közben élvezi a maga által kijelölt köztes helyzetet, s ha teheti, rájátszik: „Újfént körbenéz, immár nagytotálban, hálás szívvel konstatálja, megannyi tünemény ez a sok lámpafény. Ez úgy hangzott, mintha író volna, így a borra fogható tüneményezésből nagy önfegyelmel, elnézést kérve, gyorsan visszavesz, és a száraz tényekre szorítkozva annyit rögzít csupán újra, a helységben három lámpa ég.” (*Reményfutam*, 64.) A nyelvi művesség, az alternatív szövegszervezés, az elbeszélő és a figuratív olvasási lehetőségek felkínálása által úgy emeli meg a léte, hogy szövegei elmosásák a hírlapírás/prózaírás, a tény és fikció megkülönböztetéseket. Ezt a programot a megszólalás személyessége, a beszédmód, alkat, egyéniség kapcsolatának szorosra fogása teszi összetéveszthetetlenül egyénivé.

A sajtónyelv-irodalmi nyelv szembeállítás az a nyelvfilozófiai belátás is kérdésessé teszi, amely szerint a fikción kívül nincs mód a megszólalásra: „Il n'existe aucun discours qui ne soit une Fiction.” Barthes gondolata minden beszéd, megszólalás és nyelvhasználat eredendő fikcióteremtő adottságát érinti. Mi történik tehát, ha valaki megszólal a debreceni Éva presszóban, a hangnak történetesen lesz meghallója is, aki a hang kivágatát egy bonyolult jelentéstani szervezetszerű szövegösszefüggésbe illeszti. Dokumentáló szerepet szán neki, amit ironizáló, ellenpontoszó, gúnyoló, megértő vagy csupán rámutató gesztussal egészít ki, mindenképpen megmozgatja a rendelkezésre álló retorikai lehetőségeket. A hallott beszédtöredéket és/vagy *töredékfikciót* olyan világ konstitutív elemeként működteti, amelyhez egy imaginárius elbeszélőt, egy önmagára mutogató virtuális szerzőt, egy többé-kevésbé ismert viszonyrendszert, helyszínt, időbeli koordinátákat rendelünk. A torzítás, fokozás, az új nyelvhasználati normaként elterjedő gyatra minták, hibás megoldások, kiürült készlet, patron és a merész játék ezen alakzatoknak mint szociális tartalmú leírásoknak a beillesztésével ironizál, önmagával definiál, a tautológia révén lemezletlenít, s mint ilyen, korpébe rendez. A kihallgatott hanghordozáshoz, beékel táj-

nyelvhez, idézett szidalomhoz, mímelt frázishoz, továbbképzett nyelvi kliséhez, grammatikai vétséghez a képzeteknek abból a készletéből is társítunk valamit, ami azt a szólammal együtt egy tágabb közösség, társadalmi réteg, régió, kor kontextusának elemeként tartalmazza. A szociolektusok Keresztury nyelvében, az adott társadalmi csoport beszédjellemezőinek, nyelvi készletének ismerete annak a földrésznek a felfedezését folytatja, amelyet Tar Sándor prózája kezdeményezett, akivel megrendítően mély beszélgetést folytat *A vaddisznó rokona* című kötetben.

Nem tudom, lehetséges-e *posztmodern szociográfiáról* beszélni, amelyben a tényfeltárás elé plusz/mínusz előjel kerül. Keresztury írásgyakorlata ugyanis mintegy mellékesen, valamilyen rejtett megfordítás, optikai fordítás következtében érkezik el hozzám. A közelnézetre beállított látószög erős hatású konnotációkba tömörít egy ezredvégi kelet-magyarországi mentalitásszerkezet-elemzést. A „keleti néplélek kérdése ügyében húsz éve folytatott” (*A vaddisznó rokona*, 39.) kutatásait az iróniát és öniróniát egyesítő, csorbítatlan kritikai élű nyelv, éleslátás, azonosuló és egyben távolságtartó alapállás vezérli. Kitüntetett figurát nem ábrázol, a törzsvendégek, kollégák, dolgozók, parasztok, főnők, manusok, éjszakázó vendégek közül annál többet mutat meg. „Korunk hősei?” (i. m., 342.) A hősök helyére nyomuló antihősök, „vérprofik”, a „felfuvalkodott politikusok, médiasztárok, bizniszmenek, tanácsadók, gógös pojácák, vöröslő káposztafejek” (i. m., 299.), „ügyvezető menedzserek, teljhatalmú piárosok, önnön nagyságuktól eltelt politikusok képét öltő modern mindenhatók” (i. m., 342.), „zsebsztárok és pökhendi múmájerek” (i. m., 205.) jelentősége kimerül a rossz közérzet illusztrációjában és az átmenetiségükben való bizakodásban.

Sorsfordító események nem történnek, a köznapok krónikáját ugyanis eseménytöredékek, helyzetek, gesztusok, ellesett mozdulattöredékek írják. A párbeszéd utcán, uszodában, futballpályán, focimeccs előtt, után zajlanak. A helyszín lehet a Tisza menti kemping, az óvoda, az országút, a magyar-ukrán határátkelő, a presszó, a vasúti büfé, talponálló, buszpályaudvar. Az alkalom lehet az iskolai ünnepély, a húsvéti locsolkodás, a kocsmai jelenet, a Nagytemplom előtti díszburkolat- és szökőkútavatás. A gyűjtögető a mindennap minimálisait és hordalékát a tévéműsorban, a felkapott slágerben, a reklámszövegben, az éppen akkor regnáló pártgranitúra önelégültségét hirdető, a városképet átpolitizáló óriásplakátján, a párkereső rovatban, az apróhirdetésben, a sajtóban, a használati utasításban is megtalálja: „megpróbáltam felidézni azt a szenzációs kuplé-repertoárt, amit a páratlan sikerkönyv szerzője előző éjszaka egy önálló, egész estét betöltő dalest keretében előadott. Két hónapig meglennék a *Narancsnál* azokból nyelvileg.” (i. m., 38.) Az a *nyelvi univerzum*, amelyet Keresztury prózája létrehoz, egy közhelyszótár anyagát mozgósítja, amelyben együtt van a jelenkori régiós, városi, falusi, tévés, köznyelvi szókinccsréteg, a műveletlen, „szellemileg alultáplált lumpen” (i. m., 205.), a hivatalos „repidumcsi”, „protokollrizsa”, a reklám, a médiák nyelve, a „lufikönnnyű blöffretorika”, az önálló televíziós műfajjá emelt üres duma, fecsegés, a tét nélküli odamondogatás (i. m., 213.), a köznap hanghordozásának és beszédmódjának minden árnyalata. A feliratok, elnevezések, alakok, személynévek is a mikrovilág részei, elidegeníthetetlen elemei.

Kik a mozgásba hozott, elindított, leállított, megszólított, megfigyelt figurák? Kik a megszólítások címzettjei, a történetek alanyai? „Ki itt a beszélő, s ki a szereplő, tényleg örület.” (*Reményfutam*, 39.) A krónikás néha öntudatlan, néha mintha tudatos szerepvarban szenvedne, miközben azonosul, sorsközösséget vállal a kiszolgáltatottal, elesettel, reménytelennel. Közben akivel együttérezne éppen, „Megy, mintha ott sem lenne, aki jelenlétét képzei.” (*A vaddisznó rokona*, 255.) Másutt a nyelv, a beszéd, az intonáció meghallója: „Ki hívott, mit akarsz, milyen alapon. Dolgozott a mondat, miközben figyeltem...” (*Reményfutam*, 55.) Egyik legmegdöbbentőbb szembeállítás, párhuzama sem valamiféle külső pozíció, felülről nézés, arisztokratikus pillantás eredménye, ha-

nem a világok mint nyelvek mérhetetlen távokat befogó különbségének virtuális összerántása egyetlen metszéspontba. Ebben a pontban, amely csak fádalmak és áldozatok árán észlelhető, együtt van kultúra és empátia, morál és esztétikum, s mint ilyen hoz mintegy mellékesen jelzést az önismeretnek olyan stádiumáról, melyet a publicisztika sem nem igényelt, sem nem méltányolhat soha. „Ilyenkor az jön, hogy voltaképpen közejük tartozunk (...). Aztán meg fordítva: szégyellni kezdjük, hogy szégyelltük magunkat az előbb, s egyenesen büszke kezd lenni rá az ember, hogy ezeknek a nyelvét is ismeri, holott húsz perce még Borbély Szilárd költői nyelvével gondolkodott. S akkor szokott jönni a feltevés, hogy lehet-e egyszerre otthon lenni az Éva presszó és Borbély Szilárd fantasztikus, depresszív erejű nyelvében, vagy éppen hogy egyikben sem lehet, sem külön-külön, egyszerre meg pláne nem. És akkor van az, barátaim, hogy valójában hova is tartozunk.” (I. m., 148.)

Mi mindent foglal tehát magába Keresztury minimálprogramja, redukciója, a végső stádiumához visszavezetett minimáltörténet (i. m., 58.)? A *Villanófény* sorozat megállított időkkal, szüneteltetett történésekkel, látványtöredékekkel, állóképbe tömörített eseményekkel, lassított képsorokkal, visszafogott reakciókkal, csökkentett reflexivitással, tovább nem szűkíthető képi és nyelvi blendével dolgozik. Mégis felveti a kérdést, hogy a *petite prose*, *feuilleton*, *grand récit* világainak lehet némi köze egymáshoz. Ha Térey Paulusáról azt olvassuk, hogy „az elvesztett Nagyszabás’ illúzióját önéletrajzi vonatkozású hétköznapi kistörténetek sorává ’meséli szét’” (*A vaddisznó rokona*, 105.), akkor Keresztury írásgyakorlatában is vagy ilyesmi, vagy éppen a folyamat fordítottja játszódik le. A kistörténetek és törmelékek a szövegformálás, a hangnemek, a stílusművészetként működő hajlékonyság, leleményesség, grammatika (szórend, mondatrend), narratív és/vagy metaforikus logika, poétikum (fordulatosság, kihagyás, rájátszás, rövidrezárás, poén, csattanó-sorjáztatás) következtében észrevétlenül mind élesebb kontúrokat kapnak. Egy több nézőpontú, szórt, középpont nélküli állapot konstituálódik, melyben egy idő után elkezdünk ismerősként járkalni.

Ugyanakkor motívumpárhuzamok sejlének fel, melyek erősítik a szövegbelső és szövegközi kötések (például *danse macabre*-motívumok különféle szituációkban, (i. m., 301.). A heti penzum termékei nem gravitálhatnának egymás felé, nem szóhetnének akaratlanul is nagyméretű kárpitot, ha nem létesülne valami, akit hanghordozása hív életre, s aki az újság olvasóját újra meg újra megszólítja. Beszédét az ironia, groteszk, empátia, pártosz és önvizsgálat közötti egyensúlyozás, a konfesszió, az önboncolás kíméletlensége, a nézőpont, tartás együttese, a beszélő-beszéd tárgy-viszony, az empátia többlete, az érzelmeknek a megértés, jovialitás, beleélés, sajnálat, megvetés pólusaitól a humorérzékig, a cinizmusig terjedő skáláján mozgó hangnem, az öngúny, önironia, önreflexió, az önmaga mint önsajnálat, mint lélektani harakiri és mint konfesszió tárgya alakítja. A játéktér, melyen mozog, külső és belső, közeli és még közelebbi látószövegre terjed ki: „A képnek, ami önmagadról, önmagadban él. Mint egy egyszerreplős salakmotor-verseny: üldözheted egy életen át önmagad.” (I. m., 335.) „Milyenre vegyük az ideit figurát? Milyen legyen az újévi hangütés, milyen hangfekvésben szóljanak a 2002-es viszonylatok?” (I. m., 342.) A személyesség kockázata, a monológra emlékeztető hangnem nem tartozik a publicisztikai megnyilatkozások elvárásai közé. Az önmarcangolás sem (*Elterelő hadművelet, Reményfutam*, 112.). Az önfegyelem sem, amely a „gyorsan visszaveszem e mondat páto-szát” (i. m., 57.) gesztusában megnyilvánul. Az identitáskeresés sem, a bizonytalanság megvallása sem: „Ezek után azt kéne már csak tisztázni, ki az isten az az egyén, akinek itt a krónikás évek óta folytonosan számvetéssel tartozik; miért érzi úgy, hogy van revizor, s honnan ez esetben annak felhatalmazása. Ha pedig létezik, márpedig úgy tűnik, ez az illető, elfogadja-e most ezt a hevenyészett, ám pozitív éves mérleget? Vagy kopog csak sűrűgötőn, várakozó tekintettel, a csupasz nős tollával az asztalon tovább?” (*Zárszámadás*, i.

m., 118.) A műfaji dilemmák megvallása sem, különösen nem, ha régi „cimbi” szájából hangzik el: „de hát nálad is keverednek néha a műfajok, ahogy olvasgatlak itt-ott, nem igaz?” (I. m., 60.) S ha mindez mégis együtt van és működik, s egy harmadik típusú beszéddel, megoldással, stratégiával (*A vaddisznó rokona*, 344.) korrigálja a megszólalást, akkor a hírlap csupán a megjelenés vetítövászná, a rajta lejátszódó események azonban alapvetően a próza-poétikai interpretációra és beszédelemzésre tartoznak.

A Jelenkor szerkesztői
és a Jelenkor Kiadó munkatársai
minden hónap utolsó csütörtökén,
ezúttal tehát november 28-án, 15 és 18 óra között
várják a folyóirat és a Kiadó munkája
iránt érdeklődő olvasókat, barátaikat,
a Jelenkor korábbi és leendő szerzőit
Budapesten,
az Írók Boltja (VI., Andrásy út 45.) teázójában.

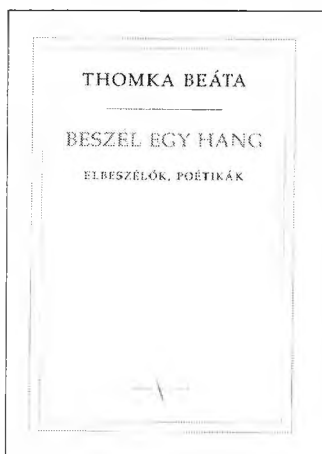
A SZINTÉZIS MEGKÍSÉRTÉSEI

Thomka Beáta: Beszél egy hang. Elbeszélők, poétikák

Thomka Beáta emlékezetem szerint a kilencvenes évek elején települt át Újvidékről Magyarországra, ám már jóval ezt megelőzően a 20. századi magyar irodalommal foglalkozó irodalomtörténészek, elméletírók és kritikusok első vonalába tartozott. Tekintélyét elsősorban teoretikusi igényességével alapozta meg: szinte mindegyik írásával bizonyította, hogy fölényesen ismeri a legújabb elméleti kutatásokat, a világirodalom domináns irányzatait. Tökéletes otthonossággal mozgott az elmúlt másfél évszázad magyar irodalomtörténetének problémaköreiben is. Ezért volt képes arra, hogy elméleti stúdióit irodalomtörténeti és kritikai munkásságában eredeti és csak rá jellemző módon gyümölcsöztesse.

Nos, ez a munkásság már a jelen pillanatban is impozáns méretű. A *Beszél egy hang* a szerkesztés, antológiákban való közreműködés, elő- és utószó alapozta meg. Nem szabad megfeledkeznünk azokról a fordításkötetektől sem, amelyekkel Thomka Beáta a magyar, illetve a szerb és a horvát kultúra közeledéséhez járult hozzá. Mint köztudomású, egyetemi oktatói tevékenységének jelentősége sem kisebb, mint írásai. Ma már az egész országban találkozhatunk Thomka-tanítványokkal, akiket arról lehet felismerni, hogy rendkívül tájékozottak elméletileg, ugyanakkor távol áll tőlük, hogy az irodalmat a teoretikus felismerések „visszaigazolására” használják csupán. Őrzik a műélmmennyel való eleven, szerves és mindig mélységesen individuális kapcsolatot. Ez azt mutatja, hogy a Thomka-iskolából nem „klónok”, hanem szabadon és egyénien gondolkodó fiatal irodalmárok kerülnek ki, akik minden szükséges szakmai eszköz birtokában építik fel saját stratégiájukat. Mindezt a szakma reagálása is folyamatosan igazolja: Thomka Beáta az egyik legtöbbit hivatkozott szerző napjaink irodalmi életében. Mostani tanulmánygyűjteménye pedig azt mutatja, hogy munkásságának középpontjába a narratológiai kutatások kerültek, s hogy azokon belül is a történelem és a fikcionalitás viszonyának kérdése izgatja a legjobban. Ezekon a területeken jelenleg megkerülhetetlen a tevékenysége.

Thomka Beáta könyvében talán Paul Ricoeur nevével találkozunk a legtöbbször. Ez természetesen nem véletlen; nem csupán az a tény indokolja, hogy Ricoeur óriási életművének jelentős része olyan témaköröket taglalt, amelyek egybevágóan a magyar irodalomtörténész kutatásaival. (Gondoljunk csak az elbeszélések időbeliségének vagy az időbeliség elbeszélésekben való testet öltésének problematikájára a *Temps et récit* lapjain vagy a metaforikus és a fikcionalitás összefüggéseinek minuciózus fel-

*Kijárat Kiadó
Budapest, 2001
216 oldal, 1200 Ft*

tárására a *La métaphore vive*-ben.) Érzésem szerint a gondolati kapcsolódásokon túlmenően van valamiféle alkati rokonság is a két szerző között. Thomka és Ricoeur egyaránt összesítő, szintetizáló hajlandóságú értekező. A francia filozófus fél évszázados pályafutása során jóformán minden olyan területre behatolt, amely a huszadik századi gondolkodás történeti alakulásában fontos terepnek bizonyult. Valamennyi munkáját jellemezte az óriási anyagismeret, a maximális szakirodalmi tájékozottság és az összefoglaló látásmód. Ricoeur gyakran és sokakkal vitázott, ám sohasem azzal a szándékkal, hogy kiélezze az ellentéteket, vagy hogy lesöpörje a vitapartnert az asztalról. Mindig az volt a célja, hogy a különféle álláspontok sajátos létjogosultságát biztosítva építse fel a saját koncepcióját. A felületes olvasóknak vagy hallgatóknak néha persze csalódást okozhatott a radikalizmusnak ez a kétségtelen hiánya. A szintézisigényt eklekticizmusnak, a látványos hadakozás kerülését a lényegi kérdések elkenésének vélhették. Filozófiájának hívei és valódi ismerői azonban mindig jól tudták, hogy ezt a türelmes, gyűjtögető és összegeyzető munkát egy mélyen hívő ember belső biztonsága alapozza meg.

Nem tudom, hogy Thomka Beáta hívő-e; az viszont biztonsággal kiolvasható az írásaiból, hogy rendíthetetlenül hisz az irodalom fontosságában, általában véve pedig a kultúra és az emberhez méltó létezés elválaszthatatlanságában. Ez is egyfajta hit, amely korántsem adatik meg mindenkinek. Thomka (akárcsak Ricoeur) tanulmányait olvasva azt érezzük, hogy a szerző nem siet sehová, hogy nem léteznek számára gyorsan, kapkodva és mindenáron elérendő célok. Azt sugallják ezek a szövegek, hogy nagyon gazdagok vagyunk: elődeink óriási örökséget hagytak ránk, amellyel sáfárkodni kötelességünk. Kortársainkkal pedig ugyanilyen kötelességünk együttműködni. Az eltérő vélemények léte nem a vita vagy a nézőpontok ütköztetése szempontjából lényeges, hanem azt demonstrálja, hogy a tárgyalt problémákat mindig sokféleképpen lehet és kell megközelíteni. Thomka is megadja a tiszteletet valamennyi álláspontnak, s az esetek többségében nem kíván győztest hirdetni. Egyszerűen nem a viszály, az *agón* érdekli, noha természetesen tudatában van a néha föloldhatatlan ellentéteknek is. Ez utóbbiakat nem is akarja feloldani vagy elmosni, hanem megmutatni kívánja saját helyiértéküket, azt, amiben akkor is nélkülözhetetlenek, ha nem értünk velük egyet. Gadamer az *Igazság és módszer*-ben a „valódi” beszélgetés két kritériumát jelöli meg. Az egyik az uralommentesség, vagyis hogy a dialógusba lépők egyike sem foglalhat el domináns pozíciót. A másik az, hogy a dialógusba lépés előtt már szükségképpen meglevő kérdések és előzetes meggyőződések ne zárják le a beszélgetés horizontját; az a tárgy, amely a valódi beszélgetésben kibontakozik, sohasem előre adott és mindig tartalmaz olyasmit, amire senki sem számított. Nos, Thomka Beáta ilyen beszélgetést folytat az elődökkel és a kortársi gondolkodókkal.

Mélyen jellemzőnek érzem az előszó megfogalmazását: „A kötet hivatkozás azokra a kérdésekre, melyeket a narratív programokra összpontosított figyelem nem csupán a mások írásgyakorlatában, hanem, akarva-akaratlan, a saját tevékenységében is regisztrált. (...) Az *elbeszélt identitás* gondolata meghökkentő, majd arra emlékeztet, hogy ameddig egyáltalán lehet némi képünk dolgainkról, lankadatlanul folyik egy építkezés, összerakás, szétszerelés. Szövegeinkkel együtt magunkat is rakosgatjuk, próbáljuk leírni, emlékezzünk, asszociálunk, felejtünk, módosítunk. Az újragondolás és -olvasás, a továbbírás és összefoglalás csupán lélegzétvételnyi szünetet engedélyez, majd újra saját nem szűnő folyamatosságára és lezárhatatlanságára figyelmeztet.” Ez nem csupán elvontan megfogalmazott *ars poeticája* Thomka Beáta munkamódszerének, hanem jóformán minden mondatában érvényesülő gyakorlat, stratégia. Számomra a legmegragadóbb példája ennek a *Narratív formatervezés* című rész alegysége, a *Narratív és figuratív regényolvasatok*, s azon belül is Rilke *Malte Laurids Brigggé*-jének újszerű elemzése. Thomka rávilágít, hogy ebben a műben a belső sokféleség, a megszólaló hangok változatossága és változékonyasága nem a bahtyini polifonikusság alapján írható le. Rilke alkotásának ugyanis „nincs állandó köz-

ponti tudata és beszélője, csupán egy kiemelt kategóriája: ez *Malte jelenléte a dolgokban*. (...) a megszólaló individuum maga is létrejövő, az önteremtés folyamatában álló, identitását kereső s vállalkozásának kilátástalanságát sejtő személy, önazonossága alapvető drámai kérdése az elbeszélésnek.”

Ez a nézőpont, amely hozzáférhetővé teszi a mű elképesztő aktualitását, arra is módot ad, hogy nagyszerű, új értelmezését adja az egyik legfontosabb mondatnak: „Ich bin der Eindruck, der sich verwandeln wird.” A magyar fordításban ezt olvassuk: „A változás küszöbén én vagyok a benyomás.” Thomka Beáta itt triumfálhatna, bizonyítva, hogy a fordító elvétette a szövegben érvényesülő szerzői intenciót. Ő azonban szelíden csak annyit jegyez meg, hogy az eredetiben „sokkal nyomatékosabb” ez a kijelentés. Az író azt mondja ki általa, hogy „a megszólaló maga a változás, a változás-metaphora megtestesülése, végrehajtója, s e ponton fordul át a metafora folyamattá, a személy töredezett eseményosorrá, idővé, időkké, helyekké”. Nos, ha ezt a felismerést visszavetítjük az előszóban mondottakra, máris megkapjuk a Thomka Beáta által képviselt irodalmártípus ideálképét. Azét az értekezőét, aki nem egy stabil és változtathatatlan kilátópontról szemléli a szövegeket, hanem állandó elmozdulásban és átalakulásban van a szövegekkel együtt. Akit nem azért foglalkoztat az elmélet, hogy teóriák páncélzatát öltse magára a művek elbizonytalanító, az identitást kikezdő és aláásó hatalmával szemben, hanem azért, hogy a velük való találkozást minél plurálisabbá, sokrétűbbé tegye.

Egy rövid ismertetésben nincs mód arra, hogy - akár csak utalásszerűen - nyomon követhessük a kötetben vizsgált témakörök kifejtésmódját. Thomkától rengeteget lehet tanulni a fiktív időkezelésről, a legkülönfélébb prózai művek tér- és időviszonyairól. Négy szép tanulmányt is találunk Esterházy Péter, Márton László, Darvasi László valamint Kassák Lajos műveiről, amelyekben mintaszerűen alkalmazza a poétikai és narratológiai felismeréseket ezekre az oly különböző epikus világokra. Az utolsó, *Narratológia* című rész elbeszélés és történelem, retorika és poétika, fikció és felejtés viszonyát járja körül. A ricoeuri értelemben szintetizáló szándékú, okos és tanulságos áttekintések ezek. Thomka mindegyik problémával kapcsolatban megtalálja a legfontosabb szerzőket és pontosan helyezi el munkáikat az őmaga kialakította, de történetileg mindig hiteles palettán. Egyetlenegy ponton éreztem magamban ébredezni a vitázás ingerét, mégpedig az *Analógia, metafora, átvitel* című rész olvasásakor. Nem csoda, mondhatnánk, hiszen a metaforikuság mibenléte olyan összetett, évezredes filozófiai, retorikai, poétikai probléma, amely számtalan, egymástól radikálisan különböző magyarázat szinte folyamatos küzdelmében bontakozott ki, és távolról sem ért nyugvópontra. Ebben a dzsungelben gyakorlatilag lehetetlen szintetizálni, s az említett fejezet kétségtelen érdeme, hogy ezt a saját példáján illusztrálja. Az olyan szerzők véleménye között, mint amilyen Danto és Searle, Davidson és Black, Ricoeur és Derrida, gyakorlatilag lehetetlen valamiféle közös nevezőt találni. Ha viszont nem ez a cél, hanem bizonyos álláspontok elvetése és mások elfogadása, akkor az ismertetőnek rendelkeznie kell saját állásponttal, amelyet a tévedés kockázatának vállalásával érvényesít. Thomka Beáta néhol elutasítani látszik a denotáció-konnotáció fogalom párra alapozott metafora-értelmezést, később viszont azt írja, hogy „a járulékos jelentés nem alaptalan föltételezése a retorikai hagyománynak”.

Hasonló bizonytalanságot tapasztalhatunk a Ricoeur Derrida-kritikájának bemutatásakor. Thomka a jelek szerint egyetért Ricoeurrel, aki vitatja a metafizikai és retorikai sé mák derridai dekonstrukcióját, mondván, hogy az paradoxonhoz vezet, hiszen a metaforára vonatkozó filozófiai diskurzus maga is metaforikus. Azért „a jelek szerint”, mert ezt nem mondja ki egyértelműen – ezúttal sem az érdeklő, hogy „kinek van igaza”. A gond csupán az, hogy az a mód, ahogy Ricoeur prezentálja a derridai álláspontot (amely szerte Heidegger egy mondatának túlzó radikalizálása), mélyen problematikus. „Nincs olyan metaforamentes hely, ahonnan áttekinthetnénk a metaforikus mező rendszerét és

körülhatárolását” – idézi Thomka Ricoeurt. Ez alighanem így van, csakhogy Derrida sem mond egyebet. 1978-ban, egy genfi konferencián, amelyet a filozófia és a metafora viszonyáról rendeztek, Ricoeur jelenlétében fejtette ki, hogy mennyire meglepte ez a kritika. Olyan álláspontról támadták, amellyel nem csupán egyetértett *A fehér mitológiában*, hanem saját mondanivalójának szerves része is volt (*Le retrait de la métaphore*). Képzhetjük, milyen bonyolult kérdésszövevényről van szó, ha még ilyen jelentős gondolkodók is képesek egymást totálisan félreérteni. Véleményem szerint Derrida reagálásának bemutatása nélkül Thomka szövege is féloldalas marad, noha igaza van abban, hogy jelzi: a metaforaelméletek örök buktatója a metafora szemantikai státuszának a megítélése. Ricoeur és Derrida ebben a tekintetben más utat követ. Jómagam is a legnagyobb tisztelettel adózom *Az eleven metafora* szerzőjének, de inkább Derridával tartok, aki a nyelv metaforikus és spekulatív működtetését illetően nem bízik valamiféle harmonikus „átfedés” létrejöttében.

Nyilván minden olvasónak lennének efféle apró kritikai megjegyzései, ez már a Thomka Beáta által választott műfaj természetéhez tartozik. Aki sokakra hivatkozik és sok mindenhez hozzászól, az sok helyen válik sebezhetővé, hiszen senki sem ismerheti a fentebb említett kérdések teljes szakirodalmát. *A Beszél egy hang* szerzője arra mutat példát mindannyiunknak, miként kell behatolni egy-egy évszázados, sőt évezredes probléma sűrűjébe, hogyan kell ösvényt vágni benne mások számára is. Ezenközben nem kelti bennünk azt a hiú reményt, hogy egyszer majd kiérhetünk a napsütötte tisztásra. Ha nem is a nyugalom, de a gondolkodás öröme csak a működésben adatik meg számunkra; ám ez feltételezi a kutató én folyamatos felbomlását és újraszerveződését is.

A POSZTMODERN IGNOTUS

Angyalosi Gergely: Kritikus határmezsgyén

A „kritika” kifejezés sokféle értelmet takar, számos árnyalata van, különféle diskurzusok (hétköznapiak, tudományosak, filozófiaiak, politikaiak és ideológiaiak) metszéspontjában helyezkedik el. A „kritikus” tevékenysége ennek megfelelően egyáltalán nem evidens gyakorlatot jelent. Mit, illetve kit is nevezünk kritikusknak? Jobbára azt, aki folyóiratokban vagy egyéb humántudományos periodikákban a kritikai rovatban jelenteti meg írásait. Ennél sokkal pontosabb meghatározást igen nehéz lenne adni, és talán szükségtelen is. Ám ez korántsem jelenti azt, hogy ne adhatnánk e terminusnak valamiféle határozott értelmet, hogy azt ne mondjam, elméleti rangot. A következőkben Angyalosi Gergely kritikai munkásságának jellemzésére ezért a „kritika” két – szerkezetileg jól elkülöníthető – típusát fogom megkülönböztetni. Az egyik, a megítélő kritika, nagyon közel áll ahhoz, amit a hétköznapiakban használt „kritika” szó fed. Angyalosi írásaiban sokszor tesz olyan kijelentéseket, amelyek határozott értéket (avagy értéktelenséget, de az is csupán az érték egy fajtája) tulajdonítanak a kritizált írásnak. Ezek sokszor csupán elejtett, néha implicit megjegyzések maradnak, vagy iróniába öltözködnek, azonban mindenképpen igen karakteressé teszik stílusát. A másik kritikai viszonyulás már inkább filozófiai, ezt Georges Poulet terminusával az azonosulás kritikájának nevezném. Ez a fajta kritika nem elsősorban értékítéletet formál, hanem oly módon azonosul a kritizált írással, hogy gondolatainak, stílusának, fogalmai vagy retorémái viszonyainak ritmusát mintegy átvéve feltárja annak működésmódját. (Átvenni valaminek a ritmusát korántsem jelenti szükségszerűen a tökéletes azonosulást – ez *per definitionem* nem lehetne kritika –, hanem csak azt a folyamatot jelöli, ami nélkülözhetetlen egy gondolat vagy egy poétikai szerkezet feltárásához.) Amikor tehát ezt a kétosztatú „rendszer” felvázolom, semmiképpen sem próbálom magát a kritikát, az általában vett kritikai tevékenységet osztályozni. Táblázatom eme két celláját inkább teljesen esetlegesen csupán e kritikai életműre vonatkoztathatónak nevezném.

Hogy ez mégsem teljesen így van, az annak köszönhető, hogy e felosztásból további elméleti, illetve kritikai lehetőségek fakadnak, amelyeket nem haboznék kihasználni. Az ugyanis, hogy Angyalosi igen nagy teret szán a kritika e második típusának (miközben sohasem mond le az elsőről), nem takarhatja el azt a tényt, hogy ezzel meglehetősen egyedül áll a hazai kritikai mezőnyben. Nem azt akarom mondani, hogy rajta kívül ne lennének hívei az azonosulás kritikájának, ám ezt semmiképpen nem tartom jellemzőnek. A mai magyar kritikai diskurzus ugyanis számos olyan jellemzőt mutat, amely számomra a legkevésbé sem szimpatikus. Itt elsősorban nem

Alföld-könyvek
Csokonai Kiadó
Debrecen, 1999
196 oldal, á. n.

a szépirodalom-kritikára gondolok, ahol véleményem szerint fiatal kritikusok sora valóban színvonalas kritikái *oeuvre*-rel rendelkeznek. A teoretikus művek (elsősorban az irodalomelméleti és a filozófiai művekre gondolok itt, amelyek terén otthon érzem magam) kritikája esetében azonban az utóbbi időben megjelent szövegek nem jelentéktelen része az egyszerű intellektuális odamondogatás hangnemét vette fel. Számos fiatal kritikus jelent meg, aki azzal indította életművét, hogy egy „nagy öreg” írását – néha egész életművét – kevéssé reflektált módon próbálta meg felülbírálni. Azt mondanám, hogy Farkas Zsolt bíráló attitűdje paradigmája lett a fiatal kritikusnemzedékeknek, ha nem gondolnám, hogy Farkas Zsolt (aki Balassa-kritikájával annak idején az első hasonló gesztust tettem meg) – mindamelllett, hogy sokszor ugyanezen felszínesség csapdájába esik – a legmagasabb szinten műveli e műfajt.

De ha félre is teszem személyes problémáimat, elméleti szempontból még mindig igen veszélyesnek tartom az azonosulás kritikájának feltűnő hiányát. Ugyanis csak az ilyen kritikából profitálhat maga a bölcsélet. Az a fajta kritika, amely megpróbálja feltárni egy hazai elméletíró gondolkodásmódjának működését, ritka, mint a fehér holló. Legtöbbször legjobb esetben is csupán különféle méltatásokat olvashatunk (ha nem a fent említett lefordítást), amelyek azonban megpróbálják megspórolni a feltárás munkáját, amely pedig az egyetlen lehetőség a valódi kritikai viszony létrejöttére. Az azonosulás nem a méltatást jelenti, hanem egy szöveg számomra-valóvá tételét. Márpedig csak az ilyen feltáró munkából keletkezhet érdemi „párbeszéd” a bölcséleti mezőn. Soha semmilyen nagy elméletíró (legyen az filozófus, irodalmár, esztéta, szociológus, antropológus) nem született Pallasz Athéné módjára. Nagy bölcselők csak e párbeszéd mezején születtek, legfeljebb számunkra már eltűnt e kontextusuk. A magam részéről semmiféle *a priori* akadályát nem látom, hogy a gondolatok magyar nyelven és hazánk területén szülessenek meg. Csupán egyetlen ilyen akadályt látok: az elméleti párbeszéd súlyos hiányát. Nálunk egész egyszerűen nagyon ritkán szokás igazán komolyan elgondolkodni azon, mit is állít a szomszéd intézményben dolgozó kollégánk, a szomszéd városban élő bölcselő, legfeljebb a szoros szakmai közösségek endogám diskurzusa a jellemző. Ez alatt nem pusztán egy gondolat ismeretét, hanem a belőle nyert inspiráció hiányát értem, amely inspiráció csak az azonosulás kritikájával érhető el. Sajnálatos módon legszínvonalasabb kritikai folyóirataink csak erősítik ezt a tendenciát. Gondoljon csak vissza most egy pillanatra mindenki, nem éppen azokra a kritikai vitákra emlékszik-e, amelyek a legtöbb port kavarták fel, a különböző felek antagonizmusára, kérlelhetetlen könyörtelensége és legfőképpen intézményes státusa miatt?

Mindezzel persze azt sem kívánom állítani, hogy ím, itt az ember: Angyalosi Gergely mentes mindeme hibáktól. Viszont mindenképpen olyan kritikus, akinek a számára a feltárásnak ez a munkája elkerülhetetlennek tűnik. Mivel a „feltárás” kifejezést e célra Sartre *dévoiler* terminusának magyar fordításából kölcsönöztem (ha valaki még emlékszik *Mi az irodalom?* című munkájára, amelyet nálunk annak ellenére próbálnak minél hamarabb elfelejteni – vagy még inkább trivializálni –, hogy a XX. századi művészetelmélet egyik legnagyobb hatású darabja), ezért szükséges hangsúlyoznom, hogy ez a feltárás sohasem csupán valami ottlévőnek a megtalálása, hanem mindig tevékenység, amely egyrészt sajátos nézőponttal bír, másrészt maga is hatással van arra, amit feltár. Feltárni egyben azt is jelenti: megváltoztatni. Angyalosi nézőpontja igen határozott (azaz jól látható cél irányában működik, tárja fel, változtatja meg a szöveget), legtöbbször a szövegben is jelölt, és bevallom, nekem általában nem kevés fáradságomba telik azonosulni vele.

A könyv külsínéről sajnos semmi jót nem mondhatok. Ez nyilván nem a szerző hibája. Az Alföld-könyvek sorozatát persze nem ezért szeretjük (már aki), mégis, talán egy kis odafigyelés nem ártott volna. Tulajdonképpen csak hosszúkás (vágott B5-ös) alakja mondható korszerűnek, ez azonban ma szinte kötelező formátum. Ettől eltekintve azon-

ban a külalak szinte minden részletébe beleköthetnék, ezért ezt nem is teszem. Súlyos hiányosság azonban – olyan, amely már befogadási nehézségeket is okoz –, hogy nincs jelölve a szövegek első megjelenési helye. Mivel a könyvben csak másodközlések szerepelnek, amelyek ráadásul nem egy esetben kifejezetten alkalmiak, egy-egy szöveg pontos szerepének megítéléséhez szükséges lenne annak a kontextusnak az ismerete, ahova eredetileg íródott. Ha a kötet szerkesztői azzal védekeznének, hogy az írárok eredeti megjelenése nem fontos, itt saját kontextussal rendelkeznek, akkor viszont azt kérdezném meg tőlük, hogy miért is nem vigyáztak jobban e kontextusra, hiszen például a fejezetek címei – amelyek egy-egy szövegnek a könyvön belüli legfontosabb meghatározását végzik el – csak a tartalomjegyzékben szerepelnek.

A lényegesebb kérdésekhez közelítve Angyalosi stílusáról kell ejtenünk néhány szót. Angyalosi talán leginkább könnyű kezű kritikusként jellemezhető. Meglehetősen szabadon kezeli a tudományos írásművek tradicionális normáit. Stílusa sokszor inkább az élőbeszédéhez hasonlít, mintsem írásműéhez. Én azt hiszem, ez néha igen élvezetessé teszi az olvasást (ilyen például a Nemes Nagy Ágnesről írt kritika), néha viszont nem kevésbé bosszantóvá (ilyen számomra a Derridáról írt esszé). E különbség okát talán a műfaji követelmények eltérő voltában határozhatnánk meg, de nekem az a gyanúm, hogy ez nem teljesen helytálló. Derrida esetében az ilyen könnyűkezű írásmód elkerülhetetlen egyszerűsítésekhez vezet (annak ellenére, hogy a szerző legtöbb írásában kifejezetten – és igen szimpatikus módon – kerüli azokat a közhelyeket, amelyek általában az irodalom elméletének beszédmódját jellemzik), ami a hazai recepció – tisztelet a kivételnek: nem annyira Derrida professzionális recepciójára gondolok itt, hanem a forgalomban lévő általános képre – amúgy is egyszerű képét nemigen árnyalja. Ez a – jó és rossz értelemben egyaránt értett – könnyedség tehát szerintem ott válik veszélyessé, ahol a tárgyalt szerző kanonizáltságának mértéke (és színvonala) nagyfokú óvatosságra intene, olyan óvatosságra, amely megpróbálja elkerülni a kanonizáció egyszerűsítő erejének buktatóit (azt hiszem, nem szorul különösebb igazolásra, hogy Nemes Nagy Ágnes költészetének elméleti aspektusai nem számítanak az erősen kanonizált poétikai kérdések közé).

Például ez a kijelentés: „ma már közhelyes megállapítás, hogy Derrida az eredet nélküli különbözőségek rendszerének látja a nyelvet – és nem csak a nyelvet” (16. o.), véleményem szerint nem csupán közhelyes, hanem ebben a formában nem is igaz. Az eredet kérdése Derrida korai munkáiban igen összetett kritikában részesül, amelyet lehetetlen az egyszerű elutasításra redukálni. Amit Derrida igazán kritizál, az az, amit ő „transzcendentális jelöltnek” nevez, azaz egy a transztörténeti és (még inkább: azaz) a jelölést megelőző eredet. (És ez a kezdeményezés meggyőződésem szerint nagyban támaszkodik olyan elképzelésekre, amelyeket ma szeretünk figyelmen kívül hagyni, tudniillik Louis Althusser munkásságára, akinek *Lire 'Le Capital'* című könyve a *De la grammatologie*-hoz és a *La voix et le phénomène*-hez igen hasonló felütéssel bír: a kifejezés – vagyis az ideális eredet – kritikájával.) Azonban van az eredetnek olyan filozófiai elképzelése, amely Derrida számára továbbra is tarthatónak tűnik, és nem azonos az Angyalosi által parafrázált strukturalista állásponttal, ez pedig a husserli passzív genézis elmélete. A passzív genézis és legfőképpen az, amit Husserl a transzcendentális asszociációról ír, talán sokkal közelebb visz minket a derridai „différance” fogalmához, mint a jelek strukturalista rendszere. Az a különbség ugyanis, amiről Derrida beszél, nem egyszerűen a jelölés (vagyis az institúció) különbségeinek (diakritikus) rendszerében születik meg, hanem az interszubjektivitás és az időiség „elkülönböződésében”.¹

¹ Lásd mindehhez Derrida Husserlről írt korai szövegeit: *La probléme de la genése dans la philosophie de Husserl*, P. U. F., Paris, 1990. [1955 – kiadatlan]; „Introduction”, in: Edmund Husserl: *L'origine de la géometrie*, P. U. F., Paris, 1992. [1962]; *La voix et le phénomène*, P. U. F., Paris, 1993. [1967]

Miután azonban e passzus bírálatát (szükségszerűen csupán utalásszerű módon) kifejtettem, szükségesnek látszik azonnal pontosítani: Angyalosi nem véletlenül látja ily módon Derrida munkásságát. Ez a kép pontosan illeszkedik egy olyan sorozatba, amely Angyalosi kritikai elkötelezettségének egészét jellemzi, és amelynek tablóját szándékunkban áll felvázolni. Amit ez a gondolkodásmód képvisel, azt strukturalista impresszionizmusnak mondhatnánk. Angyalosi minden bizonnyal posztstrukturalistának mondaná, de mivel ő – szempontjából fakadóan – gyökeresen mást ért posztstrukturalizmuson, mint én (még akkor is, ha esetleg ugyanazokhoz a szerzőkhöz kötjük e kifejezést),² ezért fenntartom ezt az elnevezést. Az „impresszionizmus”, a kritikai impresszionizmus fogalma többször felbukkan e könyvben. Megértéséhez a legfontosabb segítséget azonban nyilvánvalóan az Ignotusról írt három esszé nyújthatja, amelyek amúgy is a könyv gerincét képezik. (Látszólag ugyanilyen súllyal jelennek meg a három strukturalistáról – Barthes-ról, Derridáról és Genette-ről – írt esszék is, ám ezek sokkal heterogénebb szempontrendszert alkalmaznak.) Az Ignotus kritikai munkásságával számot vető írások furcsa helyzetben vannak. Első pillantásra nagyon nehezen található olyan kortárs teoretikus nézőpont, ahonnan Ignotus munkái tarthatónak tűnnek. Angyalosi azonban talál ilyet. Ehhez természetesen szükséges, hogy a kritikai impresszionizmus fogalmát megtisztítsa azoktól a negatív konnotációktól, amelyek a kritikátörténetben hozzá kötődtek. Ez a tisztázás részben arra irányul, hogy Ignotus nézeteit megszabadítsa a trivializáló megítélések súlyától. Ilyen például, amikor arról ír, hogy egyáltalán nem egyértelmű az irodalom nemzeti jellegének tagadása, amit a korabeli konzervatív kritika vetett a szemére: „Ignotus sem azt tagadja, hogy a magyar irodalomnak van nemzeti jellege; még azt sem mondja, hogy nem kellene lennie. Amit tagad: az, hogy a nemzeti jelleg kimutathatósága feltétele és egyben első számú ismérve az irodalmi értéknek.” (92. o.) Vagy a szubjektivitás vádjának finomítása, amikor azt állítja, Ignotus vallotta a hagyomány (és a környezet) általi determináltság bizonyos fokát, csak éppen az ennek való ellenszegülésben látta az egyedi irodalmi alkotás érdemét. Mindez részben azonban sajátos szempontjának érvényesítése, amihez nem sok köze van annak a kérdésnek, hogy Ignotus „valójában”, „objektíve” mit gondolt az irodalomról és a kritikáról.

Nyilvánvaló, hogy már az a szituáció is, amelyben Ignotus az irodalom autonómiájáért vívott harcát elindította, aktuálisnak tűnhetett Angyalosi számára. Ebből a szempontból tökéletesen meghatározható az a kultúrpolitikai helyzet, amely kritikai gondolkodásának legfontosabb indítéka volt. A nyolcvanas évek harcainak öröksége jól látható az egész koncepción: az irodalomnak az ideológiai nyomás alóli felszabadítása az irodalmi értékek olyan plurális, autonóm elképzeléséhez vezetett, amelynek számára mindenfajta elköteleződés eleve gyanúsnak és erőszakosnak tűnt. Ez az elképzelés mára egy kissé anakronisztikus számomra. Mára a különböző kulturális kritikák nálunk is majdnem annyi népszerűségnek örvendenek, mint Nyugat-Európában (lehet, hogy ez egy kicsit túlzás, de magam az egyetemi életben ennek egyre több nyomát látom, nagyságrendekkel többet, mint hat éve, amikor először kezdtem el foglalkozni ilyen típusú irodalomkritikával), és ezekről a legnagyobb felületességgel sem állíthatnánk, hogy ne lennének elkötelezettek. Tulajdonképpen azonban már az Angyalosi számára oly fontos Roland Barthes esetében is megoldhatatlan nehézségekbe ütközünk, ha őt az el nem kötelezettség lovagjának (prófétájának) tekintjük. Ezért olyan érdekes a kötet első írása,

² Angyalosi jórészt elfogadni látszik a *Strukturalizmus után* című kötet felosztását (illetve Szili József, a szerkesztő előszavának felosztását), amely a strukturalizmust legfőképpen egy átfogó humántudományos elképzelésként jellemzi, míg a posztstrukturalizmust az átfogó nézőpont hiányának eleméleteként. A posztstrukturalizmus Angyalosi számára elsősorban pluralizmus, a nézőpontok egymás mellett élése. Számomra sokkal inkább egy bizonyos társadalomkritikai filozófiai irányzatnak tűnik, amely egyáltalán nem nélkülözi az elköteleződést.

amelynek alcíme – *Még egyszer Roland Barthes-ról* – mintha éppen Angyalosi Barthes-könyvének módosítására utalna. Barthes soha nem volt igazán semleges, ezt tudnunk kell: őt Angyalosi feltáró munkája változtatta – mindig igen óvatos mozgással és nagy erudícióval – semleges profétává (erre utalt már finoman Vajda Mihály is annak idején a könyvről írott kritikájában). Az e kötetben található Barthes-esszé azonban mintha éppen ezzel próbálna elszámolni: „Mármost Barthes, aki, mint mondtuk, nem tud és nem is óhajt megszabadulni az irodalom erkölcsi felelősségének koncepciójától, kidolgozza a kérdező irodalom elméletét. A felelősség és az erkölcsi kötelesség súlypontja áttolódik nála a kérdezésre.” (8. o.) Ez a szöveg mintha éppen az elköteleződés (az erkölcsi felelősség) tekintetében próbálná finomítani Angyalosi Barthes-portróját. (Ebből a szempontból is érdekes lehet, hogy Angyalosi egy újabb kritikájában – amit Bacso Béla új könyvéről írt – szinte egyetértő módon figyelmeztet az ott megjelenő társadalomkritikai szempont mai fontosságára.)

Valójában azonban két mozzanat avathatja Ignostus e szituáltságon (az irodalom autonómiájáért vívott harcán) túl Angyalosi igazi nagy elődjévé: egyrészt az az értékpluralizmus, amelyet magáénak vallott, másrészt kritikai módszere, az első találkozás „impresszionizmusa”. Angyalosi számára a posztmodern nem más, mint egyfajta értékpluralizmus, a kitértetett szempontok hiánya. Amit a leginkább kedvel a „posztstrukturalistákban”, éppen egy ilyenfajta pluralizmus. Magam azt gondolom, hogy a posztstrukturalizmus ilyenfajta felfogása nagyban kötődik az impresszionista nézőponthoz, tehát hogy a két nézőpont szétválaszthatatlan egységben alkotja azt a sajátos elméleti alapot, amely Angyalosi munkásságát meghatározza. Egyszerre sajátos interpretációja ez a strukturalistáknak és az impresszionista kritikának. Leginkább azt mondanám, hogy módszerében strukturalista, alapjait tekintve impresszionista. Persze, hogy mit nevezünk impresszionizmusnak, az továbbra is tisztázandó marad. Ezt Angyalosi maga is többszöri nekirugaszkodással járja körül, pontos definíciót ugyan nem ad, ám jól körvonalazza. Alighanem két kérdéskör körül jelölhetjük ki a legegyszerűbben e beállítódás jellegzetességeit: egyrészt a nézőpontok sokfélesége, másrészt az első „impresszió”, a művel való találkozás élményének különleges meghatározása körül.

Ami az első kérdéskört illeti, annak legpontosabb leírását és egyben kritikáját Lukácsnak abból az írásából idézném, amelyre Angyalosi nem kevés malíciával utal: „A felületek művészeté lett így minden; a felületeké, amelyek mögött nincsen semmi; amelyek nem jelentenek semmit, nem fejeznek ki semmit, csak vannak valahogy, véletlenül, és hatnak valahogy, véletlenül, akárhogyan – csak hassanak. (...) És annyira összefért minden mindennel ebben a világban, hogy halálos ellenségének, elpusztítójának megszületését sem vette észre. Azazhogy észrevette, de nem volt képes bármivel szemben is ellenségesen érezni: új szenzációnak érezte, és összeférőnek is minden régivel.”³ A strukturalista impresszionizmus liberális polivalenciája Angyalosi számára sem más, mint a felületek művészeté. Ebben az értelemben interpretálja a posztstrukturalizmus hírhedt antiesszenzializmusát is. A strukturalizmus számára a jelek különbségében megszülető jelentés a lényegnek a jelek rendszerétől független igazsága ellenében jelenik meg. Ez tényleg nagyon hasonlít arra, ami a festészeti impresszionizmust jellemzi. És persze itt tűnik ki, hogy az „impresszionizmus” kifejezés, ugyanúgy, ahogy az irodalomkritikában, a festészetben is félrevezető. Nem a pszichikalista magyarázat a legfontosabb egyik esetben sem. (Ebből származnak azok a félrevezető kategorizálások, amelyek az impresszionizmus „szubjektivitásáról” beszélnek. Lukács – noha maga is támaszkodik a szubjektivizmus vádjának bizonyos elemeire – lényegileg más utat jár, amikor az impresszionizmust bírálja. A „felületek művészeté”, állítja róla, ami sokkal jobban fedi a tárgyat.) Az impresszionizmus

³ Lukács György: „Az utak elváltak”, in: *Ifjúkori művek*, Magvető, Budapest, 1977. 282–283. o.

talán legfontosabb eredménye ugyanis nem egyfajta objektivitás elvetése, hanem az ábrázolás megfosztása az igazság kimondásának igényétől. Szinte minden ennek a célnak van alárendelve e mozgalomban. Az optikai színkeverés módszere – amit Signac az impresszionizmus legfontosabb művészeti elvének nevezett, de amit már Delacroix-nál fellelt – a festészet denotatív funkciójának felfüggesztése. A felületek többé nem utalnak valami rajtuk túl lévő realitásra, amelynek vonatkozásában meg lehetne ítélni őket. A színek egymással viszonyba lépve konstituálják a felületek világát. Renoir korai képei nem a ruhákon játszó árnyékokat ábrázolják, hanem a rövid ecsetvonások egymással kapcsolatba lépve megalkotják az árnyékok, fények és ruhák játékát. Semmi sem maradna a *Le moulin de la Galette* vibrálásából, ha Renoir nem megalkotni, hanem ábrázolni akarta volna a kavargó tömeget és a vidám társaság ruháin futó napfényt. Ebből következően nem annyira egy impresszió rögzítéséről, mint inkább egy „szenzáció” (ahogy Lukács mondja), egy érzéki élmény létrehozásáról van szó.

Amikor e tekintetben részben elfogadom Lukács kritikáját, akkor természetesen továbbra is kérdéses marad, hogy milyen jogon terjesztette ki a „felületek művészetének” a felfogását a XIX. század, illetve a modernitás egészére. Ez azonban mit sem von le annak a ténynek az értékéből, hogy az Angyalosi által képviselt strukturalista impresszionizmus ugyanazokat a problémákat veti fel, mint századeleji elődje. Semmi esetre sem akarom azt állítani, hogy a Lukács által kijelölt út, az „egész” megteremtésének művészeté, az értékek új rögzítése, ami által újra kritizálhatóvá válna egy irodalmi alkotás progresszív vagy regresszív volta, ma alkalmazható lenne. Lukács megoldásai előtt, azt hiszem, végleg lezárult az út. Mégis, kritikai észrevételei és a jelenség éles szemű körüljárása hatásos szöveget eredményez. Igen, azt hiszem, Angyalosi jól látja, hogy „a mai olvasó alig hisz a szemének: akárha egy posztmodernizmus elleni vádiratot tartana a kezében”. (116. o.) Ám én azt is hozzátenném, hogy egy meglehetősen találó vádiratot. Persze, azt gondolom, hogy e gondolatok reakciójaként semmiképpen nem szabad „visszatérnünk” a strukturalizmus előttre. Hogy egy festészeti példát hozzak (a példa persze nem az enyém, hanem Maurice Merleau-Ponty-é, aki már a strukturalizmus megszületése előtt kifejtette annak kritikáját), Cézanne éppen ez okból kényszerült túllépni az impresszionizmuson. Cézanne számára a felületek művészeté már nem bizonyult kielégítőnek, mert ő a dolgokat akarta megfesteni, a tömeget magát, ami a felületek támasza. De ehhez a tömeghez számára nem vezetett más út, mint a felületeken keresztül. A Sainte-Victoire-hegy hatalmas tömbje a legutolsó festményein már csak a felületek rendjében alakul ki, ahol e felületek végképp felszámolták a referenciára való közvetlen vonatkozást. A liberális értékpluralizmus sohasem lesz képes megragadni az értékek tömegének kialakulását, azt az egyszerű ténnyt, hogy az értékek nem egyszerűen és békésen fekszenek egymás mellett, hanem társadalmi értékkepződmények, érték-tömeg alkotások eredményei.

A második kérdéskör visszavezet minket az azonosulás kritikájának gondolatához. Ami ugyanis a kritikai impresszionizmusnak azt a jellegzetességét illeti, amely szerint a kritika feladata a kritikusknak a művel való találkozásokor megszülető „impresszióit” rögzíteni, az – legalábbis Angyalosi esetében – sokkal inkább az azonosulás kritikája feltáró tevékenységének bizonyul. Angyalosi túlságosan tudatos impresszionista. Egyáltalán nem szubjektív élmények rögzítéséről van itt szó, hanem egyfajta nyitottságról az idegennel szemben. Ami a kritikának a bíráló oldalát illeti, az Angyalosi számára általában meg egyezik az Ignotus által kijelölt normával, azaz, hogy a bírálatot az író „szándékához”, azaz a szöveg működésének törvényeihez kell igazítani, nem pedig valamiféle objektív külső elvhez. (A bírálat még olyan esetekben is, mint például Esterházy Péteré, akinek világlátásával bevallottan nem tud azonosulni, a könyv törvényére alapoz.) Viszont az azonosulás esetében semmiképpen sem Ignotus explicit elveihez tartja magát. Ez a tevékenység egy olyasfajta közelkerülés a szöveghez, ami legalább annyira produktív, mint

reproduktív. A feltárás munkája minden szerző esetében a szöveghez igen közel történik, szinte átadva a szót a kritizált szövegnek, ám a sajátos szempont, amely a feltárást vezeti, végig jól látható, azaz hathatós és reflektált marad.

Mint említettem, Angyalosi elméleti pozíciója számomra korántsem adódik evidens természetességgel, és egyetérteni is csak elvétve tudok vele. Mégis, kritikáinak olvasása olyan élvezetes tud maradni, mint kevés hazai kritikus esetében. Ez, azt hiszem, elsősorban három tényező következménye lehet. Egyrésztől élvezetes stílusáé, amelynek könnyedsége „boldog derűve!” vezeti olvasóját, másrésztől az azonosulás kritikájának empatikus olvasásmódjáé, amely még a számára nem különösebben rokonszenves szövegekben is megtalálja saját tétjeit, harmadrészt a hatalmas műveltséganyag könnyed mozgatójáé. Angyalosi számomra elsősorban nem is azzal emelkedik ki a mai magyar kritikai életből, amit ír (bár azt kell mondanom, a kötet szinte minden egyes kritikája igazi nóvum volt számomra, amelyből, azt hiszem, bárki tanulhat), hanem ahogyan írja.

„KÉSZ A LENYŰGÖZÉS”

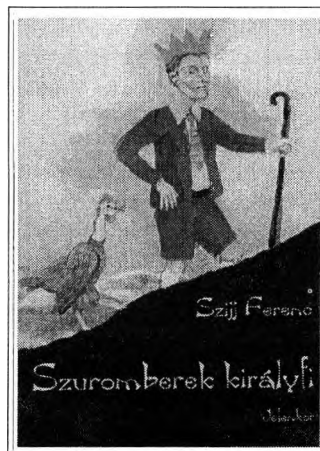
Szija Ferenc: *Szuromberek királyfi*

„Zseniális! [...] Sőt! Nonszensz!” (114.)

Micimackó Elvarázstolt Völgye vagy Lázár Ervin Négyszögletű Kerek Erdője lehetne akár a Valabérci-hegyeken túl, a Peripác-tenger partján is. Mert ha léteznek azok a bizonyos „erdős mesék” – lásd például A. A. Milne: *Micimackó*, Lázár Ervin: *A Négyszögletű Kerek Erdő*, Békés Pál: *A féllény* stb. –, rokonságuk csak kis mértékben ered a helyszín azonosságából, sokkal inkább a szereplők felvonultatásából. E mesék erdejének, ligetének izolált-ságából fakadóan az ott élők valamennyien egy-egy zárt közösség tagjai, s az egyes szereplők egy nagyobb csoport keresztmetszeteként megjelenő (ember)típusokat jelenítenek meg. Bár a szereplőknek saját nevük van, leginkább mégiscsak kiemelt tulajdonságaikkal együtt emlegetjük őket: Aromo „fékezhetetlen agyvelejű”, Szörnyeteg Lajos „a legjobb szívű behemót”, Bruckner Szigfrid „nagyhangú”, Vacskamati „szeleburdi”. Micimackóról tudjuk, hogy „csekély értelmű”, Malacka a gyáva, Bagoly az okoskodó, Tigris a szeleburdi, Kanga az aggódó, Nyuszi a lótifuti, Füles a búvalbélelt pesszimista. Közös a felsorolt szereplőkben mégis, hogy csak együtt boldogulhatnak, csapatot alkotnak, és éppen észbeli hiányosságaik miatt válnak mindannyian szeretetreméltókká: tudniillik valamennyien éppen észbeli képességeikre büszkék. Bár Benjamin Hoff könyve óta (Benjamin Hoff: *Micimackó és a Tao*, Tericum, 1991.) tudjuk, hogy e felsorolt jellemvonások nem is igazán defektusok, különösen pedig Micimackóról és Malackáról derül ki, hogy követendő példaként állhatnak az olvasók előtt, mégis szükséges egy olyan hős szerepeltetése, aki összefogja a többieket, és megoldja konfliktusaikat. Mikkamakka és Róbert Gida hivatottak arra, hogy egyensúlyt teremtsenek, illetve hogy egyfajta vezetőként irányítsák a többi szereplő életét. Különösen Róbert Gida vezetői alkalmassága figyelemre méltó, hiszen Mikkamakkával ellentétben ő nem okosabb és nem bölcsebb barátainál, sőt ő is éppen – a felnőtt olvasó szemével megítélt – tudatlansága miatt lesz különösen szimpatikus; mégis nagysága és ontológiai különbözősége, valóságosága (hiszen Róbert Gida nem játéklény, hanem hús-vér embergyerek) miatt feltétlen tekintély a többi szereplő számára. Bármennyire tájékozatlan és butuska is, egy ember(gyerek) könnyedén válhat (játék)állatok vezetőjévé.

Szuromberek királyfi és „csapata”, akárcsak Róbert Gidáék: a címszereplő nincs híján ugyan bátorságnak, ám rendkívül műveletlen és analfabéta – mégis szeretetre méltó. (Lehetne szó akár a gyermeki nézőponttal való

Roskó Gábor rajzaival
Jelenkor Kiadó
Pécs, 2001
296 oldal, á. n.

azonosulás lehetőségének kliséjéről is, ám ez csak a – gyermeki sajátos „báját” a felnőttek ismerethalmazához viszonyított nemtudásból eredeztető – felnőtt olvasónak kínálhatna olvasási stratégiát. Működőképesebb lehet az omnipotens olvasó sémája, tudniillik a gyermek olvasó is – bármelyik olvasó, azaz intellektuálisan nyitott gyerek – jólesően nyugtazza a vezető tökéletlenségét, és ezzel együtt saját tájékozottságát; csak ezen olvasói magatartás birtokában tud jóízűen nevetni Szuromberek és társai esetlenségein, a szöveg szójátékain.) Vaxler Katalin, a kopasznyakú tyúk opportunistája, minden lében kanál, fárasztóan és fájdalmasan buta, aki annyira idegesítő, hogy már az első oldalak után legszívesebben lelőné még a leghalványabb olvasó is. Káposzta Benőné a tipikus kispolgár: prüd, pletykás, zsémbes. Káposzta Benő a papucsférjek mintája, nem tudni, az egész élete tényleg csak „majdnem” megtörtént (majdnem látott egy repülőgépet, majdnem látott vonatot, majdnem elment egy virágkarne-válra stb.), vagy csak „bölcse” hallgat inkább felesége árnyékában. Az uborkalányok – *nomen est omen* – felkapaszkodott, álszent, nyafka kisasszonyok. Serilla Géza, a futórózsa – a szó szoros értelmében – ha kell, ha nem, folyton szaladgál, ettől nemhogy dönteni, de gondolkozni sincs ideje. Eisenhuber Dávid, a kertkapu az örökös önvád bajnoka. Apafi Tivadar, a paradicsomkaró a reá bízott paradicsom gondviselőjének álarca mögött elvtelen sopánkodó, vészmadár. Cseppet sem szimpatikusak, valamennyien kicsinyesek, önzők, buták és nagyon gyávák, a történetek közben végig csak „jajgattak és tétován sűrögtek-forogtak” (75.). A hagymázsólyom összegzése szerint: „A saját megmentőjüket is elárulnák [...] Semmi akaraterő, állhatatosság, elmélyülés, csak a pusztá élniakarás. Túlélés-üzlet! Sikerorientált életöszton!” (152.) Szegény Szuromberek csak sajnálni tudjuk, nem is rosszaljuk leplezett butaságát, sőt még a leplezést is megbocsátjuk neki, hiszen a Sziromka Máriáért elszenvedett viszontagságok mellett útítársait elviselni, irányítani, segíteni emberpróbáló feladat számára – azért is, mert a kertlakók sokkal inkább akadályozzák és hátráltatják őt a kiszabadítási akciókban, mintsem segítenék. Szuromberek azonban, igazi meshőshöz illően mindig segítőkész, elfogadja társait, megvédi őket – és nem is marad el a jutalma: a mese végén Vaxler Katalin tudálékossága és kotnyelessége mégiscsak hasznosnak bizonyul (az ő füttyszavára válaszolva kezdett el szírenázni a lidérckirály fején lévő korona, amely esemény pillanatok alatt lehetővé tette a leszámolást és Sziromka Mária kiszabadítását), és Serilla Géza futkosása is értelmet nyer (a tűzlétrán lerohanva ő kapta el az éppen lepottyantó koronát, ez a megoldás második fele).

A meseregény többi szereplője szintén emblematikus: szerepel a történetben cinikus diktátor, annak uralomra törő jobbkeze, végveszély esetén bevetendő testőrség. Velük szemben a Szurombereket segítő (?) ellenzékiek (akik persze csak szövegelnek, de cselekvésképtelenek, és az első szóra elárulják társaikat, csakhogy mentsék a bőrüket), vannak katonák, Svejkszerű ügyefogyott parancsnokokkal és impotens tisztikarral (akik csak annyit tudnak, hogy az „igaz ügyet” védik, és nem is sejtik, hogy csak az „oszd meg és uralkodj” elvének áldozatai). És vannak a regényben filozófusok is: az egyik a hagymázsólyom, a maga szkepticismusával és „magasröptű elmékedéseivel” (legalábbis Szuromberek így értékeli a sólyom eszmefuttatásait); a másik Csuha Ignác, a medve, művésznevén Bélbaltavári, aki kögyógyító és taoista bölcselelő (miközben szemrebbenés nélkül hazudik, hogy pénzét lejmoljon Szuromberekettől); harmadik pedig Esze Ottó, az óriás, aki a tettekkel szemben a gondolkodás és az elmékedés híve (amibe legtöbbször belealszik).

A *Négyszögletű Kerek Erdő* és a *Micimackó* műmeséjének eseményei egyaránt távol esnek a népmesék tündérmeséjének hagyományos történéseitől, a szereplők kalandjai a sárkányölő hősök próbatételeihez képest igencsak kicsinyesen mindennapinak tűnhetnek, ám saját közegükben a futóverseny, a költőverseny, az elefántcsapda állítása, a Déli-sark „tejfelezése” stb. mind dimenziójukhoz méltó kihívást jelent. De mi történik akkor, ha egy kopasznyakú tyúk, két káposzta, három növendékuborka, egy futórózsa, egy kertkapu és egy pa-

radicsomkaró indul útnak, hogy kiszabadítsa az elrabolt királylányt? Sziij Ferenc meséje/regénye/meseregénye a klasszikus tündérmesék szerkezetét követi: van benne királylány, akit elrabolnak (Sziromka Mária), van egy hős (Szuromberek királyfi), aki kisebb próbatételek után, különböző segítőkötől kapott varázseszközök segítségével végül természetesen kiszabadítja a gonosz elrablótól (Őfelsége Első Vagy Másnéven Szörnyű Gáspár Lidércország Királya) a királylányt. Van a mesében segítségre szoruló és segítő hangya, erdei rigó, óriás, vannak tündérek, manók, sárkányok – a tündérmesék valamennyi szereplője megtalálható. Ezen túl azonban a szerző újra is írja a klasszikus tündérmeséket. Mindjárt az első oldalon feltűnő mesebeli halacska szerepeltetése emblematikus a többi mesei figurát tekintve:¹ jelen vannak ugyan, de többnyire megszokott funkciójuktól megfosztva, mesei tulajdonságaik egy egészen új, hétköznapi szituációban nem érvényesülnek, illetve teljesen új, csöppet sem mesei jellemvonásaik vannak. Igaz, hogy a főhősre születésekor varázsigét mondott egy tündér, így bír a sebezhetetlenség legmeseibb tulajdonságával, de a történekek során mégis inkább teljesen mindennapi, ám mégsem hétköznapi attribútumaival szembesülünk: van három hadserege, repülőgépe, szuperszélvészgyors versenyautója, „természetesen mindenféle rangjelzést ismert” (75.), nem fél a sötétségtől, nincs ellenére a borzongás stb. A zsebéből számtalanszor előhúzott kellékei és azok leleményes használata alapján² sokkal inkább Tom Sawyerre vagy Indiana Jonesra emlékeztet – Szuromberek királyfi emellett, hogy mesehős, igazi kalandor is.

Sziromka Mária királykisasszonyról az a hír járja, hogy nagyon szép és minden helyzetből ki tudja vágni magát, de emellett ő is analfabéta, Benedek Elek kötényes, fakanalas királynéjaihoz hasonlóan kapálgat, kertet öntöz (eső előtt), „csak úgy” szalad egyet a szomszéd királyfival, a körömgyát igazgatja, körmeit fényesíti, fagyaltot kanalazgat, szóval nem sok királylányos tulajdonsággal bír. A „gonosz elrabló” felkapaszkodott diktátor, aki látványos hülyeségeivel tönkreteszi az országot³ – mintha a *Hotel de lux* képeit látnánk visszavigyorogni.⁴ Az élelemért cserébe segítőtve és adományozóvá váló hangya és erdei rigó kimondottan szemtelenül követelik a jószívű, de kissé mafla Szuromberek kenyerét – de tisztában vannak a mesei „játékszabályokkal”, hogy meg kell hálálni a jótéményt. Esze Ottó, az óriás „a könyvekből ismert óriások jellegzetes ruháját viselte” (36.), sziklát meg kavicsokat eszik, ahogy kell, de emellett az egyetemen erdő-, víz- meg felhőjogot tanult, kuglizni szokott a barátjaival és saját bevallása szerint szeret a maga módján, szabadon gondolkodni az élet fontos kérdéseiről (41.). A veszekedő manókat csak a hangya elmondásából ismerjük, a tündérek is csak megemlítődnek, tudniillik Szuromberekre a vödörtündér

¹ „Futottak megint a tengerhez, beledobták a halacsát, s fordultak is vissza. – És mi lesz a három kiv... – akarta kérdezni repülés közben a halacska, de elmerült.” (5.)

² Mesebeli csodás módon rendre előkerül a zsebéből: egy hordozható füsteregető, barguzinlámpa tartalék barguzinnal, fényiránytű, világító ceruza, drótnélküli morzekészülék, vegyszeres üvegcsék.

³ „a paradicsom nem lett több [...], sőt szinte teljesen el is tűnt a boltokból, mert állítólag kikísérleztették, hogy káros az egészségre, mert sok benne a kaniszterin, az a tudományos anyag, de ezenkívül olyanokat talált ki a lidérckirály, hogy meg kell fordítani a folyók folyását, tehát ne befelé folyjanak az országba, hanem kifelé, hogy a sipircek ne tudjanak olyan könnyen bejönni, ha esetleg csónakkal akarnának támadni. És akkor mindenkinek azon kellett dolgozni. Amikor pedig kiderült, hogy nem sikerül a megfordítás, akkor mindenféle mást talált ki, hogy vasércet kell tölteni a hegyekbe, hogy ne tudjon alagutat fúrni az ellenség, vagy hogy a hegycsúcsokat el kell mocsarasítani, ha mégis a hegytetőn át akarnának támadni” 143.

⁴ „A bal oldali első például a képalírás szerint ezt ábrázolta: »Őfelsége Első Vagy Másnéven Szörnyű Lidérc Gáspár, Lidércország Királya az Országos Paradicsomszüreti Mulatságon kézbe veszi az első érett paradicsomot«. A jobb oldali első kép pedig azt mutatta, amint »Őfelsége Első Vagy Másnéven Szörnyű Lidérc Gáspár, Lidércország Királya szemügyreveszi a folyószabályozási program végrehajtását.«” (172.)

mondott varázsigét, az ellenség varázsgyűrűje meg a ládatündértől származik, de a sárkány igazi: Trepanek Vazulnak hívják, „határ-, vám- és folyamőr főzredes, amúgy kisebb-fajta sárkány” (66.), tejbe mártogatott, napok óta szárítgatott óriáskiflit eszik, foszforeszkáló sapkája van, csizmája, korrupt és szolgalelkű.

Lehetne akár bántó is a tündérmesének ilyen szintű transzformációja, ahol minden mesei elem, szereplő, történés a hagyományosan megszokottól eltérően működik. A mesékre kötelező módon jellemző sarkított jó-rossz polaritás hiányzik a legjobban. Nemcsak arról van szó, hogy nem egyértelmű a hős iránti rajongásunk és nem ítéljük el egyértelműen az ellenfelét (hiszen az nem is annyira gonosz, amennyire egy elrablónak lennie kell), így a hőssel való feltétel nélküli azonosulás is lehetetlen, de a határozott fekete-fehérral megrajzolt szereplők hiányában a mese komolytalannak tetszhet, hiszen a szereplőkre nézve nincsen igazán egzisztenciális súlya a történeteknek. Felmerül a kérdés, hogy a mesetranszformációk szükségszerűen jönnek-e létre, mintegy alkalmazkodva a korszellemhez; avagy a folyamat fordított irányú, tehát a születendő mesék, történetek milyensége formálja folyamatosan a mai meseolvasók lelkületét, akik a csodákban való feltétlen hit, az erős, bátor, jószívű, okos, furfangos, legyőzhetetlen hősök helyett árnyaltabb attribútumokkal bír, tehát emberibb, kevésbé idealizált hősöket választanak maguknak. A Harry Potter-könyvek sikere is azt mutatja, hogy nem kell a hősnek feltétlenül feddhetetlennek és minden szempontból tökéletesnek lennie, nem ez a legfontosabb. Ezzel szemben a varázslatra, a csodák meglétének meg nem szűnő bizonyítására, a mesevilág hiteles bemutatására minden (gyerek)olvasónak szüksége van. Ez a mesevilág viszont természetes módon egészül ki hétköznapijaink szereplőivel és kellékeivel, a mítoszok, titkok, rejtélyek helyét pedig az úgynevezett tudomány, a hivatalok mítoszai foglalják el, a hőst nem csodáljuk, hanem sajnáljuk vagy megszeretjük. Vitathatatlan, hogy ezek az érzések is kellőképpen nemesek, de a „klasszikus” tündérmesék – sokszor kegyetlennek tűnő – fogat-fogért etikai alapelvét a keresztény moralitásból indulva elhibázott volna megítélni. Az egyértelmű morális állásfoglalás helyébe a tételődő, tétovázó, ítéletet formáló magatartás kerül, ez pedig a gyermek alakuló világmésképeben nem az árnyalatok finomságára, a valóságban sem létező totális jó és totális gonosz nemlétére hívja fel a figyelmet, azaz a realitás világában való tájékozódást segíti, hanem sokkal inkább a rendtelenség érzetét kelti, elbizonytalanít. Felnőttként persze túlságosan kényelmesnek tetszhet a csak jó és csak rossz hősökkel szembeni állásfoglalás, és nem is szeretnénk nagyon gonosz szereplőkkel terhelni a gyerekeket, de a pszichológusok mégis egészen mást mondanának a meshőssel való feltétlen azonosulás szükségességéről.

Sziji könyve lehetne akár meseparódia is, hiszen a szereplők, esetlenségük mellett mulatságosak, a valóban veszélyes helyzetek helyett nevetséges szituációkba kerülnek – de a szerző fikciós és nyelvi játéka felülírják a hagyományos történetek és megszokott klisék iránti hiányérzetünket. Az önreflexió szintjén többször is említődik az a bizonyos tündérmese, ami intuitív és tapasztalati tudásunk alapján (szinte) valamennyiünkben hasonló attribútumokkal bír, és a szöveg a reflexió pillanatában el is határolódik a mesétől, miközben mégiscsak mese önmaga is. Kérdés persze, hogy a meséről való tudásunk integrálni képes-e például a csodafogpiszkáló létét⁵ vagy beépül(het)nek-e mesevilágunkba a palabárdok, a mókusfarkasok vagy a fűrészfarkú turulgalambok?⁶ Mert függetlenül

⁵ Sziji szerint persze nem, mert „Olyan még a mesében sincs, legfeljebb csodacsizma, csodakard vagy csodamellény, ilyesmi.” (267.)

⁶ Lásd erről Jostein Gaardner: *Sofie világa*, ahol a fikciós szövegekből kilépő valamennyi hős egy helyen, egy másik dimenzióban találkozik, ők a láthatatlanok népe: „Az egyik ház mögött hatalmas máglya lobogott, körülötte mindenféle alakok táncoltak. Sofie felismerte némelyiket. Ott volt közöttük Hófeherke és a törpék közül néhányan, Hamujánkó és Sherlock Holmes, Peter Pan és Harisnyás Pippi.” (Jostein Gaardner: *Sofie világa. Regény a filozófia történetéről*, Magyar Könyvklub, Pesti Szalon Kiadó, 1995. 548.)

a mesék keletkezésének körülményeitől – legyen az gyűjtők által lejegyzett népmese, műmese vagy akár egy szépirodalmi szövegben megjelenő mesei figura, eszköz, történet – a mesevilág egységesnek tekinthető. Mindegyik szöveg újabb és újabb adalékot szolgáltat ennek a világnak a megismeréséhez, csak egyre részletgazdagabb és árnyaltabb lesz e világképünk. Bár a mesevilág alapvető szabályaival, etikai normáival egyaránt tisztában van minden gyerek és felnőtt, a szereplők, kellékek, csodák számtalan variációs lehetőséget rejtenek magukban. Így mesevilágunkban a királyfik, boszorkányok, manók és koboldok mellett jól megférnek a lidércek, a féllőlény, a fogyókúrázó Micimackó, Süsü, az egyfejű sárkány és Darvasi villijei, akik fák levelein alszanak.⁷ Ha elfogadjuk, hogy a mesevilág nem csupán az egyes szövegekben megnyíló világot jelenti, hanem a mesék összességének világát, úgy a mesék, meseregények, regények értelmezése egy eddig ignorált aspektussal bővíthet, tudniillik mennyiben jelentenek nővumot már meglévő mesevilágképünkhöz képest, illetve mennyiben integráns részei annak.⁸ A fikció iránti – metafizikailag és antropológiailag egyaránt motivált – igényünkből eredően a létrehozott (mese)világszeg-mentum hihetősége lenne az egyedüli értékmérő? Szijj könyve tele van csupa nem mesébe illő elemmel, ugyanakkor rengeteg nyakatekert szörnyel, lénnel, tállálmánnyal, néhol abszurdba hajló fordulatokkal,⁹ mégis megjósolható, hogy beépül nemcsak az irodalmi köztudatba, hanem mesevilágunkba is.

Szuromberek és a kertlakók akciója királykisasszony kiszabadítására és korona visszaszerzésére mesebeli szüzsét követ, és a közbeeső akadályok, mellékepződök is mesebeli módon fordulatosak – akár egy akciófilm snittjei is lehetnének. A hősök utaznak zeppelinel, rózsasziromfűtésű mozdonnyal, földalatti sínautóval, óriás zsebében és repülő káposztagyaluval. Sikeresen túljutnak a határőr sárkányon, kiszabadulnak a hadsereg fogságából, kémkednek egy kocsmában, étellifttel megszöknek a börtönből, leleményes módon működésbe hozzák a kapott varázseszközöket, a kenderpók csapdájába esnek – és végül természetesen győznek. Paradox módon az ellenfél segítségével, hiszen az egyik legkritikusabb pillanatban a mókusfarkas puccskísérlete hiúsítja meg a királylány kényszerházasságát, majd egy pillanat szünet nélkül következik az újabb meglepő fordulat: a lidérckirály előre számított az árulásra („Megváltottattam a pinkódot! Hahaha! Erre nem számítottál, mi?” 237.), és továbbhurcolja Sziromka Máriát. A kalandok földön, föld alatt, vízben, levegőben zajlanak – kijelölve ezzel egész Meseország határait. És mikor már azt hinnénk, hogy a királyfi minden nyomot elvesztett, és a királylány mégis az elrablóé lesz, akkor *deus ex machina* megjelenik a királylány tengerimalaca egy fülére kötözött levéllel, amely a továbblépéshez szükséges információkat tartalmazza. A gyorsan pergő események, meglepetésszerű fordulatok olyan szerkezetet hoznak létre, amely – utólag visszaolvasva – a nonszensz mozzanatokat is motiválja (vö. a békadínó ellopott fütyülős varázskoronáját, a lézerkardként működő, hajsütővassá átalakult varázsfogpiszkálót stb.).

A *Szuromberek királyfi* mesevilágában tobzódnak a fantasztikus, irreális elemek. A már bemutatott „eredeti” mesei szereplők mellett hagyományosan mesei motívumokat is találhatunk: értesülünk még az illaberki királyi pék és a görbeszögi királykisasszony létéről, a gonosz Mókusfarkas fekete felhővel rabolja el Sziromka Máriát, a lidérckirály palotájában szakajtókban őrzik az aranytojást, és történik igazi csoda is: a fizetőeszközként használt sárgombócok repülés közben aranypénzzé változnak! Ennél sokkal több azonban az olyan

⁷ Darvasi László: *A könnyymutatványosok legendája*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1999.

⁸ Pl. vitatéma lehetne, vajon a *Szegény Dzsoni és Árnika* focicsapata lehet-e a mesevilág része, azaz annyira disszonáns ez az epizód, hogy durván szétszakítja a mesevilágot, megkérdőjelezi annak hitelességét, vagy éppen fordított a helyzet, mert annyira erős és koherens Lázár Ervin mesevilága, hogy ezt az epizódot is képes integrálni.

⁹ Lásd pl. a Sárfellegvár alatti játéklarangokat és peep-showt, a lidérckirály pinkódos varázsgyűrűjét, a Szuromberek hajsütővassá alakuló csodafogpiszkálóját stb.

fantasztikus elem, amelyek egyrészt klasszikus mesei elemek transzformációi; másrészt mesei attribútumokkal felruházott közönséges, hétköznapi élőlények, tárgyak (például a már említett csodafogpiszkáló, a csodagyűszű, a csodazsebkendő – ezekhez használati utasítás sincsen, a hősnek kell kitalálni, hogyan működnek –,¹⁰ a vasutasapokás kőszáli kecske); harmadrészt a kulturális hagyományban fellelhető mitikus, csodás lények (múmia, vámpír, zombi); negyedrészt olyan figurák és eszközök, amelyek a szerző fantáziájának termékei. E Szijj által létrehozott teremtmények és eszközök olyan nagy változatosságot mutatnak, hogy akár rendszertanilag is kategorizálni lehetne ezeket: az állatvilág már ismert fajainak „mutációi” (békadínó, szaglókígyó, loboncoskígyó, elefántskorpió, hagymázsólyom, óriás lengőcsiga, dél-halivorniai kenderpók stb.), még nem ismert élőlényfajok (palabárdok, sipircek, cickovíták), találmányok és műszerek (tranfixmotor, füsteregető, léghígító, barguzinlámpa, fényiránytű, gőzrakéta, felhőtologató és vízfakasztó berendezés), harcászati eszközök, amelyekről nem is gondoltuk, hogy hadviselésre alkalmasak (kőnyfacsaró húsozpizza, pogácsaszagató, biciklipumpa, mirelit túrós csusza), harcászati eszközök, amelyekről eddig nem hallottunk (krémkartácságyú, buborékvető, viszketőporbomba, hajdinagránát, felfújható sóágyú, tobozpára-spré). Ez a sokszínűség mégsem zavaró, mert egyrészt Szuromberek egész világa annyira abszurd módon fantasztikus, hogy természetesnek érzünk bármilyen újabb elképesztő írói ötletet, másrészt a humor (a helyzetkomikumok és a nyelvjátékok egyaránt) pergővé teszi a szöveget – bár fárasztóvá is válhatna a rengeteg újabb és újabb fantazmagória.

„Már érzem is a kimerültséget, hogy észrevétlenül fokozódik bennem.” (123.)

A nyelv kérdését nem lehet megkerülni, bármennyire is jó lenne csupán a létrehozott (mese)világrész irányából közelíteni a szöveget. Parti Nagy Lajostól nemcsak Troppauer Hümér alias Trepanek Vazul jut eszünkbe, de motivikus szinten a *Hősöm térének* elemberiesedő – értsd: önkényuralomra törekvő, törtető, gátlástalan – galambjai is felismerhetők a fűrészfarkú turulgalambok alakjaiban. A *hullámozó Balaton* vagy a Sárbovárdi Jolán által „kultivált” nyelv (és életstílus!) nemcsak Káposztáék sajátja, hanem az egész könyv világára jellemző: mindenféle szóhulladékok vannak egymásra dobálva, a legnemesebb mesemondó hagyományok elegyednek köznapi fecsegésekkel, a legbanálisabb közhelyekkel, a tévéreklámok nyelvezetével, tudományos és főleg áltudományos fejtegetésekkel.¹¹ A szöveg tele van áthallásokkal, vendégszövegekkel, akár csak Parti Nagynál, itt is a nyelv különböző szintjeinek vegyítése, „nem eszközszerű, hanem lényegi, konstituáló jellegű fölhasználása” történik meg.¹² Az a különösen jó Szijj Ferenc könyvében, hogy nyelvvilágában az alaphang mégis a meséké, ám ez elsősorban a gyermeki világlátásból és információhiányból eredő sajátosan töredékes gyermeki nyelv-

¹⁰ „Gondolom meg kell rázni háromszor. Vagy rá kell köpni háromszor és még háromszor. De lehet, hogy valami mást kell vele csinálni még többször.” (33.)

¹¹ Álljon itt a legszebb példa – nemcsak a nyelv sokrétűségére, hanem a klasszikus tündérmese e szövegben való továbbélésének módozataira, sztármagazinos „exemplummmá” deformálódott változatára is: „– Persze, te azt el se tudod képzelni, hogyan van ez a királyi uralkodóknál. Hogy jön egy királyfi fehér lovon, és akkor merő véletlenségből találkozik a királykisasszonnyal, aki éppen meg van halva, mondjuk, de nem teljesen, hanem csak így elájult, mert mérges gombát evett vagy mosatlan salátát. És akkor a királyfi leszáll a lóról, és odahajol a királykisasszonyhoz, és az így megérzi, hogy ki van ott, és ah!, azt mondja, te vagy az, királyfi? és felébred, és rögtön egymásba szeretnek, és hetedhét országra szóló lakodalmat csapnak, amire az összes alattvalót meghívják és az újságban is benne van a fényképük.” (181.)

¹² Szilágyi Márton: „Metamorphoses prosae”, in: *Nappali Ház*, 1995/4. 82.

használattal keveredik. A humor forrása legtöbb esetben éppen az a (felnőttként) gyermeki(nek tartott) nyelv, amely a különböző félrehallásokból épül fel, ezek alapja azonban a nemtudás: így a nevetés nemcsak a nyelvi játék bravúrájának szól, hanem a szereplők tájékozatlanságának és ostobaságának is. És ez a szívből jövő, felsőbbrendűségünk tudatában történő nevetés természetesen tovább formálja a Szuromberek hőseiről és világaról való képünket: egy neveléses hős nagyon távol áll a tündérmesék heroikus királyfiától (a már említett „segítőtársai” miatti sajnálkozás sem igazán mesehősöknek kijáró érzés). Külön érdeme a szerzőnek a nevek kitalálása: nemcsak beszélő nevek szerepelnek a szövegben (például Buzgár Géza, Lajhár Pál óriások, Lompos Kovács mindenés stb.), hanem a nevek döntő hányada intertextuálisan annyira terhelt, hogy mindenképpen feltételeznek egy háttértörténetet, miközben sejtetik, hogy ez a háttértörténetek igazából nem léteznek (például Avram Kakuszi, Eisenhuber Dávid, Lapuneon, Tollbucsin főstábgenerális, Biga Jakab hírvívő csiga stb. És szerepel a mesében néhány „tisztességes, mindennapi” név is, úgy, ahogy kell, vezetéknevvel és keresztnévvel – annál komikusabbak, minél inkább viselőik hitelességét hivatottak hangsúlyozni (például Tallé Randor, a mókusfarkas, Eduardó Ligaráma, felfedező, Traban Tóni, nagyon ronda alabárdos, Söptei Gyula, a barnamedvék ősapja, Telibe Gríz, a grizzlymedvék gonosz ősapja, Lember Zsák, főkányamornyik stb.). A névhasználat mellett az aprólékos, minden részletre kiterjedő leírások, eszközök és gépek működési elvének fontoskodó, okító hangvételű magyarázataiban található a legtöbb olyan sületlenség, amelyen mégis jól szórakozhat a gyerekolvasó is. (A könyv címzettjének életkorát azért sem tematizálom, mert egy jó gyerekkönyvet értelemszerűen egy felnőtt is élvez; másrészt pedig – jelen esetben – a cím által generált műfajjal szembeni elvárások gyerekolvasót kívánnának, de a Jelenkor Kiadó általában nem ad ki gyerekkönyveket – így nemcsak a nyelvvilág, de a szöveg paratextuális jelei is megengedik mind a felnőtt, mind pedig a gyermekkori címzett lehetőségét.) Képtelen magyarázatok sületlenség már ismert jelenségekre is, a szereplők ismernek ugyan bizonyos „tudományos”, vagy annak vélt kifejezéseket, jelenségeket, de azokat teljesen önkényesen használják vagy interpretálják, és közben a „vak vezet világtalant” esete forog fenn –, mint amennyire lehetetlenek a szerző találmányai, amelyek elsősorban nyelvi sziporkák.¹³ A kérdés az, hogy ezek az abszurdítások válhatnak-e a mese szerves részévé, erősítik-e a szöveg meseiségét, vagy éppen ellenhatást váltanak ki, azaz a szöveg inkább az álom tudati ellenőrzés nélküli kaotikus világához válik hasonlóvá? Mert például az *Alice Csodaországban* abszurd szereplőit és történéseit álomban-való létmódjukkal megmagyarázza a szerző a könyv utolsó bekezdéseiben – és azáltal el is veszítik mesei létüket

¹³ Az ózon miatt repülni nem tudó repülőgép (63.), a lengőcsiga táplálkozási szokásai („klorofint eszik, tudjátok, ami a levelek alsó felén van” 127.), a múmiák nyelve („Egyiptomból származnak, és ott hieroglifául beszélnek” 160.), a lángra lobbanó babaolajkristályok lángját egy légfajtósipka segítségével füstöt képező hordozható füsteregető (62.), a kakaómotorral és léghígítóval működő zeppelin (65.) és a savómeghajtású sínautó (194.) után a Szuromberek által sebtiben összeszerelt fényszűrő jelenti a (nyelvi) találmányok csúcását: „semmi baj, mert lehet csinálni pókhálóból és klorofinból. Pókhálót majd szerez a Bébaltavári [...] Én meg addig keverek egy kis klorofint. – Azzal elővett két kis üvegcsét, az egyikre az volt ráírva, hogy „Klór”, a másikra pedig hogy „Ofin”. Az egyiket ügyesen átöntötte a másikba, jól megrázta, aztán a másikból az egyikbe öntötte át az egészet. Csak egy kis sístergést hallottak közben. Akkor már jött is Bébaltavári a pókhálóval, amelyet Szuromberek ráfeszített egy karikába hajlított vékony faágra, majd óvatosan ráöntötte a keveréket. – Ez arra jó – magyarázta, miközben várta, hogy megszáradjon egy kicsit a klorofin a pókhálón –, hogy kiszűri a fényből a felhőkön áthatoló sugarakat, amik nagyon gyengék, és egyébként elkeverednének a többi napsugárral. Így viszont megláthatjuk, hogy mi van a felhők túlsó felén.” (255.)

és varázsvukat. Szerencsére Szijj hú maradt a mesék kötelező tér- és időnkívüliségéhez: a Peripác-tenger, Hintavár, Valabérci-hegyek, Mélyvízi-tó által meghatározott helyen bármi csodás megtörténhet. Az Illaberki királyság, a Ligaráma-hágó, a Széllébélelt tisztás, Fődnánia stb. helynevek olyan mozzanatok létezését is sejtetik, amelyek nemcsak hogy meseiek, hanem egy reflexív szintet képviselve „metameseiek”: a (személy)nevek által (is) létrehozott szemantikai térben bármi fantasztikus és bármi hétköznapi is megtörténhet.

„nagyot gondolunk. Akkorát, hogy... nem is tudom. Mint egy ország. Vagy egy könyv ... nagy darab, vastag könyv” (60.)

A fel nem fejthető háttértörténeteken túl néhány mozzanat mégis rokonságot mutat más irodalmi művek világával, ezek pedig nem elsősorban műfajilag, de világképét, szellemiségét tekintve kijelölik a *Szuromberek* helyét a mesei, az abszurd és a groteszk határán. A mesevilág klasszikusának tekintett Michael Ende *Gombos Jim és Lukács, a masiniszta* könyvével nemcsak többszintű motivikus rokonságot (vö. hétköznapi szereplők, utazás, útközbeni kalandok, a császár lányának kiszabadítása stb.) mutat Szuromberek királyfi története, de egyforma erővel példázzák a mesei nonszensz világát. (De például Ende könyvének kisbabát szülő, szoptató gőzmozdonya sokáig felülírhatatlan lesz.) Serilla Géza futórózsa nevéhez illő szerepeltetése Nemes Nagy Ágnes *Bors néni*jéből a futóbab – „Babot futtat karóra, / karján van egy kar-óra, / azon méri hány perc alatt / fut a bab a karóra” – ismerete nélkül is elég bizarr, ám a háztetőkön sétálgató, a Nappal és a Holddal beszélgető Bors néni csodálatos, ám mégis otthonos világa mindenképpen hangulati, világképi többletet jelent. Sziromka Mária sétáló zöldségei, állatai, kerti szerszámai a *Házasodik a tiicsök*, *Házasodik a lapát*, *A gazda rétre megy* stb. sorolgotós gyermekdalok megszemélyesített és „főszereplőkké” előléptetett ház körüli élőlényeit, tárgyait követik. Igaz, csak egy részmondattal erejéig, de végigvonulnak a szövegen Krasznahorkai bálnaszállító lovaskocsijai is, már rögtön a könyv elején tudatva az olvasóval, hogy milyen (szöveg)világba érkezett. A fent említett Parti Nagy Lajos (nyelv)világával való hasonlósága pedig jelzi: a hétköznapiság, az ismerősség olyan fokú is lehet, ami már groteszkbe hajló. Ilyen értelemben mégiscsak paródia Szijj Ferenc könyve, de nem a mese paródiája, hanem – Parti Nagy „hullámozó Balatonos” reáliáihoz és habszódijához hasonlóan – sokkal inkább hétköznapi butaságainké, hiszen a sematikus szereplők sematikus szövegeiben megmutatkozó világ csöppet sem szívderítő.

Ám a meseregény szellemiségében nyoma sincs semmiféle keserű hangnak, gonoszkodó iróniának, még csak sopánkodásnak sem: ehelyett mosoly és nevetés uralja a mesevilágot. A Micimackótól (és a Taótól) már tudott bölcsességgel – lássuk csak, mit is ehettünk ma – irányítja a szerző hőseinek útját: az „oda kell érni mindenhová, igazából nem is törődtek vele, hol, merre futottak” (6.) kaotikusnak tűnő, ám végül is célravezető majdcsakleszvalahogyanja Szuromberek minden helyzetben segíti. (Ehhez természetesen kell a forgatókönyvíró is, aki éppen a kellő pillanatban és kellő helyen helyezi el a továbblépéshez szükséges eszközöket.) A mese(regény) végén nincsen nagy lakodalom meg ünneplés, minden marad a régiben (azaz mégsem, mert a pejslit akciós áron adják, és pirosodni kezd Veszelinovics Árvácska orcácskája), visszaáll a kiinduló helyzet már-már idilli nyugalma: a nemcselekvés bölcsességéből kirángatott szereplők visszatérnek hétköznapijukhoz. Ebben a kontextusban természetesen a nemtudás sem értelmeződik hibaként, sokkal fontosabb a dolgok önmagukért való élvezete és az, hogy mindenki gyakorolja a maga tudását és képességeit. A derű ereje nemcsak Szuromberek királyfit és társait menti meg, hanem a szöveg egészét is. És annak ellenére, hogy nem meseszerű abban az

értelemben, hogy a valósággal szemben normatív világgént lenne tételezett, mégis – az „igazi” mesékhez hasonlóan – nem akar semmire sem tanítani. Szuromberek mesevilága szórakoztató világ. A legfontosabb, ami megtanulható Szijj könyvéből, a *candide*-i világ-szeretet, hogy ez a világ mégiscsak a legeslegjobb, és jó kalandozni is meg elmélkedni is, de – itt szó szerint is – „vár ám a munka a kertben.”¹⁴ Írhatnánk balgaságnak vagy együgyűségnek ezt a fajta „mondanivalót”, ami nem más, mint a „mese arról, hogy ez mese” tautológiának tűnő önreflexív meghatározása. Napjaink legtöbb, frissen született gyerekeknek szánt könyve éppen azért tűnik el pillanatok alatt a süllyesztőben, mert nem a mesevilág varázsát éltetik, illetve írják tovább, hanem a történetek csak mintegy példabeszédként szolgálnak a „megtanítandó” tartalomhoz. Ezek a kezdetleges, a mesei sztereotípiákat szolgáló reprodukáló történetek és hiteltelen szereplők szerencsére gyorsan feledésbe is merülnek. A felszabadult „csak” mesélni, szórakoztatni akarás (és tudás!) sajnos nagyon kevés gyerekkönyv sajátja. Jó lenne, ha minél több *Szuromberek királyfi*hoz hasonló könyv születne.

¹⁴ Voltaire: *Candide vagy az optimizmus*, Gyergyai Albert (ford.), Új Magyar Könyvkiadó, 1955. 227.

Hibaigazítás

A *Jelenkor* 2002. szeptemberi számában olvasható Havasréti József recenziója *Egy kaméleon gondosan stilizált élete* címmel Szerb Antal *Naplójegyzetek (1914–1943)* kötetéről. A szövegből sajnálatos módon kimaradtak a lábjegyzetek, melyeket az alábbiakban a főszöveg vonatkozó részletével együtt adunk közre. A figyelmetlenségért szerzőnk és olvasóink elnézését kérjük.

(A szerk.)

(976–977. old.) A napló teljes szövege most az egyes részleteket közlő folyóiratszámok lapozgatása nélkül végigolvasható, ami egy jellegzetes irodalomtörténeti döntés következménye. Ez a lezáró jellegű irodalomtörténeti gesztus különleges perspektívába állítja az *életút* és az *életmű* viszonyát.¹

¹ Az irodalom tudományos megközelítését évtizedeken keresztül az immanencia eszménye határozta meg – például a strukturalista irányzatokban –, jelenleg azonban ennek ellenhatása érvényesül. Az életrajz és a mű kölcsönhatásai körüli vizsgálódások egyre jobban foglalkoztatják az irodalomtudományt: a pozitívizmus genetikus életrajz-központúsága (vagy a freudista irodalomelemzés életrajzi érdeklődése) után újból napirendre kerültek az életrajz és az életmű módszertani szempontból korábban relevancia nélkülinek tartott összefüggései.

(977–978. old.) Az életpálya végét érezve, esetleg a pálya valamelyik fordulópontján maga a szerző, többnyire azonban a szerző halála után az irodalmi utókor ezeket a dokumentumokat is publikálja, egyrészt mint a műbe átszüremlett élet maradványait (mintegy utóhasznosításképpen), másrészt mint a műbe átemelt élet tükörképét, mely garantálni vagy szavatolni képes azt, hogy az élet, ha nem is éppen *ilyen és ilyen* – de legalább *volt*. Ez a mechanizmus az életből kinövő mű tételei után magát az életet is le akarja könyvelni, ha más-ként nem, mint valami maradványt, üres vázat vagy héjat, melyet az örökkévalóság felé igyekvő mű hátrahagyott. Élet, de hátrahagyott, tehát paradox módon „halottá balszamoszott” élet, melyből korábban már kiszippantották az éltető nedveket.²

² E felfogás ellentéte, amikor a határszövegeket az intimitás és a személyesség hatóerejét koncentrált módon megjelenítő „szuperirodalomként” értelmezik, mint például József Attila pszichoanalitikus kezelésének dokumentumai esetében: „Foglalkozhatnánk azzal is, hogy önelemző prózája mennyire tekinthető félig elvégzett szublimálásnak (...) vagy fordítva: hogy a versek önkifejező erejének megsokszorozása, afféle szupervers létrehozása történik-e meg bennük.” („Előszó”, in: Horváth Iván–Tverdota György: *„Miért fáj ma is”*. Az ismeretlen József Attila, Balassi–KJK, Budapest, 10. o.)

(978. old.) E kötet nem kikényszeríti vagy megkonstruálja az intimitást, mint például az *Akitől ellopták az időt* című Szerb-émlékkötetben közölt interjúban történt (kit szeretett a legjobban, mit olvasott, mit evett a legszívesebben és így tovább), hanem a saját magukra *valló* szövegek közlésén keresztül magát az író által archivált intimitást teszi nyilvánossá, némi iránymutató, a befogadást terelni igyekvő szerkesztői-kiadói jegyzetanyag kíséretében.³

³ Két súlyos tévedés a jegyzetekben: a 70. oldalon W. Morris bizonyára nem az 1910 és 1998 között élt amerikai író és kritikus, hanem William Morris (1834–1896), az angol preraffaelita író- és mű-

vészcsoporthoz képviselettel. A 253. oldalon pedig Szerb Antal nem Ernst Curtius (1814–1896) klasszika-filológusra utal, hanem Ernst Robert Curtius *Die literarische Wegbereiter des neuen Frankreich* című művére. Ernst Robert Curtius (1886–1956) a huszadik századi német irodalomtudomány klasszikusa, említett könyve éppen Szerb Antal és Kecskeméti György fordításában jelent meg magyarul, *A mai Franciánországi irodalmi úttörői* címmel, 1925-ben.

(979. old.) A morális, lélektani, intellektuális súlypontnélküliség tudatának háttérben egyrészt a személyiség kialakulatlansága, másrészt pedig a társadalmi súlypontnélküliség érzése áll. Ez utóbbi jellegzetes modern zsidó önértékelés is egyúttal, mely tudásszociológiai és nemzetkarakterológiai szempontból egyaránt vizsgálható.⁴

⁴ A „stabilitáshiány” és a „sehova nem tartozás” fogalmaira épülő modern zsidó karakterkép például Lesznai Anna *Válasz a Huszadik Század körkérdésére* című írása, in: Kőbányai János (szerk.) *A zsidóság útja, Múlt és Jövő* Kiadó, Budapest, 2000. 66–76. o. Lesznai írásának társadalomtörténeti értelmezéséhez lásd Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*, Osiris, Budapest, 2001. 524–525. o.

(981. old.) Az irodalmi szöveg és a szexuális perverziók világa között a kapcsolat egyrészt tematikusnak tekinthető, másrészt a hasonló (azonos) *osztályozási elveken* alapul. A perverzió a szexualitás területén belül, az irodalom pedig a nyelv világán belül sajátos részterületet képez, és e részterületek meghatározására tett kísérletek logikája is meglepően hasonló. Az irodalom és a perverzió egyaránt leírható (1) *formális-strukturális* kritériumok, (2) *konzenzus*, illetve (3) a *kirekesztés* műveletei alapján.⁵

⁵ A formális megközelítés szempontjából létezik egy olyan norma, melyhez képest a perverzió az eltéréseken keresztül definiálható: „A perverzió vagy *a*) anatómiai értelemben vett túllépés azokon a testtájakon, melyek a nemi érintkezésre vannak rendelve, vagy *b*) továbbidőzés a nemi tárgyhoz való átmeneti viszonylatoknál, melyeken pedig rendes nemi érintkezésnél gyorsan túl kell haladni a végleges nemi cél felé vezető úton.” (Sigmund Freud: „Három értekezés a szexualitás elméletéről”, in: *A szexuális élet pszichológiája*, Cserépfalvi, Budapest, 1995. 51. o.) Az irodalom esetében az eltérés a homogénnek feltételezett nyelvi normához képest fogalmazódik meg: „A költői nyelv elemzése nagyrészt azoknak a disztribúciós szerkezeteknek a kereséséből áll, melyek valamiképp eltérnek a normától.” (S. Chatman–S. Levin: *Linguistics and Literature*, 1973. Idézi Bezeczy Gábor: „A nyelv homogenitásának koncepciója”, in: *Literatura*, 1990/1. 14. o.) A konszenzuson alapuló meghatározás szerint a perverzió és az irodalom az, amit annak tartanak, aminek az ekként való definiálására megállapodás létezik. Végül – Foucault szerint – az irodalom és a perverzió két marginális diskurzus, melyeket a hatalom a kirekesztésen és az ellenőrzésen keresztül határoz meg. Foucault *Örület és társadalom* című előadása az elmebetegséget és az irodalmat írja le a kényszerek és a kizárások rendszerének termékeként: „Az irodalom egy lényegileg peremszerű diskurzus, amely a többi közönséges diskurzus között áramlik, keresztezi őket, alattuk, felettük, közöttük kering, vitába száll velük.” (Michael Foucault: *Nyelv a végtelenhez*, Latin Betűk, Debrecen, 1999. 261. o.) A marginális nemi szokásokkal azonosított perverzió meghatározása ugyanezen logika szerint történik. (Lásd: Michael Foucault: *A szexualitás története. A tudás akarása*, Atlantisz, Budapest, 1996. 41–42. o.)

(981–982. old.) De a cserkészek világa – Szerb Antal esetében – nemcsak pozitív kulturális és szocializációs mintákat kínál, hanem az álcázás és az elfojtás terepe is, például a zsidó származást vagy az ifjúkori szexualitást illetően. Az apa döntései után (megkeresztelés, piarista iskoláztatás) a cserkészérettel veszi kezdetét a Szerb pályáján megfigyelhető tudatos társadalmi mimikri.⁶

⁶ Ezt a helyzetet akaratlanul is ironikussá teszi, hogy egy olyan mozgalomban történik mindez, melynek középpontjában az „erdei tudományok” ismeretei helyezkednek el. (Lásd: Nagy László)

ló: „A cserkészmozgalom és a cserkészzet jövője”, in: *Magyar cserkészzet – Világcserekészlet*, Zombori István (szerk.), Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szeged, 1989. 23. o.)

(983. old.) A naplójegyzeteket olvasva négy jellegzetes – gyakran egymást keresztező – megközelítésmódot különíthetünk el Szerb Antalnak saját zsidóságára, illetve a zsidóságról alkotott véleményére vonatkozóan.⁷

⁷ Minthogy Szerb Antal álláspontját elsődlegesen az asszimiláció stratégiájának elfogadása határozta meg, saját identitására vonatkozó nézeteinek a tradicionális zsidó világgal nincsen – vagy csak az olvasmányélményeken keresztül van – kapcsolatuk. Így például a naplójegyzetekben helyenként megjelenik a zsidó népi vallásosság, a *hászidizmus* hatása is: „Vallásos élményeimnek spontán következménye, hogy történelmük tenni akarva, én belemélyülök a régi vallások szellemébe – az ő vallásosságuk támogatja és tartja fenn az enyémet, valamint Baalschem (...) imádságának négy madara vitte a hívők imáit az Ég felé.” (*Naplójegyzetek*, 84. o.)

(983. old.) Szerb Antalné számos írásában és interjújában idézte férjének most már az eredeti szövegkörnyezetben is olvasható mondatát: „Megtaláltam a definícióm: magyar anyanyelvű zsidó vagyok.” (*Naplójegyzetek*, 279. o.) Ha ehhez – csak néhány példára utalva – hozzászámítjuk a *Magyar irodalomtörténet* megírásának a kortársak és az utókor által gyakran kultúrhéroszi tettként jellemzett véghezvitelét vagy a Magyar Izraelita Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete felkérésére 1944. március 15-én tartott ünnepi beszédét (*Mit adott nekiünk a magyar irodalom?*), akkor megállapíthatjuk, hogy a kirekesztett embernek ebben a bonyolult érzelmi és intellektuális konstrukciójában a magyarsággal való azonosulásnak olyan kivételes erejű megvalósulása jött létre, amelyhez hasonlót például a jó barát, Radnóti költészete eredményezett – ugyancsak a zsidók megsemmisítésének árnyékában.⁸

⁸ „A szimbolikus hon- és múltfogalások öngyötrő jogcímszerzési próbálkozásainak költészetben, tudományban vagy bárhol az erkölcsi fedezet adhat értéket: mit vagyunk hajlandók adni, erőnkhez mérve, azért, amit kapunk. Ha mindent, akkor kiérdemeltük az itthon érzetét, s Arany László *A hunok harca* című versének (1873) záró sora (»Tied ez a föld még, te vagy itt még itthon«), bármilyen jogszerű, nem lesz okvetlenül magától értetődőbb, mint Radnóti *Nem tudhatomj*ának merőben lírai érve: »Itthon vagyok. Ha néha lábamhoz térdepel / egy-egy bokor, nevét is, virágát is tudom«. (...) Ha tudjuk, hogy Kölcsey szerint mire kötelez, akkor a *Hymnus* kínálta többszám első személyt felnőtt fejjel újra el szabad fogadni, újra magunkra érve egy történelmi közösség tagjává avató liturgiáját, újra otthontelve, régtől ismerőset, nyelvi, földrajzi és szellemi terében.” (Dávidházi Péter: „Őseinket felhozád”, in: *Per passivam resistentiam*, Argumentum, Budapest, 1998. 142–143. o.)